

A KONJUNKTÚRA-JELZŐSZÁMOK REGIONÁLIS KÜLÖNBSÉGEI 1995-BEN

SÁNDOR ISTVÁN

Áttekintve a rendelkezésre álló, fontosabbnak ítélt 1995. évi mintegy húsz területi gazdasági jelzőszámot abból a szempontból, hogy alakulásuk összefügg-e a megyék fejlettségével, illetve, hogy területi elhelyezkedés szerint mutatnak-e valamilyen karakterisztikus különbséget, nem rajzolható meg határozott kép. Több jel utal azonban arra, hogy az 1994. évi GDP alapján viszonylag fejlettebbnek ítélt hat megye (Győr-Moson-Sopron, Vas, Fejér, Zala, Tolna, Csongrád) előnyét az elmúlt évben is megtartotta, illetve a legkedvezőtlenebb helyzetű négy megye (Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg) pozíciója alapvetően nem változott, összességében inkább a különbségeket növelő, negatív irányú változás regisztrálható.¹

1. tábla

A megyék sorrendje az egy lakosra jutó GDP szerint, 1994

Megye	GDP összesen (összehasonlító áron, millió forint)	Népességszám (ezer)	Az egy lakosra jutó GDP		Sorrend
			ezer forint	az országos átlag százalékában	
Budapest	1 504 744	1 962 855	767	180	1
Baranya	147 378	414 205	356	84	8
Bács-Kiskun	177 225	539 964	328	77	14
Békés	138 666	403 119	344	81	10
Borsod-Abaúj-Zemplén	220 673	746 702	296	69	18
Csongrád	173 776	432 701	402	94	7
Fejér	173 623	424 003	409	96	4
Győr-Moson-Sopron	191 340	426 132	449	106	2
Hajdú-Bihar	194 249	549 397	354	83	9
Heves	99 534	329 388	302	71	17
Komárom-Esztergom	106 187	312 563	340	80	11
Nógrád	59 133	222 500	266	62	19

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

¹ A változások minősítésénél figyelembe kell venni, hogy az adatok egy része nem teljes körű, és székhely szerint veszi számba a szervezeteket.

(Folytatás.)

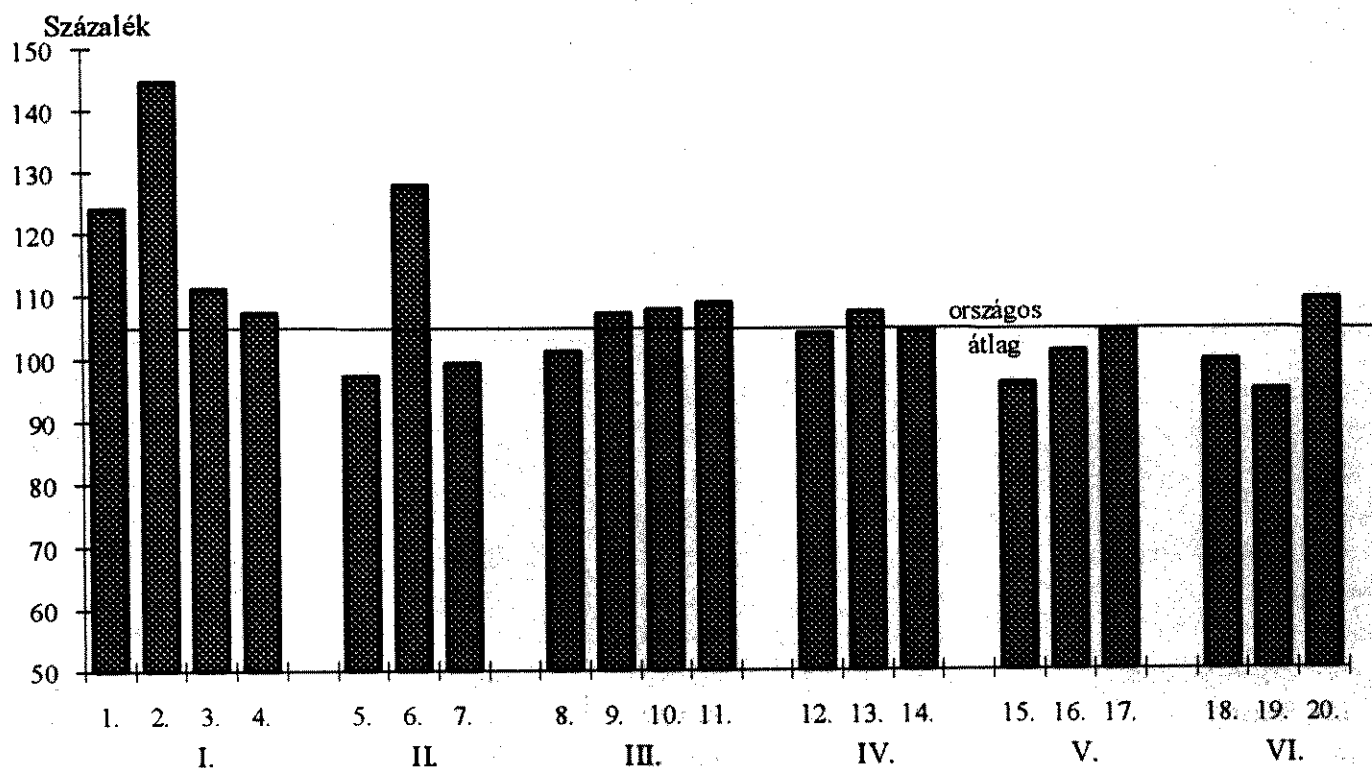
Megye	GDP összesen (össze- hasonlító áron, millió forint)	Népességszám (ezer)	Az egy lakosra jutó GDP		Sorrend
			ezer forint	az országos átlag százalé- kában	
Pest	312 697	969 107	323	76	16
Somogy	111 028	338 370	328	77	15
Szabolcs-Szatmár-Bereg	142 602	566 821	252	59	20
Jász-Nagykun-Szolnok	141 157	420 848	335	79	12
Tolna	100 636	249 986	403	95	6
Vas	122 017	272 706	447	105	3
Veszprém	126 618	378 206	335	79	13
Zala	121 528	301 755	403	95	5
<i>Összesen</i>	<i>4 364 811</i>	<i>10 261 323</i>	<i>425</i>	<i>100</i>	<i>-</i>

A konjunktúramutatókat csoportosítva a következő megállapítások tehetők.

Gazdasági teljesítmények

Az ipari termelés volumene területenként – az 50 fő feletti létszámot foglalkoztató ipari vállalkozások székhely szerinti adatai alapján – igen differenciáltan alakult.

1. ábra. Az ipari termelés volumenindexei régióként, 1995
(Index: 1994. év = 100)

Megjegyzés. Itt és a továbbiakban a számok az alábbi régiókat, illetve megyéket jelzik:

I. Észak-dunántúli régió: 1. Győr-Moson-Sopron, 2. Vas, 3. Veszprém, 4. Zala megye

II. Dél-dunántúli régió: 5. Baranya, 6. Somogy, 7. Tolna megye

III. Központi régió: 8. Budapest, 9. Fejér, 10. Komárom-Esztergom, 11. Pest megye

IV. Észak-magyarországi régió: 12. Borsod-Abaúj-Zemplén, 13. Heves, 14. Nógrád megye

V. Alföldi régió: 15. Bács-Kiskun, 16. Békés, 17. Csongrád megye

VI. Kelet-magyarországi régió: 18. Hajdú-Bihar, 19. Szabolcs-Szatmár-Bereg, 20. Jász-Nagykun-Szolnok megye

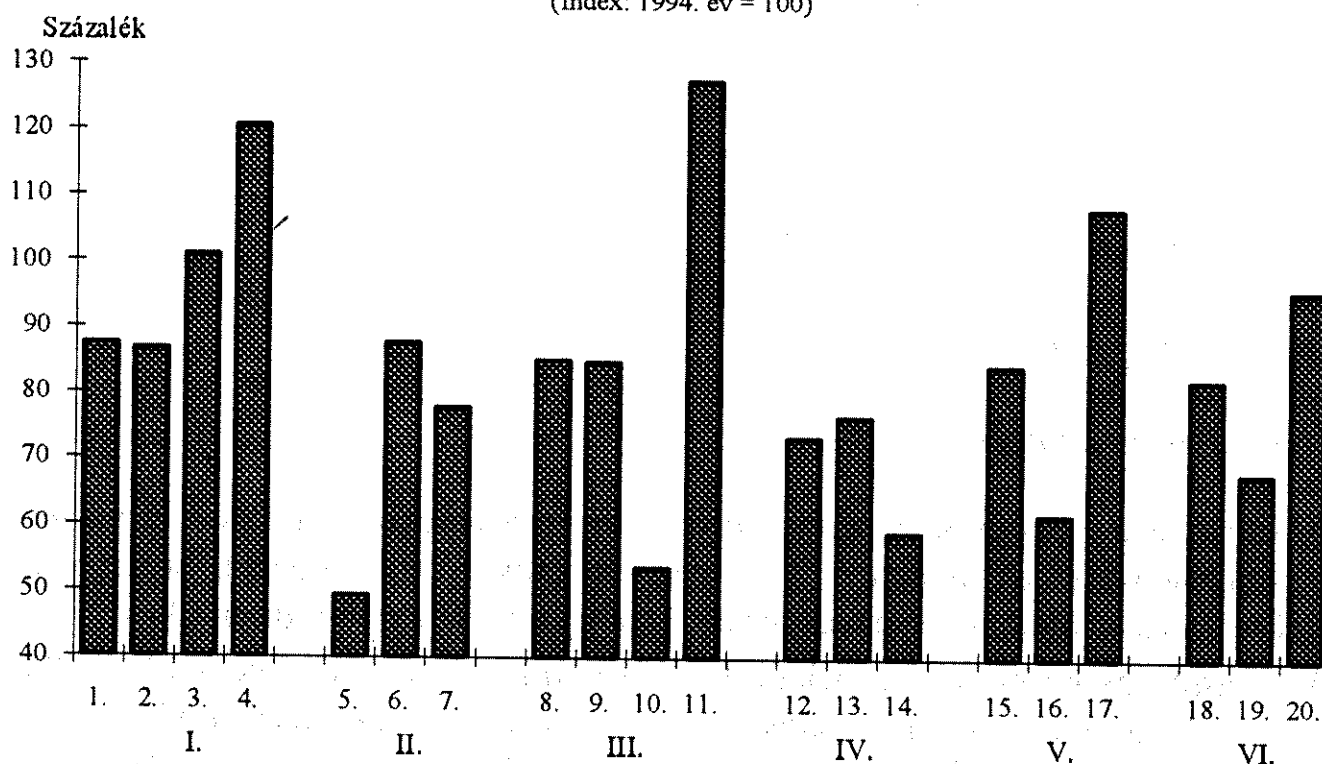
Az országosan 5,8 százalékos növekedés mögött, szélső értékeként, három megyében 3–6 százalékos visszaesés és ugyancsak háromban 24–44 százalékos növekedés áll. A legdinamikusabban fejlődő megyék mindegyike dunántúli. Az átlagosnál szerényebb növekedés vagy visszaesés jellemezte ugyanakkor a keleti országrész megyéinek többségét. Kivételnek tekinthető az egyik oldalon Baranya és Tolna termeléseszkökenése, a másikon Heves és Jász-Nagykun-Szolnok országosnál nagyobb növekedése. A kibocsátás egyharmadát képviselő budapesti vállalkozások teljesítménye lényegében stagnált.

A belföldi értékesítési lehetőségek a megyék többségénél szűkültek, néhányuk 1–5 százalékkal nagyobb mennyiséget értékesített ugyan itthon, de a termelés növekedésének forrása ezeknél is alapvetően az export volt. Elsősorban az észak-dunántúli régió exportpiaca szélesedett, a négy megye közül Győr-Moson-Sopron és Vas 60, illetve 80 százalékkal növelte a kivitelt. E térség átlagosnál jobb gazdasági potenciáljára utal, hogy a piac dinamikus bővítése a korábban is jelentős és az országosnál nagyobb exportértékesítési arányok mellett történt. Hasonlók jellemezték a Dunántúlon még a somogyi ipart, ugyanakkor a komáromi intenzív és a tolnai átlagosnál gyorsabb növekedés alacsonyabb exporthányadról indult, Baranyában pedig a termeléssel párhuzamosan visszaesett a külföldi áruértékesítés is.

A keleti országrész iparának tavalyi exportteljesítménye – kölcsönhatásban a termelés alakulásával – az előzőknél általában szerényebb. A megyei fejlettségi rangsor végén álló Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében egyedülállóan nagy, 12 százalékos kivitelcsökkenést jelez a volumenindex, alig nőtt az ilyen irányú értékesítés Békésben, ennél jobban, 3–10 százalékkal Hajdú-Biharban, Bács-Kiskunban, Borsod-Abaúj-Zemplénben, 15–20 százalékkal Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyében és 26–27 százalékkal Hevesben.

Az építőipari teljesítmények országos visszaesése mögött területenként igen eltérő változások húzódnak meg.

2. ábra. Az építési-szerelési tevékenység volumenindexei régióként, 1995
(Index: 1994. év = 100)

Az 50 főnél nagyobb vállalkozások székhely szerinti adatai alapján e tevékenység fejlődése, illetve az átlagosnál kisebb ütemű mérséklődése jellemezte az észak-dunántúli régiót, a másik oldalon megyénként 22–51 százalékos ütemben csökkent az építési-szerelési munkák volumene a dél-dunántúli megyékben, továbbá Észak-Magyarországon.

A mezőgazdaság bruttó termeléséről megyei értékadatok nem állnak rendelkezésre. Ezek hiányában a területi különbségekről a fontosabb növények terméseredményei és az állatállomány alakulása adhat nagyvonalú képet.

1995-ben a fagykár és a csapadékhiány elsősorban az alföldi megyékben okozott termés kiesést, itt a búza, a kukorica, továbbá a gyümölcs és a szőlő termésmennyisége 1994-hez képest az országosnál nagyobb mértékben esett vissza, és cukorrépából is kevésbé kedvezően alakultak a hozamok, mint a Dunántúlon vagy Észak-Magyarországon. A csökkenő termés miatt a feldolgozóiparban időnként alapanyaghiány keletkezett. A növénytermesztés eredményeivel ellentétben az állatállomány alakulását az elmúlt évben – az év végi és részben becsült adatok alapján – nem jellemezték számottevő területi különbségek. Kivételként a dunántúli sertéstartás átlagosnál szerényebb bővülése említhető meg.

2. tábla

A termésmennyiségek és az állatállomány alakulása tájegységenként, 1995*
(Index: 1994. év = 100)

Megnevezés	Dunántúl	Alföld	Észak-Magyarország	Összesen
		Növénytermesztés		
Búza	104,2	90,0	85,9	94,4
Kukorica	96,1	95,7	115,5	99,6
Cukorrépa	129,7	119,1	139,5	124,4
Gyümölcs	113,3	54,1	82,4	65,3
Szőlő	86,9	82,2	101,2	88,6
		Állattenyésztés		
Szarvasmarha	101	102	104	102
Ebből tehén	102	103	91	101
Sertés	113	117	117	116
Ebből anyakoca	124	134	141	130

* Év végi, részben becsült adatok alapján.

Beruházás, tőkeellátottság

A befektetések – az év közben megfigyelt körre vonatkozó, székhely szerinti beruházási teljesítményértékek alapján – 1995-ben elsősorban a legfejlettebb országrészekre, megyékre koncentráltak, és növekedésük is főleg e területen volt dinamikus.

A ráfordítások közel 60 százaléka a fővárosba irányult, és a csaknem 400 milliárdos összeg az előző évit egyötöddel haladta meg. A vidéki beruházások értéke az elmúlt évben átlagosan 15 százalékkal gyarapodott, e mögött azonban az egyes megyék igen

eltérő mutatói állnak. A fejlettségi rangsor elején álló három dunántúli megyében (Győr-Moson-Sopron, Vas és Fejér) a befektetések 18–78 százalékkal bővültek, a rangsor végén elhelyezkedő Nógrádban és Szabolcs-Szatmár-Beregben 16–19 százalékkal visszaesetek. Számításba véve az építőipari és a gépipari árak 1995-re jellemző erőteljes emelkedését, az utóbbi területeken a beruházások volumene mintegy kétharmadára csökkent.

Összességében megállapítható, hogy a központi régió és az Észak-Dunántúl tőkeellátottsága az átlagosnál gyorsabban növekedett, a más területekre történő tőkeáramlás 10 százaléknál kisebb ütemben gyorsult, illetve az alföldi régióban lelassult.

3. tábla

A beruházások teljesítményértéke, 1995

Régió, megye	A beruházások		
	megoszlása (százalék)	az 1994. évi százalékában	egy lakosra jutó összege (ezer forint)
Észak-Dunántúl	9,9	120,0	48
Győr-Moson-Sopron	4,6	118,7	72
Vas	2,4	146,0	59
Veszprém	1,6	100,1	29
Zala	1,3	112,6	29
Dél-Dunántúl	4,7	101,7	32
Baranya	2,2	104,8	36
Somogy	1,1	89,3	21
Tolna	1,4	107,7	39
Központi régió	68,6	122,6	126
Budapest	58,1	119,9	202
Fejér	4,4	178,7	69
Komárom-Esztergom	1,8	103,3	39
Pest	4,3	130,1	30
Észak-Magyarország	5,6	108,0	29
Borsod-Abaúj-Zemplén	3,7	109,1	33
Heves	1,3	120,2	27
Nógrád	0,6	83,5	17
Alföld	5,1	95,7	25
Bács-Kiskun	1,5	93,4	18
Békés	1,2	80,0	20
Csongrád	2,4	108,2	38
Kelet-Magyarország	6,1	109,0	26
Hajdú-Bihar	2,7	131,5	33
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,7	81,2	20
Jász-Nagykun-Szolnok	1,7	116,9	27
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>117,7</i>	<i>65</i>

Az elmúlt évben 3700 új külföldi érdekeltségű gazdasági szervezet alakult az országban, ennek 63 százaléka Budapesten, 11 százaléka a központi régió megyéiben és ennél valamivel nagyobb hányada az Észak-Dunántúlon. A többi megyében mindössze 640 ilyen cég alakult. Az induló vállalkozások 35 milliárd forint bejegyzett törzstőkéje a jelzett hányadoknál is nagyobb mértékben koncentrált a fejlettebb területeken.

*Az egyes régiók részesedése az újonnan alakult
külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőzstőkéből, 1995*

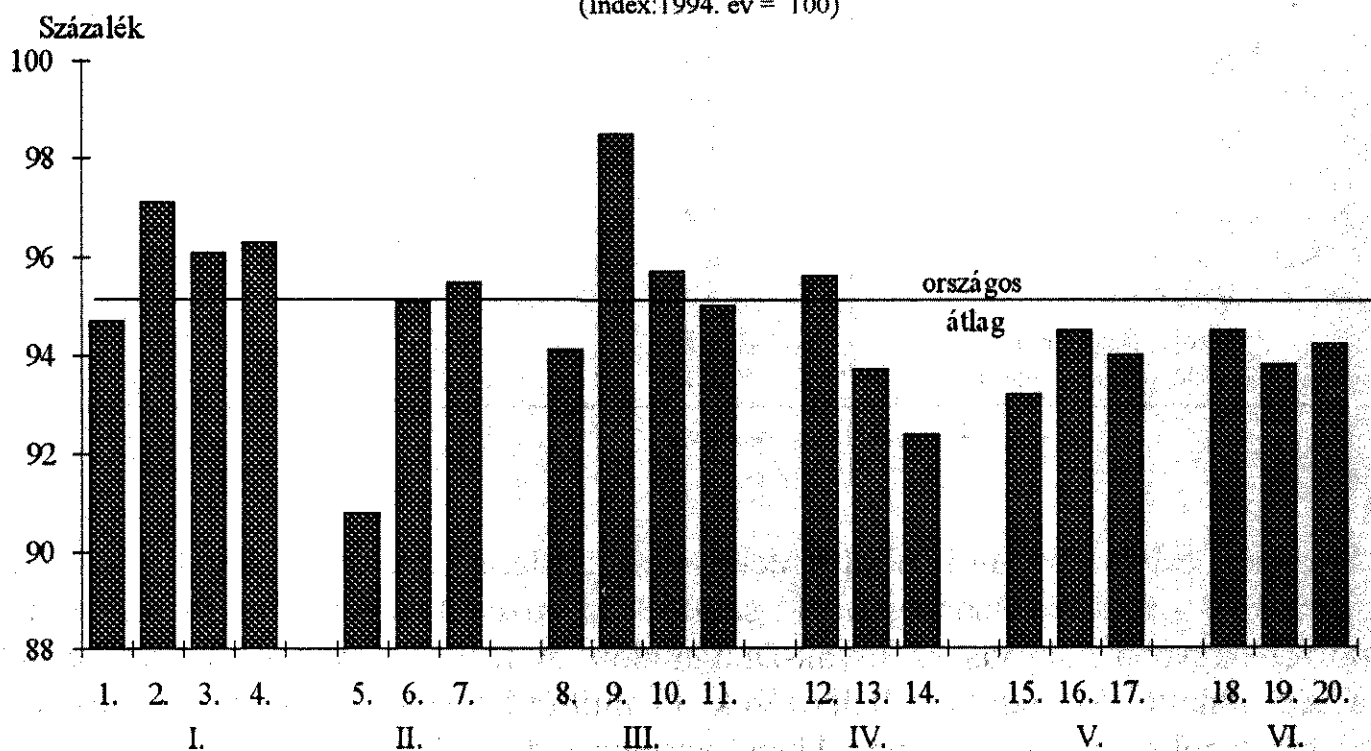
Régió	Százalék
Észak-Dunántúl	14,2
Dél-Dunántúl	1,8
Központi régió	71,3
Észak-Magyarország	2,1
Alföld	5,8
Kelet-Magyarország	4,8

A külföldi tőkebefektetések 1995-ben lanyhultak, az új szervezetek jegyzett forrásai 16 százalékkal kisebbek az előző évinél. Kedvezőnek minősíthető viszont, hogy néhány gyenge tőkeellátottságú megye irányába (Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok) élénkült a tőkebeáramlás.

Foglalkoztatottság, munkanélküliség

Az alkalmazásban állók száma 1995-ben tovább csökkent, az 50 fő feletti (a mezőgazdaságban 10 fő feletti) vállalkozások és a költségvetési intézmények országosan 5 százalékkal kisebb létszámmal működtek, mint egy évvel korábban. Az egyes régiókban a visszaesés mértéke különböző volt. Az átlagosnál gyorsabb volt az Alföldön és Kelet-Magyarországon, továbbá az észak-magyarországi régióban, kisebb mértékű az ország központi és nyugati térségeiben. Mindez összefüggésbe hozható a gazdasági teljesítmények, a termelési potenciál vázolt alakulásával és színvonalával. Megyéenkénti részletezésben a megfigyelt körben a legerőteljesebb létszámleépítés Baranyában (9 %) és Nógrádban (8 %) következett be, a legkisebb arányban a Fejér és a Vas megyei székhelyű gazdasági szervezetekben mérséklődött az alkalmazásban állók száma.

3. ábra. Az alkalmazásban állók számának változása régióként, 1995
(Index: 1994. év = 100)

A foglalkoztatottság alakulása és a *munkanélküliség* színvonalának változása között 1995-ben nem mutatható ki szoros kapcsolat. A regisztrált munkanélküliek száma – évi adatokkal mérve – országosan az alkalmazásban állókéhoz hasonló ütemben, 5 százalékkal csökkent, ugyanakkor a munkanélküliek 10,4 százalékos aránya nem változott. Az egymásnak ellentmondani látszó tendenciában szerepe van annak, hogy a nyilvántartott állástalanok köre szűkült (például májustól kikerültek a regiszterből a sorkatonai szolgálatot teljesítők és a gyesen, gyeden lévők), a korstruktúra módosult, továbbá változhatott a nem megfigyelt kisvállalkozásokban dolgozók száma is. Mindezek, a foglalkoztatottság mérséklődésével együtt, régióként és azon belül megyéenként eltérően hatottak a munkanélküliség relatív nagyságára.

Kedvezőtlen tendenciaként 0,3–1,4 százalékponttal tovább nőtt az országos átlagnál addig is magasabb munkanélküliségi ráta Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben, számottevően – 0,5–1,3 százalékkal – csökkent az alföldi régióban, továbbá Hajdú-Bihar és Komárom-Esztergom megyékben. Más térségekben a változás az említett határok alatt maradt.

4. tábla

*A munkanélküliségi ráta 1995. december 31-én
és változása 1994. december 31-hez képest
(százalék)*

Régió, megye	Munkanélküliségi ráta	Változás
Észak-Dunántúl		
Győr-Moson-Sopron	6,5	-0,4
Vas	7,1	-0,2
Veszprém	10,0	-0,3
Zala	9,4	+0,3
Dél-Dunántúl		
Baranya	11,6	+0,5
Somogy	11,9	+1,4
Tolna	11,7	-0,4
Központi régió		
Budapest	5,7	+0,3
Fejér	10,2	-0,2
Komárom-Esztergom	10,7	-0,7
Pest	7,4	+0,2
Észak-Magyarország		
Borsod-Abaúj-Zemplén	16,6	+1,0
Heves	12,4	+0,1
Nógrád	15,4	-0,1
Alföld		
Bács-Kiskun	10,1	-1,3
Békés	12,9	-1,3
Csongrád	9,0	-0,7
Kelet-Magyarország		
Hajdú-Bihar	13,7	-0,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,8	+0,3
Jász-Nagykun-Szolnok	14,5	0,0

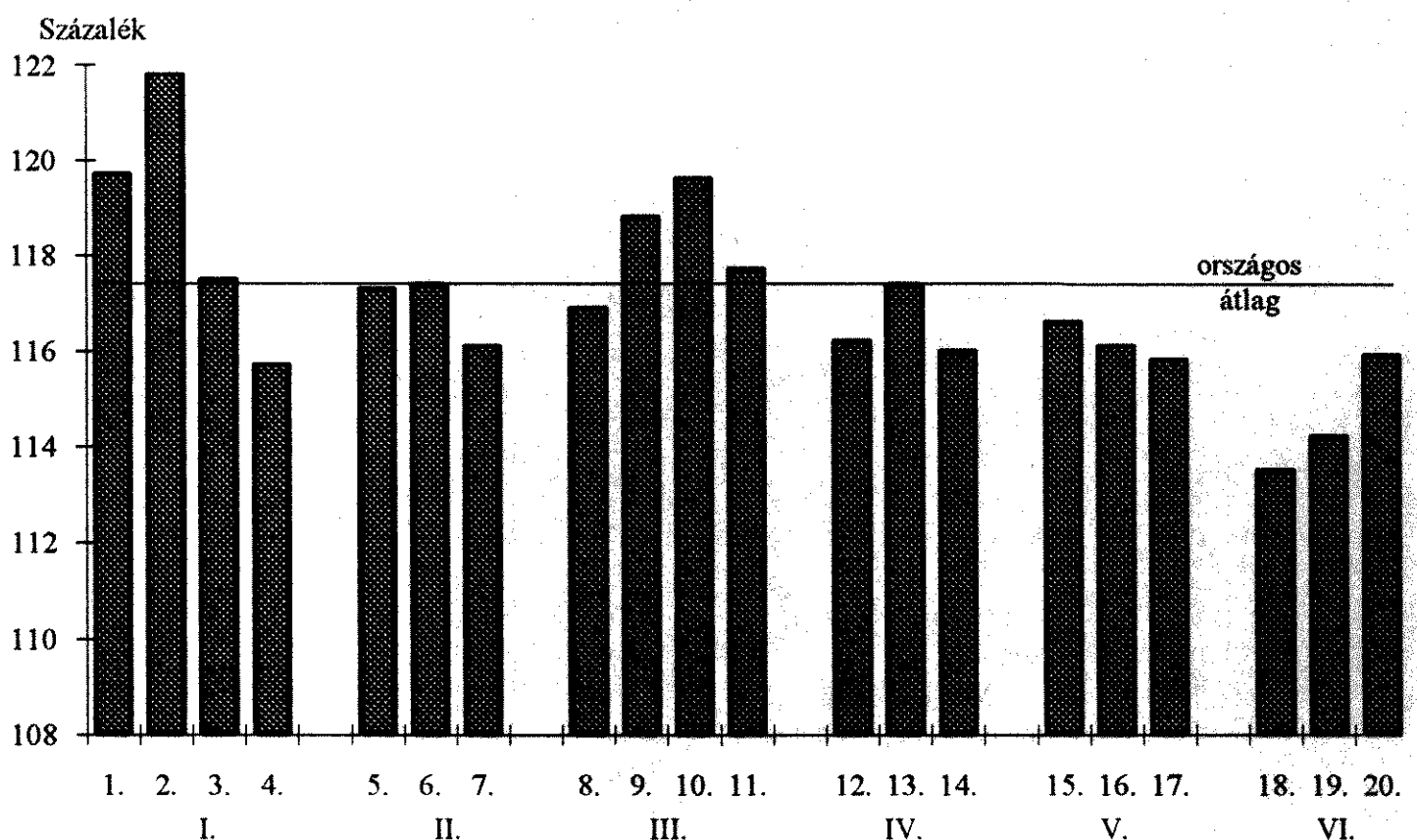
Keresetek, lakásépítés

A megfigyelt körbe tartozó gazdálkodó szervezeteknél és költségvetési intézményekben alkalmazásban állók *havi bruttó átlagkeresete* 1995-ben országosan 17 százalékkal haladta meg az egy évvel korábit.

Átlagos mértékben emelkedett a fővárosban, ennél általában jobban a dunántúli és szerényebb mértékben a keleti országrészben foglalkoztatottak keresete. Kivétel nyugaton Tolna és Zala, északon Heves megye, ahol a térségre jellemzőtől eltérő – az előbbieknél átlag alatti, az utóbbinál átlag feletti – változás volt érzékelhető. Ez azt jelentette, hogy tovább erősödött a kereseti és az ezzel meghatározott jövedelmi viszonyok régiók közötti differenciáltsága.

Az 1994. évi GDP alapján viszonylag fejlettnek minősített hat megye közül az átlagkeresetek színvonala tekintetében Zala, Tolna és Csongrád kissé veszített relatív előnyéből, ugyanakkor Vas, Győr-Moson-Sopron és Fejér tovább növelte azt. A fejlettség általános szintje alapján legkedvezőtlenebb helyzetű Hevesben szerény javulás, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben a kereseti viszonyok további romlása következett be.

4. ábra. A havi bruttó átlagkeresetek változása, 1995
(Index: 1994. év = 100)

A fizetések összegének emelkedéséből kitűnik, hogy a GDP alapján vezető Győr-Moson-Sopron megyében az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete nagyobb mértékben (több mint 2000 forinttal többel) emelkedett, mint a rangsor végén álló Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei foglalkoztatottaké.

Az 1995-ben erőteljesen fellendült *lakásépítést* ugyancsak jelentős, de a keresetek alakulásával kimutathatóan ellentétes irányú területi differenciáltság jellemezte.

5. tábla

A keresetek alakulása néhány megyében, 1995

Megye	A havi bruttó átlagkereset			
	összege (forint)	az országos átlag százalékában	egy év alatti növekedése	
			összege (forint)	az országos átlagos növekedés százalékában
Győr-Moson-Sopron	36 563	90,9	6 017	103,0
Vas	33 984	84,5	6 083	104,1
Fejér	40 193	99,9	6 361	108,8
Zala	34 494	85,8	4 681	80,1
Tolna	36 904	91,8	5 118	87,6
Csongrád	35 671	88,7	4 867	83,3
Heves	37 096	92,2	5 498	94,1
Borsod-Abaúj-Zemplén	35 342	87,9	4 927	84,3
Nógrád	30 572	76,0	4 217	72,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	31 829	79,1	3 958	67,7

Országosan – évtizedek óta a legnagyobb arányban – 18 százalékkal nőtt a használatba vett lakások száma az előző évhez képest. Az átlagot meghaladó ütemű lakásépítés a keleti országrészben következett be, ugyanakkor a Dunától nyugatra mindössze egy térségben volt átlagot felülmúló fejlesztés.

6. tábla

A használatba vett lakások, üdülők
és a kiadott lakásépítési engedélyek száma, 1995

Régió, kiemelt megye	A használatba vett lakások		A kiadott építési engedélyek		Az épített üdülők	
	száma	az 1994. évi százalékában	száma	az 1994. évi százalékában	száma	az 1994. évi százalékában
Észak-Dunántúl	3 566	111,8	5 903	139,4	221	89,8
Győr-Moson-Sopron	1 030	104,4	1 871	157,0	27	103,8
Dél-Dunántúl	2 092	111,4	3 620	137,4	262	99,2
Tolna	434	88,6	822	132,2	36	109,1
Központi régió	8 827	108,7	12 874	114,8	515	89,1
Budapest	3 354	115,3	4 403	106,6	13	216,7
Észak-Magyarország	2 263	130,9	3 121	169,0	110	67,9
Heves	622	123,4	908	166,6	47	74,6
Alföld	3 146	115,4	4 815	164,4	118	95,9
Csongrád	1 101	130,0	1 518	157,8	20	64,5
Kelet-Magyarország	4 824	145,9	8 720	208,1	128	76,2
Jász-Nagykun-Szolnok	638	118,6	1 030	140,5	71	84,5
Összesen	24 718	118,0	39 053	143,8	1354	87,9

A kiadott lakás-használatbavételi engedélyek száma 1995-ben – az egy évvel korábbihoz képest – legnagyobb mértékben Szabolcs-Szatmár-Bereg (80 százalékkal), Borsod-Abaúj-Zemplén (40 százalékkal), Baranya és Nógrád (30–30 százalékkal), Heves (23

százalékkal), valamint Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok (19–19 százalékkal) megyékben nőtt. A tendencia kialakulásában valószínűen közrejátszott az az 1994 végén hozott kormányrendelet, amely jelentős szociálpolitikai kedvezményekkel támogatta a szerényebb jövedelmű és többgyermekes családokat. A lakásépítési kedv az engedélyek kiadásának egy év alatti változása szerint 1996-ban is töretlennek látszik. Ennek irányában és mértékében a lakásátadásokéhoz hasonló tendencia tükröződik.

Az üdülőépítés országosan és a régiók szintjén is visszaesett. Az átlagosnál mérsékeltbb csökkenés, illetve néhány esetben növekedés a viszonylag fejlettebb megyékben volt mérhető.

*

A megyék közötti fejlettségi eltérések nem különböznek karakterisztikusan attól függően, hogy a kiválasztott gazdasági mutatók alakulása vagy az egy lakosra jutó megyei GDP-értékek alapján vizsgáljuk a problémát. Mindazonáltal ez a tény nem gyengíti az új mérőszám alkalmazási lehetőségeit. A területi folyamatokban ugyanis nem következik be határozott változás egyik évről a másikra, a főbb tendenciák hosszabb időszak alatt érvényesülnek.

TÁRGYSZÓ: Területi statisztika. Gazdasági mérőszámok.

SUMMARY

Having reviewed 20 available, most important regional economic indicators of 1995, from the point of view whether they correlate with the development level of counties or show any characteristic regional difference, no distinct features can be pointed out. However, there is strong indication that six counties considered more developed by GDP figures of 1994 kept their advantage also in the past year, while four counties of relatively more adverse conditions did not change basically their position. It can be stated that the changes of negative tendency may be rather pointed out which strengthened already existing differences.

A KERESKEDELEM VÁRHATÓ FEJLŐDÉSE AZ 1997. ÉVBEN

DR. BELYÓ PÁL

A GKI Gazdaságkutató Rt. 1996 szeptemberében reprezentatív vizsgálatot végzett a kereskedelem és a vendéglátás területén működő gazdasági szervezetek körében. A tanulmány e felmérés tapasztalatait foglalja össze.

A kereskedelemben és a vendéglátásban működő szervezetek a korábbi éveknél kedvezőbben ítélik meg az idei s főleg az 1997. évi mind a saját, mind a nemzetgazdaság helyzetéhez viszonyított lehetőségeiket. A kiskereskedelmi forgalom volumenének alakulását meghatározza, hogy 1996 végére a reálbérek, illetve jövedelmek csökkenése lassan megállt. Erre utal, hogy 1996 júliusában, évek óta először, nőtt számos termék-csoport előző évi hasonló időszakához viszonyított forgalma.

Az elmúlt évek nehézségei a kiskereskedelemben tovább élnek ugyan, de a már kisebb mértékben visszaeső reáljövedelmek csökkentik a kereslet-visszaesés ütemét. Az 1996. első félévi összesített forgalom 30 százalékkal volt magasabb az előző évinél, és ez már közel 7 százalékos volumennövekedést eredményez. A forgalom több, mint egyharmadát kitevő élelmiszer-eladások összehasonlító áron 8 százalékkal emelkedtek. Különösen magas a tüzelő- és építőanyagok forgalmának emelkedése, mintegy 39 százalékkal többet értékesítettek (volumenben 18 százalékkal többet) az első félévben, mint a megelőző év azonos időszakában. A közúti járművek és alkatrészek értékesített mennyisége csupán 1 százalékkal nőtt. Visszaesett viszont a villamossági és híradástechnikai cikkek (4 százalékkal), a vas-, műszaki és üvegáruk (17 százalék), a gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök (1 százalékkal), az üzemanyagok volumene (6 százalékkal) és a vendéglátás teljesítménye is (9 százalékkal) kevesebb lett.

A kiskereskedelem és a vendéglátás várható, 1996. évi, folyó áras értékesítése – a várható 24 százalékos fogyasztói árszínvonal mellett – 2900–3000 milliárd forint lesz. Ez a kiskereskedelmi volumen 4–5 százalékos visszaesését jelenti az előző évihez viszonyítva. (Lásd az 1. táblát.) Az élelmiszer-kiskereskedelem forgalma várhatóan 3–4, a ruházati kereskedelemé 8–10, a gyógyszerkereskedelemé 10–12, a tüzelő- és építőanyag-kiskereskedelemé – az év közepi jelentős növekedés eredményeként – 4–6, a vegyi áruké és a villamossági és híradástechnikai termékeké 10–12, a vas-, műszaki-, üvegáru-kiskereskedelemé 8–10 százalékkal csökken. Jelentősen, 10–15 százalékkal eshet vissza a kultúrcikk-értékesítés forgalma és 4–6 százalékkal a gépjármű-üzemanyagok eladott mennyisége.

A Gazdaságkutató Rt. vizsgálata alapján kialakított vélemény szerint 1997-ben a kereskedelmi értékesítés volumene már 1 százalékkal növekedhet. Az élelmiszerek forgalmának korábbi nagyarányú visszaesése nem ismétlődik meg, és lelassul a tartós fogyasztási cikkek, sőt a ruházkodási termékek értékesítésének csökkenése is. Az 1996. évi erőteljes polarizáció a különböző jövedelmű családok között változatlanul, de már lassuló ütemben folytatódhat. Az újra fellendülő lakásberuházások az építőanyagok és a nagy értékű fogyasztási javak keresletének növekedését valószínűsítik.

1. tábla

*A kiskereskedelem és a vendéglátás forgalmának alakulása
(százalék)*

Üzlet típus	1992.	1993.	1994.	1995.		1996.	1997.
	évi volumenindex (Index: előző év = 100,0)			évben (milliárd forint)		évben (Index: előző év = 100,0)	
Kereskedelmi boltok	96,3	103,2	.	91,4	2.219,0	96-97	101
Vendéglátóhelyek	106,8	100,1	.	99,0	170,9	96	100
<i>Összesen</i>	<i>97,5</i>	<i>102,8</i>	<i>93,9</i>	<i>91,9</i>	<i>2.389,9</i>	<i>96-97</i>	<i>101</i>

Forrás: Itt és a továbbiakban a Központi Statisztikai Hivatal és a Gazdaságkutató (GKI) Rt. adatai alapján. Lásd: A nemzetgazdaság fejlődése 1996-1997. évben. (3. számú előrejelzés.) GKI Gazdaságkutató Részvénytársaság. Budapest. 1996; Ahogy a vállalkozások látják (Vélemények az 1996-1997. évről). GKI Gazdaságkutató Részvénytársaság. Budapest 1996. október.

A bolti kiskereskedelmi forgalom alakulását nagymértékben befolyásolják az 1996-ban és főleg a jövőre megnyíló új óriás bevásárlóközpontok, amelyek egészen új vásárlási szokásokat alakítanak ki. A mamutcégek megrendítő hatással lesznek a kis és közepes, hagyományos rendszerben és eladási formákban működő boltokra, üzletre és kisáruházakra. Az e körben eddig is gyakori csődök számának növekedésére lehet számítani.

A kiskereskedelemben reális esélye van az erősödő árversenynek, amely végül is a csökkenő árszinttel 1997 folyamán akár kedvező is lehet a vásárlóknak. A piaci indíttatású áremelkedések azonban a kisebb forgalmú, gazdálkodási nehézségekkel küszködő kereskedelmi vállalkozásokban a jelentős adó- és járuléknövelések miatt változatlanul gyakoriak voltak 1996-ban és lesznek 1997-ben is. A kis cégek az árversenyben esélytelenek és megszűnésük az árszínvonal várható emelkedését idézheti elő.

A KERESKEDELMI VÁLLALATOK VÁRAKOZÁSAI

A GKI Rt. 1996. szeptemberi vállalati felmérése során a megkérdezett vállalatok 17 százaléka a kereskedelemben volt sorolva. Ezek a vállalkozások évek óta nehéz gazdálkodási viszonyok között működnek, de az év közepe óta látszanak bizonyos kedvező folyamatok. Ez szorosan összefügg a keresletcsökkenés várható lassulásával és egyes termékcsoporthoz esetében a kereslet növekedésével. A nagy tőkeberuházással épülő, óriási forgalomra számító bevásárlóközpontok megjelenésével gyökeresen megváltoznak a beszerzési és értékesítési folyamatok. Az elkövetkező években robbanásszerű módosulásokkal kell számolnunk.

Keresleti kilátások

1996-ban a vállalatok folyó áron mért árbevételükben összes értékesítésük 16 százalékos, belföldi értékesítésük 15 százalékos növekedését jelzik az előző évhez képest. Ennél magasabbak a jármű- és üzemanyag-kereskedelem, valamint a kis és közepes nagyságú kereskedelmi cégek várakozásai. A vállalkozások 23 százaléka (szakágazatonként 13–38 százaléka) jelzett 26 százalék feletti árbevétel-növekedési várakozást.

2. tábla

*A vállalkozások folyó áras árbevételének alakulása
(a válaszolók százalékában)*

Árbevétel-változás (százalék) (Index: előző év = 100,0)	Jármű-, üzemanyag-	Nagy-	Kis-	Szálláshely- szolgáltatás és vendéglátás	Kereskedelem összesen
	kereskedelem				
85 alatt	0,0	11,1	4,5	0,0	6,3
86–95	0,0	11,1	0,0	0,0	4,2
96–105	12,5	5,6	20,5	37,5	15,6
106–115	37,5	11,1	45,5	0,0	28,1
116–125	37,5	27,8	15,9	25,0	22,9
126 felett	12,5	33,3	13,6	37,5	22,9

1997-ben a vállalkozások az összes értékesítés esetében már magasabb, 119,5 százalékos (a belföldi magántulajdonú többségű vállalkozások 123, míg a külföldi érdekeltségű vállalkozások 114 százalékos) folyó áras árbevételt várnak. A jármű- és üzemanyag-kereskedelem jövőre is az átlagosnál magasabb árbevételben bízik (127 %).

A kereskedelem vállalkozásai 1996 végére a beszerzési árak 22 százalékos növekedését jelölték meg. Belföldi értékesítési áraik szerintük 19 százalékkal fognak növekedni, a fogyasztói árszínvonal pedig várakozásaik szerint 122,5 százalékra emelkedik. A jármű- és üzemanyag-kereskedelemben a beszerzési áraknál lényeges, 26 százalék feletti árnövekedést nem tartanak valószínűnek, míg a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazatban a vállalkozások háromtizede, a kiskereskedelemben pedig 23 százalék ilyen mértékű árnövekedést is elképzelhetőnek tart. A belföldi értékesítési árak esetében az átlagosnál nagyobb, mintegy 123 százalékos növekedést jeleznek a jármű- és üzemanyag-kereskedők. A fogyasztói árszínvonal átlagos változásánál 2 százalékponttal nagyobb növekedést a kiskereskedelem, valamint a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazat prognosztizál. (Lásd a 3. táblát.)

Az 1997. évi árakkal kapcsolatos vállalkozói jelzések az 1996. évinél alacsonyabb értékeket mutatnak. A beszerzési árak átlagos növekedése 19 százalékos lehet, ennél magasabb beszerzésiár-változást jelez a kiskereskedelem, a jármű- és üzemanyag-kereskedelem, valamint a kis és közepes létszámú vállalkozások. Figyelemre méltó az is, hogy a belföldi magántulajdonú vállalkozások az átlagosnál magasabb, míg a külföldi érdekeltségűek az átlagosnál alacsonyabb beszerzési árváltozást prognosztizálnak. A vélemények szerint a belföldi értékesítési árak 1997-ben összességükben 16 százalékkal növekedhetnek. Ennél mintegy 4 százalékponttal lesz csak nagyobb a jármű- és üzem-

anyag-kereskedelem, közel 3 százalékponttal a kiskereskedelem értékesítési árának növekedése.

3. tábla

A különböző árak vállalkozások által jelzett változásai

(Index: előző év = 100,0)

Megnevezés	Jármű-, üzemanyag-	Nagy-	Kis-	Szálláshely- szolgáltatás és vendéglátás	Kereskedelem összesen
	kereskedelem				
	1996-ban				
Beszerzési árak	123,0	119,8	122,6	121,0	121,5
Belföldi értékesítési árak	123,3	118,6	120,2	114,7	118,9
Forintban mért export értékesítési árak	122,0	107,5	112,5	119,8	115,7
A fogyasztói árszínvonal	119,9	119,7	124,4	124,7	122,5
	1997-ben				
Beszerzési árak	120,0	117,5	121,0	117,7	119,0
Belföldi értékesítési árak	120,0	115,3	118,9	112,3	116,2
Forintban mért export értékesítési árak	123,3	114,5	114,5	114,9	115,2
A fogyasztói árszínvonal	119,9	121,0	122,0	119,8	120,8

A fogyasztói árszínvonal 20,8 százalékos várható változását jelzik a kereskedelmi vállalkozások. Ennél csupán a kiskereskedelmi cégek várakozásaiban szerepel magasabb, mintegy 22 százalékos áremelkedés. A kereskedelmi vállalkozások többsége, mintegy 55 százalékuk a fogyasztói árszínvonal 1997. évi emelkedését 116–120 százalék közöttire becsüli.

A foglalkoztatottsággal kapcsolatos várakozások

1996-ban a kereskedelemben foglalkoztatottak létszámváltozásáról elhangzott vélemények között, a növekedést és a csökkenést jelző cégek közül a csökkenést jelzők (arányuk 53,1 százalék) kerültek túlsúlyba, növekedést a megkérdezettek 22,4 százaléka jelzett. (Lásd a 4. táblát.) A csökkenést jelzők aránya lényegesen magasabb (37,5 %) a nagy, 500 főnél többet alkalmazó cégeknél, valamint az átlagosnál kissé magasabb a nagy- és kiskereskedelmi cégek körében.

1997-ben a kereskedelem létszámhelyzete kedvezőbben alakulhat, a létszámcsökkentést tervező cégek aránya jelentősen, mintegy felére csökkent.

A bruttó átlagkereset növekedése a várakozások szerint 1996-ban a kereskedelem egészében 18 százalékos lesz. A vállalkozások valamennyi szakágazatban, vállalatnagyság-csoportonként 1–2 százalékos eltéréssel adják meg a keresetváltozás mértékét. Az átlagosnál mintegy 2 százalékponttal nagyobb keresetnövekedés várható a nagykereskedelemben, míg mintegy 4 százalékponttal alacsonyabb a külföldi érdekeltségű cégek körében. 1997-ben a bruttó átlagkereset a vélemények szerint várhatóan 17 százalékkal

fog emelkedni. Ennél mintegy 2 százalékponttal nagyobb lesz a növekedés a nagykereskedelemben, a jármű- és üzemanyag-kereskedelemben, míg változatlanul 14–15 százalékos emelkedést jeleznek a külföldi többségű cégek.

4. tábla

A foglalkoztatottak száma és a bruttó átlagkereset változásának előrejelzése

Előrejelzés, év	Jármű-, üzemanyag-	Nagy-	Kis-	Szálláshely- szolgáltatás és vendéglátás	Kereskedelem összesen
	kereskedelem				
A válaszadók megoszlása (százalék)					
A foglalkoztatottak száma 1996-ban					
jelentősen nő	0,0	2,9	4,7	20,0	5,1
kissé nő	30,0	20,0	11,6	20,0	17,3
nem változik	30,0	20,0	30,2	10,0	24,5
kissé csökken	40,0	48,5	44,2	40,0	44,9
jelentősen csökken	0,0	8,6	9,3	10,0	8,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A bruttó átlagkereset (Index: előző év = 100,0)					
1996-ban	119,1	120,1	116,0	118,3	118,1
1997-ben	119,7	119,1	116,6	115,3	117,4

Fejlesztési, beruházási szándékok

A kereskedelmi vállalkozások meghatározó kapacitásaik 1996. évi kihasználtságát átlagosan 84 százalékosra értékelik, ennél mintegy 10 százalékponttal magasabbra a jármű- és üzemanyag-kereskedelemben, viszont 5 százalékpontnál alacsonyabbra a kiskereskedelmi cégek körében. Az 1997. évi várható kereslethez képest a cégek 55 százaléka kapacitásának egy részét feleslegesnek tartja, míg 43 százalékuk még éppen elégségesnek ítéli.

A kereskedelmi szolgáltatások bővítése legfontosabb korlátjának a belföldi kereslet színvonalát jelzi a cégeknek mintegy 75 százaléka. (Lásd a 5. táblát.) További fontos korlátozó tényezők: a kiélezett verseny (30 %), a tisztességtelen verseny (28 %), az állam magatartásának kiszámíthatatlansága (25 %), a tőkehiány (22 %), a vevők fizetési késedelmek (19 %). A cégeknek 14 százaléka a forrásbevonás kedvezőtlen feltételeit is megemlíti, míg egytizedük munkaerővel kapcsolatos problémákat említ.

A válaszadó kereskedelmi cégek 45 százalékának 1996-ban nem volt importja, 23 százalékuk az előző évvel azonos mértékű importtal rendelkezett, 13 százalékuk importja csökkent, 20 százalékuké növekedett. (Lásd a 6. táblát.) A folyó áras importtal rendelkezők aránya a kiskereskedelemben 13 százalékponttal csökkent, a nagykereskedőknél 19, a jármű- és üzemanyag-kereskedőknél 17 százalékponttal emelkedett.

A kereskedelmi cégek importtal kapcsolatos várakozásai 1997-re jelentős változást jeleznek. A növekedést jelzők aránya 22 százalékponttal meghaladja az 1996. évit. Különösen jelentős a változás a jármű- és üzemanyag-kereskedelemben, és megfordult a tendencia a kiskereskedelmi vállalkozások körében, 24 százalékuk importnövekedést jelez.

5. tábla

Vélemények a kereskedelmi szolgáltatások bővítését korlátozó fontosabb tényezőkről
(a válaszadók százalékában)

Korlátozó tényező	Nagy-	Kis-	Kereskedelem összesen	Külföldi többségű cégek
	kereskedelem			
A külföldi piacokon jelentkező kereslet korlátai	5,3	2,3	5,9	0,0
A külföldi piacokra jutás adminisztratív korlátai	10,5	0,0	4,9	0,0
A külföldi piacokra jutás kedvezőtlen hazai intézményi és pénzügyi háttere	13,2	0,0	7,8	11,1
A belföldi kereslet korlátai	73,7	86,4	74,5	66,7
A termékek, szolgáltatások gyenge verseny- képessége	0,0	4,5	2,9	0,0
A meglévő kapacitások alacsony műszaki színvonala	7,9	4,5	5,9	11,1
A kedvezőtlen infrastrukturális feltételek	0,0	9,1	5,9	0,0
A munkaerővel kapcsolatos problémák	7,9	11,4	10,8	11,1
A tőkehiány	23,7	11,4	21,6	22,2
A forrásbevonás kedvezőtlen feltételei	18,4	6,8	13,7	11,1
A vevők fizetési késedelmek	28,9	11,4	18,6	33,3
Az elégtelen marketing	5,3	9,1	7,8	22,2
Az elégtelen piaci információk	15,8	2,3	8,8	11,1
A kiélezett verseny	31,6	36,4	30,4	22,2
A tisztességtelen verseny	21,1	38,6	27,5	11,1
A tulajdonosi, szervezeti bizonytalanság	7,9	2,3	6,9	0,0
Vezetési gondok	5,3	6,8	4,9	0,0
Az állam magatartásának kiszámíthatatlansága	15,8	27,3	24,5	44,4

6. tábla

Vélemények a folyó áras import várható alakulásáról
(a válaszadók százalékában)

Vélemény	Jármű-, üzemanyag-	Nagy-	Kis-	Szálláshely- szolgáltatás és vendéglátás	Kereskedelem összesen
	kereskedelem				
			1996-ban		
Jelentősen nő	0,0	11,1	0,0	0,0	4,6
Kissé nő	12,5	22,2	9,5	11,1	15,4
Nem változik	25,0	29,6	14,3	22,2	23,1
Kissé csökken	0,0	14,8	9,5	11,1	10,8
Jelentősen csökken	0,0	0,0	4,8	0,0	1,5
Nincs import	62,5	22,2	61,9	55,6	44,6
			1997-ben		
Jelentősen nő	0,0	7,4	0,0	0,0	3,1
Kissé nő	28,6	25,9	23,8	11,1	23,4
Nem változik	0,0	48,1	9,5	22,2	26,6
Kissé csökken	0,0	3,7	4,8	11,1	4,7
Jelentősen csökken	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Nincs import	71,4	14,8	61,9	55,6	42,2

A folyó áras beruházási kiadások 1996-ban 24 százalékkal növekedtek. Különösen megnőtt, (48 százalékkal) a kiskereskedelemben és a közepes méretű vállalkozásoknál (39 százalékkal). 1997-ben az ideihez képest majdnem megkétszereződnek, mintegy 42 százalékkal nőnek a beruházási kiadások. A szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazatban 54 százalékos, a nagykereskedelemben 56 százalékos, az 500 fő feletti vállalkozásoknál 64 százalékos, a külföldi érdekeltségű cégek körében 140 százalékos beruházási kiadásnövekedést jeleznek 1996-hoz képest.

A jövőre tervezett beruházások célja a válaszok 71 százalékában az elhasználódott berendezések cseréje. Emellett 36 százalékuk a szolgáltatásokat kívánja növelni a profil szélesítése nélkül, profilszélesítéssel együtt 23 százalékuk. Energiamegtakarítást tervez a cégek 24 százaléka, új technológiát kíván bevezetni 19 százaléka, és a vállalkozások 15 százaléka gondol biztonsága növekedésére, 7 százaléka a környezet védelmére. Az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz a beruházási céloknak csupán 7 százaléka kapcsolódik jelentős, 20 százaléka pedig csekély mértékben.

A beruházási terveket a cégek 47 százalékában leginkább a saját tőke hiánya korlátozza. (Lásd a 7. táblát.) Emellett 32 százalékban a gyenge profitkilátások, hasonló mértékben az elégtelen kereslet és kisebb mértékben az eladósodás veszélye, a hitelhez jutás nehézsége befolyásolják, illetve korlátozzák a beruházásokat. A saját tőke hiánya különösen érzékenyen érinti a szálláshely-szolgáltató és vendéglátó cégek negyötödét, valamint az 500 fő feletti cégek háromnegyedét.

7. tábla

Vélemények a beruházási terveket korlátozó tényezőkről
(a válaszadók százalékában)

Korlátozó tényező	Nagy-	Kis-	Kereskedelem összesen	Külföldi többségű vállalatok
	kereskedelem			
Elégtelen kereslet	15,8	52,3	31,4	44,4
A hitelhez jutás lehetőségei	15,8	13,6	18,6	22,2
Az egyéb tőkéhez jutás magas költségei	10,5	9,1	8,8	22,2
A magas beruházási hitelkamatok	39,5	25,0	34,3	66,7
A saját tőke hiánya	44,7	40,9	47,1	44,4
A gyenge profitkilátás	31,6	40,9	32,4	22,2
Az eladósodás veszélye	16,3	22,7	26,5	0,0
Technikai tényezők	7,9	2,3	5,9	11,1
Egyéb	13,2	9,1	16,7	22,2

A kereskedelmi cégek körében az innováció fő akadályai többnyire a megtérülés kedvezőtlen esélyei, 53 százalékuk említi ezt a tényezőt. Ezt követi (a cégek 43 százalékánál) a tőkehiány. A kereskedelmi cégeknek mintegy kilenctizede áll közvetlen kapcsolatban külföldi cégekkel, intézményekkel, 28 százalékuk importkapcsolatban, 21 százalékuk exportügyletekben, 16 százalékuk értékesítési együttműködésben, 8 százalékuk egyéb termelési együttműködésben, 9 százalékuk bér munka-kapcsolatban.

A válaszok szerint a külföldi kapcsolatok egyötöde jelentős, 7 százalékuk döntő mértékben Európa Unión belüli céghez kötődik. Az európai uniós exportbővítés legfontosabb korlátait a cégek egyötödénél a finanszírozási problémák jelentik. A vállalkozá-

sok 18 százaléka korlátként említi a versenyképességet, 13 százaléka a piaci információk hiányát. Ahhoz, hogy felkészülhessenek az Unióhoz való csatlakozásra a cégek fele a meglévő szolgáltatások korszerűsítését tartja fontosnak, és az elkövetkező 3–5 évben 30–30 százalékuk tervezi új, korszerűbb szolgáltatások rendszeresítését, illetve a meglévők korszerűsítését. A kereskedelmi vállalkozások 37 százaléka nem tartja szükségesnek, hogy olyan lépéseket tegyen, amelyek az Európai Unió piaci követelményeihez való jobb igazodást szolgálják, 19 százalékuk szükségesnek tartaná, de nincs módjában ilyen lépéseket tenni, míg 29 százaléknak nincs konkrét elképzelése. A kereskedelmi cégek 12 százaléka már tett, 4 százalékuk pedig tervez lépéseket az Unióhoz való csatlakozás érdekében.

Gazdálkodási jellemzők

Kereskedelmi vállalkozások versenyképességük, korszerűségük javítása érdekében az értékesítési feltételek javítását, illetve az értékesítési hálózat fejlesztését tervezik (55–55 százalék). Az intenzív piackutatásban 38 százalékuk az eladásokkal kapcsolatos szolgáltatások javításában pedig 23 százalékuk látja a kibontakozás lehetőségét. A versenyképesség javítása érdekében mintegy 20 százalékuk tervez licencvásárlást vagy valamilyen beruházást.

8. tábla

A versenyképesség javítására előirányzott lépések
(a válaszadók százalékában)

Megnevezés	Nagy-	Kis-	Kereskedelem összesen	Külföldi többségű vállalatok
	kereskedelem			
Saját kutatás	0,0	0,0	1,0	0,0
Licenc, know-how vásárlása	10,0	10,5	5,9	11,1
Nagyobb beruházás	50,0	13,2	15,7	22,2
Intenzív piackutatás	40,0	57,9	38,2	55,6
Az értékesítési hálózat fejlesztése	30,0	68,4	54,9	44,4
Erőteljes reklám, PR-tevékenység	30,0	34,2	44,1	55,6
Az értékesítési feltételek javítása	30,0	50,0	54,9	55,6
Az eladás utáni szolgáltatások javítása	30,0	23,7	22,5	44,4

A kereskedelmi cégek 19 százaléka súlyos tőkehiánnyal küzd, 45 százalékuk kis tőkebevonással hatékonyabb lehetne, és 36 százalékuk értékeli úgy, hogy tőkeellátottsága megfelelő. Az átlagosnál kedvezőbb a helyzet a kiskereskedelemben, valamint az 50 főnél kevesebbet foglalkoztató cégeknél, míg valamivel kedvezőtlenebb a nagykereskedelemben, valamint a jármű- és üzemanyag-kereskedelemben. A tőkehiány mérséklése érdekében a cégek 22 százaléka forgóeszközhitelt vesz fel, 14 százaléka fejlesztéseket hagy el, és 13 százaléka vagyontárgyakat értékesít. A vállalkozásoknak csupán egyötöde jelzi, hogy valamilyen szerepe van az Európai Unió országaiból származó forrásoknak a vállalati tőkeszerzési törekvésekben.

A felvétel során választ adó kereskedelmi vállalkozások négyötöde 1995-ben nyereségesen gazdálkodott, a veszteséges cégek aránya 15 százalék volt. 1996-ban a cégek 36

százalékának javul a jövedelmezősége és csupán 28 százalékának romlik. (Lásd a 9. táblát.) További javulás várható 1997 folyamán: a cégek 38 százaléka javulást prognosztizál és csupán 17 százalékuk véli úgy, hogy 1996-hoz képest jövedelmezőségi pozíciója romlani fog. Egyértelműen javuló tendenciában bízik a jármű- és üzemanyag-kereskedelem, valamint a nagykereskedelem. Különösen kimagasló jövedelmezőségi pozícióra számítanak a külföldi többségű cégek, amelyeknek 1996-ban 56 százaléka és 1997-ben 78 százaléka egyértelmű javulásra számít.

9. tábla

A jövedelmezőség várható alakulása
(a válaszadók százalékában)

Megnevezés	1996. évben			1997. évben		
	javul	változatlan	romlik	javul	változatlan	romlik
Jármű- és üzemanyag-kereskedelem	40,0	30,0	30,0	50,0	37,5	12,5
Nagykereskedelem	36,1	41,7	22,2	34,2	47,4	18,4
Kiskereskedelem	35,7	33,3	31,0	36,6	48,8	14,6
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	30,0	40,0	30,0	50,0	30,0	20,0
<i>Kereskedelem összesen</i>	<i>35,7</i>	<i>36,7</i>	<i>27,6</i>	<i>38,1</i>	<i>45,4</i>	<i>16,5</i>
Ebből (fő):						
50 alatt	37,5	43,8	18,8	46,9	40,6	12,5
51–500	34,5	34,5	31,0	31,6	49,1	19,3
500 felett	37,5	25,0	37,5	50,0	37,5	12,5
Belföldi magántulajdonú	39,1	31,3	29,7	34,9	47,6	17,5
Külföldi többségi tulajdonú	55,6	33,3	11,1	77,8	22,2	0,0

A jövedelmezőséget a kereskedelmi vállalkozások pénzügyi tevékenysége összességében lényegesen nem befolyásolja: 1996-ban a cégek 38 százalékában javítja és 35 százalékában rontja. Az átlagosnál kedvezőbb a pénzügyi tevékenység befolyása a jármű- és üzemanyag-kereskedelemben, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátásban, míg a nagykereskedelemben kedvezőtlenebb. 1997-ben a kereskedelem egészében összességében vélhetően kiegyenlített lesz a pénzügyi tevékenység jövedelmezőséget növelő szerepe, bár a külföldi érdekeltségű cégeknél inkább jövedelmezőségcsökkenést eredményez majd.

A kereskedelmi cégek mintegy 77 százalékában egyértelműen a belföldi értékesítés a jövedelmezőbb reláció, míg az export csupán a vállalkozások 13 százalékában jövedelmezőbb tevékenység. E tekintetben lényeges változás 1997-ben sem várható.

A vállalkozások mintegy 60 százaléka szabad pénzeszközeiket bankbetétekbe fektetik. A kereskedelmi cégek 26 százaléka rendszeresen ad kereskedelmi hitelt más vállalkozásoknak, 13 százalékuk vásárol diszkont kincstárjegyet és 12 százalékuk államkötvényt. A bankbetét különösen a jármű- és üzemanyag-kereskedők körében általános megtakarítási forma, négyötöd részük él ezzel a lehetőséggel.

1996 szeptemberéig a vállalkozások likviditási helyzete kedvezően alakult: a cégek 45 százalékának az egész időszakban kedvező volt a likviditása, 45 százalékuk csupán néhány napos fizetési zavarral küszködött, és csak 10 százalékuk került súlyos nehézségek közé. Az év végéig a cégek 35 százalékának likviditása javulni fog, és csupán 9

százalékuké fog romlani. A likviditás változásának okaként a megkérdezettek egynegyede a forgalom nagy változását, egynegyedük a készletállomány változását jelölte meg. A nagykereskedelemben különösen a kintlevőségek állományának változása játszik szerepet (42 %).

A kereskedelmi cégek középtávú stratégiájában elsősorban a stabilizációs célok szerepelnek. Ezt jelzi a cégek 42 százaléka, a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak azonban csak 29 százaléka, amelyeknél fontosabb az expanziós politika, amit 72 százalékuk említ. A kereskedelem egészében a cégek 37 százaléka tervez expanziót, 13 százalékuk stagnál, 6 százalékuk visszafejleszt. A szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazatban a cégek egytizede felszámolásra, a nagykereskedelemben pedig a cégeknek ugyancsak egytizede tevékenységének visszafejlesztésére számít.

A vállalatvezetők gazdálkodásuk legfőbb anyagi feltételeiként az árbevétel növelését nevezték meg. Ezt a cégek 63 százaléka említi. (Lásd a 10. táblát.) Hasonlóan magas, 57 százalékot tesz ki a költségek csökkentését, 48 százalék a nyereség növelését és 40 százalék a munkavállalók és munkaadók jövedelmének növelését említők aránya. A vállalati vagyon növelését a cégvezetők 23, a likvid tőke növelését 30 százalék tervezi. Az árbevétel növekedését különösen fontosnak ítélik a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazatban, erre számít a cégek 80 százaléka. A külföldi érdekeltségű cégeknek 67-67 százaléka jelzi a költségek csökkentését, illetve az árbevétel növelését preferenciaként.

10. tábla

*A vállalati törekvések a gazdálkodás anyagi feltételeinek javítására
(a válaszadók százalékában)*

Célkitűzés	Nagy-	Kis-	Kereskedelem összesen	Külföldi többségű vállalatok
	kereskedelem			
A költségek csökkentése	60,55	54,5	56,9	66,7
A nyereség növelése	55,3	43,2	48,0	55,6
A veszteség csökkentése	5,3	13,6	7,8	22,2
Az árbevétel növelése	63,2	63,6	62,7	66,7
A vállalati vagyon növelése	15,8	27,3	22,5	22,2
A jövedelmek növelése	34,2	43,2	40,2	11,1
A fizetendő adók minimalizálása	0,0	9,1	5,9	0,0
A likvidtőke növelése	42,1	18,2	29,4	22,2
A vállalati adósságállomány csökkentése	18,4	9,1	13,7	11,1

A kereskedelemben a vállalkozások azonos mértékben tekintik fontosnak a meglévő piacok megtartását és az új piacok szerzését. Az átlagostól azonban jelentősen eltér a külföldi érdekeltségű cégek fő piaci törekvése: háromnegyedük az új piacok szerzését tartja fontosnak, hasonlóan a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazathoz, ahol a cégek 70 százaléka preferálja ezt. A kiskereskedelemben viszont a helyzet fordított, itt a cégek kétharmada a meglévő piacok megtartásán fáradozik, és csupán egyharmaduk gondolkodik új piacok megszerzésén.

A vezetésszervezés terén a felvétel idején a jól képzett szakemberek megszerzése, illetve megtartása látszott legjelentősebb feladatnak. Ez fontos volt a kereskedelmi cégek

38 százalékanak és a kiskereskedelemben a cégek 48 százalékanak. Hasonló súlyú a jó üzleti kapcsolatok kiépítése, amit a cégek 36 százaléka jelez, és különösen fontos ez a külföldi érdekeltségű cégeknél, valamint a nagykereskedelemben, amelyeknek 44–44 százaléka ítéli ezt fontosnak. A piackutatás, a marketing fejlesztése a cégek 31 százalékában fontos törekvés, de kevésbé az a jármű- és üzemanyag-kereskedőknek, akiknek csupán 10 százaléka, valamint a külföldi érdekeltségű cégeknek, amelyeknek 22 százaléka említi ezt. A meglévő szolgáltatások minőségének javítása átlagosan a cégek 32 százalékanak fontos célkitűzése, de különösen jelentős a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szakágazatban (70 %), a jármű- és üzemanyag-kereskedelemben (60 %) és a külföldi érdekeltségű cégeknél (56 %).

PÉNZÜGYI KILÁTÁSOK

A gazdaságpolitikai lépések közül a cégvezetők véleménye szerint leginkább az adók és a TB-járulék csökkentésének van kiemelt jelentősége. Ezt a cégek 35–36 százaléka jelzi. Emellett fontos az adminisztratív kötelezettségek csökkentése (25 %), az állami fejlesztési támogatások megléte (22 %). Az adók és TB-járulékok csökkentését az átlagosnál fontosabbnak ítélik a külföldi érdekeltségű cégek és kevésbé fontosnak a kiskereskedelmiek. A kereskedelem vezetői úgy vélik, hogy az európai unióbeli integrációs feladatok megoldása leginkább az adminisztratív kötelezettségek csökkentésében rejlik, ezt jelzi a cégek 14 százaléka. Emellett 12 százalékuk olcsó, megbízható információs forrásokat, 8 százalékuk állami fejlesztési támogatásokat kíván. Az adók és TB-járulékok csökkentését összességében 12 százalékuk tartja fontosnak.

A kereskedelemben 1996-ban, a vállalkozások prognózisa szerint, a rövid lejáratú belföldi forinthitelek állománya a vállalatok egynegyedében csökken, egynegyedében nem változik, 12 százalékukban nő, a cégek 37 százaléka pedig nem vesz fel hitelt. Ebben az évben belföldi beruházásaihoz forinthitelt a vállalkozások 64 százaléka igényel, 17 százalékuk az előző évinél kisebbet, 12 százalékuk nagyobbat. Belföldön devizahitelt csupán a cégek 14 százaléka vett fel, 3 százalékuk csökkentett, 5 százalékuk változatlan, az előző évihez hasonló összeget. Külföldi devizahitelt a kereskedelmi vállalkozások 6 százaléka vett igénybe.

1996-ban az egyhónapos lejáratú forgóeszközhitel átlagos éves kamata és egyéb költsége az előző évhez képest 26,9 százalékkal nőtt. Ennél magasabb aránnyal számol a külföldi érdekeltségű cégek prognózisa (29,5 %) és alacsonyabban a szálláshely-szolgáltató és vendéglátó cégek prognózisa (22,7 %). 1997-ben a forgóeszközhitel költsége 25,8 százalékra csökkeni fog. Ebben az évben a belföldi rövid lejáratú forinthitelt a cégek 40 százaléka nem kíván igénybe venni, 21 százalékuk várhatóan csökkent, 10 százalékuk nagyobb összegű hitellel számol.

A kereskedelmi vállalkozások helyzete 1996-ban az előző évihez képest enyhén javul, 23 százalékponttal magasabb a javulást jelző vállalkozások aránya, azaz összesen 49 százalékuk bízik ebben. (Lásd a 11. táblát.) A cégek 6 százaléka jelentős javulásban reménykedik, és csupán 3 százalékuk (különösen a belföldi magántulajdonú cégek és a kiskereskedelmi cégek) jelez jelentős romlást. Jelentős javulásban bízik a jármű- és üzemanyag-kereskedőknek 30 százaléka, a külföldi érdekeltségű cégeknek 22 százaléka, de az 500 főnél többet foglalkoztató cégeknek csak 13 százaléka. Az átlagosnál nagyobb

romlásra számítanak a nagykereskedők és az 500 fő feletti cégek. 1997-re a vállalkozások helyzetük jelentős változását nem várják, kivéve a külföldi érdekeltségű cégeket, amelyeknek több mint kilenczede javulást jósol. Helyzetük jelentős javulásában bízik a jármű- és üzemanyag-kereskedelem (67 %), valamint a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás (60 %), továbbá az 500 fő feletti cégek (63 %).

11. tábla

*A vállalkozás helyzetének változása az előző évhez képest
(a válaszadók százalékában)*

Változás	Jármű-, üzemanyag-	Nagy-	Kis-	Szálláshely- szolgáltatás és vendéglátás	Kereskedelem összesen
	kereskedelem				
	1996-ban				
Jelentősen javul	30,0	2,8	4,7	0,0	6,1
Kissé javul	50,0	36,1	39,5	70,0	42,4
Nem változik	10,0	30,6	32,6	0,0	26,3
Kissé romlik	10,0	27,8	18,6	30,0	22,2
Jelentősen romlik	0,0	2,8	4,7	0,0	3,0
	1997-ben				
Jelentősen javul	22,2	0,0	0,0	0,0	2,0
Kissé javul	44,4	44,7	38,0	60,0	43,4
Nem változik	22,2	28,9	45,2	10,0	33,3
Kissé romlik	11,1	26,3	16,7	20,0	20,2
Jelentősen romlik	0,0	0,0	0,0	10,0	1,0

A magyar nemzetgazdaság egészének 1996. évi helyzetét sajátjukénál kedvezőtlenebbnek ítélik a kereskedelmi vállalkozások. A romlást és javulást jelzők átlagos arányához képest különösen kedvezőtlen a nagykereskedelem (-29 %), az állami többségű vállalkozások és az 50 fő alatti vállalkozások (-18– -18 %) előrejelzése. Ugyanakkor a magyar gazdaság helyzetének pozitív változását jósolja a külföldi többségű cégek egyharmada és a jármű- és üzemanyag-kereskedők kétharmada. 1997-ben a magyar gazdaság helyzetében már némi javulást jeleznek a kereskedelmi vállalkozások: 46 százalékuk jelez javulást és csupán 31 százalékuk romlást. Különösen pozitívnak ítélik meg a külföldi többségű cégek, az 500 főnél többet foglalkoztató cégek és a jármű- és üzemanyag-kereskedők a magyar nemzetgazdaság helyzetének változását.

1996-ban tovább romlott a kereskedelmi vállalkozások gazdálkodásának feltételrendszere, nőttek az adó- és járulékfizetéssel járó gondok. A kis- és középvállalkozások eddigi tőkeellátottsági nehézségei 1997-ben is fennmaradnak. A gazdálkodás középpontjában változatlanul a költségek csökkentése áll, és ez mindenképpen tovább erősíti a rejtett gazdasági módszerek igénybevételét.

A kereskedelemben kialakult értékesítési formák átalakulóban vannak, a mamut-bevásárló központok új formájukban, szolgáltatásaiknak bőségében, megjelenésükben feltétlenül jobb minőséget jelentenek. A vásárlási szokások átalakulása mellett természetesen a diszkont értékesítés változatlanul alapvető kiszolgálási forma marad. Néhány évig továbbra is növekvő tendenciájú lesz az alacsony eladási árakat kínáló diszkont

forgalom (a jelenlegi évi 180–200 milliárd forint körül állandósulhat), a nagykereskedelmi cégek kiskereskedelmi eladásai, a kedvezményes akciók és a kamatmentes hitelre történő árusítások. A csomagküldő kereskedelmi cégek értékesítése az 1994–1995. évekhez hasonlóan, idén és várhatóan 1997-ben sem fognak jelentősen nőni, sőt várható további kedvezményeik ellenére esetleg még vissza is eshet.

Az áremelkedések üteme 1996-ban lelassul, az élvezeti cikkek, a háztartási energia ára az átlagosnál nagyobb mértékben nőhet, a ruházkodási cikkek ára pedig az átlagos szerint alakulhat. Az üzemanyagok ára a következő években fokozottabban, néhány százalékkal le- és felfelé mozoghat a világpiaci árak függvényében. Jövőre várhatóan erősödik az a tendencia, hogy a tartós fogyasztási cikkek és különösen a gépjárművek a kereskedelmi cégek tőkeerejétől függően gyakran alacsonyabb áron, kedvezményekkel lesznek kaphatók.

A kereskedelemben folytatódik és élesedik a konkurenciaharc. Ennek feltétlen nyertesei a tőkeerős cégek, a monopoljellegű külföldi érdekeltségű (tulajdonú) vállalatok, amelyek körében is tovább élénkül a piac minél nagyobb részének megszerzéséért folytatott, kemény beszerzési politikát és éles árharcot hozó verseny.

A kereskedelmet 1997-ben – az elmúlt egy-két év során jellemzővé vált tendenciák, így elsősorban a monopóliumok túlnyomó súlyának kialakulása, a centralizációs törekvések (a beszerzés, raktározás, szállítás és árukihelyezés területén folytatott kemény piaci verseny) mellett a következők jellemzik:

- óriási, új értékesítési lehetőségeket hozó és a fogyasztói szokásokat jelentősen átalakító, akár non-stop is üzemelő egységekként működő bevásárló központok létesítése,
- a költségminimalizálás céljából a feketegazdaság módszereinek felerősödése (adó- és járulékfizetések elkerülése, fekete- vagy csak szürke munkaerő igénybevétele, a beszerzési források és árak manipulálása stb.),
- a túlélés érdekében létkérdéssé váló árharc és a kis, nem tőkeerős cégek csődhelyzetbe kerülése,
- a forgalom növelése érdekében a reklám szerepének megerősödése és az évente meghirdetett 1100–1200 kereskedelmi szerencsejáték számának akár megkétszereződése,
- a kis- és közepes cégek szoros együttműködése a monopoljellegű cégekkel szemben,
- a kisboltok, kis üzletek forgalmas helyszínekre koncentrálása és az ellátatlan területekre szorulása.

A vendéglátás ágazata 1996-ban és főleg 1997-ben – a Gazdaságkutató Rt. véleménye szerint – kedvezőbb helyzetben működik. 1996-ban még tart a keresletszűkülés, amely az átlagos vendéglátóipari tevékenységet nehezíti. A vendéglátás 1996. évi összehasonlító áras teljes forgalma az első negyedévi 13, a második negyedévi 8 és a júliusi 2 százalékos csökkenés után, éves szinten, várhatóan mintegy 7–8 százalékkal fog elmaradni az 1995. évi értékesítéstől. A vendéglátás alágazaton belül azonban az éttermi vendéglátás forgalma még volumenben is emelkedhet. A munkahelyi vendéglátás forgalma viszont tovább csökken 1996-ban is. A minőségi éttermi vendéglátásban azonban még a folyamatosan emelkedő árszínvonal mellett is változatlanul bővül a kereslet, továbbá növekvő forgalom várható az infrastrukturális beruházásokat alig igénylő italboltoknál és kocsmáknál is.

Tovább nő az új, kis éttermek, vendéglátóhelyek alapítása, de változatlan lesz a megszűnések kockázata is. A vállalkozások megmaradását befolyásolják a sok helyen igen magas bérleti díjak, a költségek közül nehezen „kitermelhető” adó- és járulékkerhek. A lakossági reáljövedelmek 1997. évi várható kedvezőbb alakulása keresletnövekedést eredményezhet, és mégis várható a vendéglátás összesített forgalmának stagnálása. A

vendéglátás folyó áras forgalma – amelynek mintegy egynegyede budapesti forgalom – 1996-ban 190–200 milliárd forint lesz. Az éttermi vendéglátás forgalma ebből 85–90 milliárd forintot tesz ki, növekedésének nagyobb része a változatlanul terjeszkedő, franchise rendszerű gyors éttermi hálózatok forgalmából származik. A vendéglátás forgalma 1997-ben az 1996. évinél 20 százalékkal magasabb lehet, és mintegy 240 milliárd forint körül várható.

TÁRGYSZÓ: Kereskedelem. Előrejelzés.

SUMMARY

The GKI Economic Research Co. carried out a sample survey in September 1996 in the sphere of business organizations operating in the field of trade and catering trade. The study sums up the experiences gained from the survey.

Following an overall situation report the author shows the expectations of trade firms in the year of 1997, in the field of demand, employment as well as their development and investment intentions.

Further on characteristic features of the management of trade and catering trade organizations are discussed.

AZ ÁTMENET HATÁSA TOLNA MEGYE ÉLETÉRE

GRÁBICS ÁGNES

Magyarország öt évvel ezelőtt, az államszocialista rendszer megszűnésével a piacgazdasághoz vezető utat kezdte járni. Ezzel párhuzamosan az ország gazdasági és társadalmi életében gyökeres változások mentek végbe, amelyek a lakosság nagyobb részében csalódásokat váltottak ki, miközben a népesség kisebb hányada az országban addig nem tapasztalt anyagi és társadalmi előnyökhöz, jövedelmekhez jutott.

Az országban zajló folyamatokról az eltelt időszakban sok tanulmány, elemzés látott napvilágot szociológusok, társadalom-, illetve gazdaságkutatók tollából. Ezen elemzés nem országos tényeket, helyzetet boncolgat, hanem az ország második legkisebb, sok szempontból hátrányos helyzetben lévő megyéjéről – Tolnáról –, az ott élő emberekről ad képet.¹ Lehet, hogy e kép olykor torznak tűnik. Ennek jórészt oka lehet a fellelhető adatok egyoldalúsága, a statisztika – és sokszor nem csak a statisztika – előtt rejtve maradó gazdasági folyamatok, összefüggések, illetve összefonódások.

Az elmúlt néhány év alatt végbement folyamatok nyomán egyre nagyobb szociális különbségek alakultak ki, melyek bemutatására, elemzésére a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által gyűjtött adatok adtak lehetőséget. A téma több irányból közelíthető meg, hiszen a szociális differenciálódás vizsgálható a foglalkoztatottság oldaláról, de épp ilyen jól tetten érhető a költségvetés szociális kiadásaiban, azok változásain keresztül is. Képet kaphatunk róla a kötelező statisztikai adatszolgáltatás munkaügyi fejezetéből csakúgy, mint a gyámhatósági jelentések különböző soraiból. Ugyanakkor az önkéntességen alapuló lakossági felvételek közül például a háztartási költségvetési felvétel eredményei is érdekes információkkal szolgálhatnak, még akkor is, ha e felvétel mintája kicsi ahhoz, hogy egy-egy megyére képet kapjunk belőle, mégis fontos adatokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy az egyes háztartások milyen és mekkora jövedelmekkel rendelkeznek és azt mire költik, illetve mire kénytelenek költeni adott hónapban, illetve évben. Az adatok, információk gyűjtése során rá kellett jönnöm, hogy a KSH-adatok, különböző statisztikák jószerével csupán szegénységstatisztikaként használhatók. Nincs ugyanis szinte semmi adat arról, hogy a megyében vannak-e kiugróan magas jövedelmek, és ha igen, milyen mértékűek ezek, illetve hány embert érintenek.

¹A tanulmány következtetéseihez forrásul szolgáltak a KSH Tolna Megyei Igazgatóságának megyei évkönyvei, a KSH háztartás-statisztikai költségvetési felvételek adatai, a gyámhatóságok összesített statisztikai jelentései, KSH-adatgyűjtések az önkormányzatok pénzügyi szociális támogatásairól, a Tolna Megyei Munkaügyi Központ jelentései, valamint az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal megyei összesített adatai.

E probléma enyhítésében volt segítségünkre a megyei adóhivatal megyei jövedelmi elemzéseivel, melyek az elmúlt öt év jövedelmeire, befizetett adóira, illetve az adózók összlétszámára vonatkozóan készültek.

A munkaerőpiac

Amikor a nyolcvanas évek végén feltűntek a munkanélküliség első jelei, a munkaerőpiac helyzete gyökeresen megváltozott. A korábbi munkaerőhiányt egyre inkább a tömeges és tartós munkanélküliség váltotta fel, ami új foglalkoztatáspolitikai koncepciót és új intézményrendszert tett szükségessé. A megyében a nyolcvanas években kezdődött folyamat a kilencvenes években felerősödött: a munkaerő iránti igény egyre inkább csökkent, illetve átrendeződött. 1988-ban a vállalatok, szövetkezetek, intézmények havonta 940–1500 fő munkaerőt igényeltek, 1989-ben már csak 690–1290 főt. A keresletcsökkenés az éven belül is szinte hónapról hónapra megfigyelhető, és legnagyobb mértékben Szekszárdon és Dombóváron jelentkezett.

A foglalkoztatottak számának erőteljes csökkenése következtében 1989-ben a munkaerő-közvetítő helyek ügyfélforgalma – különösen az év második felében – jelentősen megnövekedett. Decemberben az irodákat felkereső állást keresők száma 1630 fő volt, csaknem kétszerese az év közepén tapasztaltnak, s 4,9-szerese az 1988. decemberinek. A jelentkezők 78 százalékának – a korábbiaknál nagyobb hányadának – nem volt munkaviszonya. Emellett 1989 végén a regisztrált munkanélküliek száma 908 fő volt, 16 százalékuk pályakezdő.

A 1990-es években tovább mélyültek a munkaerő-piaci problémák. A foglalkoztatottak létszámának folyamatos csökkenése, illetve az új vállalkozási formák fokozatos elterjedése mellett egyre szélesedett azok köre, akik elhelyezkedése, újrakezdése nehezebbé vált, akik kiszorultak a munkaerőpiacról. Hónapról hónapra növekedett az állást keresők száma, a munkáltatók által bejelentett létszámgigény ugyanakkor folyamatosan zsugorodott, amiben az is szerepet játszott, hogy a gazdálkodók nem minden esetben jelentették be betöltendő állásaikat, így az ún. foglalkoztatási olló egyre nyílt. 1990 decemberében még kétszer annyi álláshely jutott száz álláskeresőre, mint egy évvel később. A kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet azonban az egész Dél-Dunántúlra jellemző volt.

I. tábla

A munkaerő-kereslet és -kínálat alakulása a Dél-Dunántúlon

Megye	Nyilvántartott álláskeresők száma			Száz álláskeresőre jutó bejelentett álláshelyek száma	
	1990	1991	változása	1990	1991
	decemberében			decemberében	
Tolna	3 307*	12 662*	négyszeres	4	2
Baranya	4 645	18 761	négyszeres	18	2
Somogy	3 725	14 395	négyszeres	14	3
Zala	1 850	9 523	ötszörös	22	5

*A regisztrált munkanélküliek (a munkaviszonnyal rendelkező álláskeresők nélkül, ezek aránya a többi megyében 10 százalék körüli).

Az 1989 elején bevezetett munkanélküli-segélyt (majd később a járadékot) is egyre többen kényszerültek igénybe venni.

A munkanélküliek döntő része fizikai munkát keresett. Egyre kilátástalanabbá vált a szakképzettség nélküliek helyzete, számukra gyakorlatilag nem volt felkínált munkahely. A pályakezdő munkanélküliek száma mind nagyobb lett. A megyében relatíve kedvezőbb helyzetben volt és van Paks és Bonyhád térsége, ugyanakkor a már a nyolcvanas évek végén kialakult válságkörzetekben (Hőgyész, Gyöngyös, Nagydorog, Tamási, Simontornya térsége) állandósult a nagyarányú munkanélküliség. A munkanélküliség kezelésére a megyében különböző forrásokból (Decentralizált Foglalkoztatási Alap, Központi Foglalkoztatási Alap, Szolidaritási Alap) 1991-ben 951 millió forintot fordítottak. Ennek döntő többségét, 732 millió forintot a segélyek, járadékok adták. A teljes összeg igen jelentős hányadát (közel 151 millió forintot) kötötték le a már megszűnt újrakezdési kölcsönök kamatai, ugyanakkor kevesebb mint 7 százalékát aktív eszközként munkahelyteremtő beruházásra, képzések elősegítésére, foglalkoztatást bővítő célokra használták fel, a foglalkoztatásbővítésben tehát alig történt előrelépés.

A 20 főnél többet foglalkoztató vállalkozások és létszámnagyságtól függetlenül a költségvetési szervek 1990-ben 98 496, 1991-ben 86 314, 1992-ben pedig 74 417 főt alkalmaztak. 1993-tól mérséklődött a foglalkoztatottak létszámának csökkenése: az 1993. évi 67 130-ról 1995-re 60 288-ra esett. Ezzel párhuzamosan – a Megyei Munkaügyi Központ adatai szerint – a nyilvántartott munkanélküli is 17,6 százalékkal kevesebb lett az egy évvel korábbinál. A munkanélküliségi ráta 12,1 százalékra mérséklődött. Ez továbbra is a legmagasabb volt a Dunántúlon, s az országos átlagot is meghaladta. A regisztrált munkanélküliek számának csökkenése (lásd a 2. táblát) nem jelenti a munkaerő-piaci helyzet javulását, hiszen a havonta regisztráltak száma mindig meghaladta az elhelyezkedők, a nyugdíjba vonulók, illetve a valamilyen támogatási formába bekerülők együttes számát. 1994-ben a legkedvezőbb változást az jelentette, hogy az egy évvel korábbihoz képest jelentősen csökkent a tömeges leépítések, valamint emelkedett a bejelentett álláshelyek száma, bár az utóbbi még mindig csupán töredéke volt a munkaerőkínálatnak: a száz nyilvántartott munkanélkülire jutó betöltetlen álláshelyek száma nem érte el a hármat. A Tolna megyei munkaerő-piaci helyzet súlyosságát jelzi az is, hogy a regisztrált munkanélkülieknek 64,6 százalékát már több mint egy éve, 14,3 százalékát 7–12 hónapja vették először nyilvántartásba. A tartós munkanélküliség továbbra is az átlagosnál jóval nagyobb mértékben sújtotta – és sújtja – az általános iskolát sem végzeteket, a segédmunkásokat. A pályakezdő fiatalok különleges helyzetben vannak a munkaerőpiacon, mert igen nagy részük válik továbbra is munkanélkülivé, ugyanakkor elhelyezkedési arányuk magasabb az átlagosnál.

A munkanélküliek területi megoszlása hosszú idő óta változatlan. Tamási környékének munkanélküliségi mutatója a legmagasabb, de a megyei átlagnál magasabb még Tolna, Dombóvár és Bátaszék környékén. Az átlagosnál kedvezőbb helyzetű Szekszárd, Paks és Bonyhád térsége.

A munkanélküliek számának csökkenése ellenére továbbra is súlyos gond a tartósan állástalanok egyre nagyobb hányada. 1995 végén a regisztráltak 67,3 százaléka volt már több mint egy éve munkanélküli.

Összefoglalva a munkaerő-piaci folyamatokat, megállapítható, hogy a regisztrált munkanélküliek száma a megyében – az országoshoz hasonlóan – csökkenő tendenciát

mutat. A regisztrált munkanélküliség több mint két éve tartó csökkenése nem jelentette a munkaerő-piaci helyzet javulását, hiszen a foglalkoztatás visszaesése nem állt meg, csak jelentősen lelassult. Ennek következménye, hogy a statisztikában kimutatott csökkenést egyrészt a nyilvántartásban nem szereplő munkanélküliek, másrészt a kedvezőtlen elhelyezkedési esélyek miatt inaktivitásba kényszerültek számának és arányának emelkedése kísérte.

2. tábla

A regisztrált munkanélküliek adatai

Megnevezés	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	év végén (fő)					
Regisztrált munkanélküli	3 307	12 662	19 234	17 774	14 646	13 720
Ebből:						
ellátásban részesült	2 384	10 101	14 750	11 198	5 993	5 924
jövedelempótló támogatásban részesült	-	1 386*	1 427*	4 345	6 033	5 455
ellátásban nem részesült	-	905	1 468	1 705	1 278	2 039

* Szociális támogatásban részesült.

Az állástalanok egy része nem rendelkezik állandó jövedelemmel, alkalmi és fekete-munkákból, valamint szociális juttatásokból él, illetve a családban eltartottá válik. A regisztrált munkanélküliek körében az ellátásban részesülők aránya 1992-ben 76,7 százalék és 88,5 százalék között mozgott. 1993 első negyedévében is még 80 százalék körül volt, de ezt követően gyors csökkenés következett, és az év végén már csupán 63 százalék, 1994 márciusában pedig 58,2 százalék volt az ellátottak aránya.

A foglalkoztatás visszaesése egyes rétegeknek a munkaerőpiacról való teljes kiszorítását, inaktív válnak eredményezte. A hosszabb ideje munkanélküliek közül jó néhányan már nem is reménykednek abban, hogy megfelelő állást találnak, és meg sem próbálnak elhelyezkedni. Ezt támasztják alá a KSH munkaerő-felmérésének kérdéseire adott válaszok. A nyugdíjkorhatárhoz közel álló vagy megromlott egészségi állapotú álláskereső elhelyezkedési esélyei olyan rosszak, hogy ha van rá lehetőségük, kénytelenek karkedvezményes, illetve rokkantsági nyugdíjba vonulni, mert megélhetésük így biztosabb.

A Megyei Munkaügyi Központ jelentései alapján megfigyelhető az a tendencia, hogy lassan nő azoknak a munkanélkülivé válóknak a száma, akik már korábban is kapcsolatban álltak az intézménnyel. Fokozatosan kialakult egy réteg, amely csak időlegesen talál állást, és hosszabb-rövidebb idő elteltével rendszerint visszatér a regisztrált munkanélküliek közé. A Központ adataiból az is kitűnik, hogy az életkor emelkedésével nő a tartós munkanélküliség valószínűsége. A leginkább veszélyeztetettek a 46-55 év közötti férfiak, valamint a 46-50 év közötti nők. A fiatalokra (25 éves korig) kevésbé jellemző, hogy tartósan a rendszerben maradnak. (Lásd a 3. táblát.)

Az egyes térségek között is nagyok a különbségek. Az egy évnél hosszabb ideje folyamatosan regisztráltak aránya Bonyhád térségében a legalacsonyabb, Tamási környékén a legmagasabb.

3. tábla

*A tartósan regisztrált munkanélküliek száma és aránya korcsoportonként és nemenként
(1994. március 20.)*

Korcsoport (éves)	A regisztrált	Ebből tartósan		A regisztrált	Ebből tartósan		A regisztrált	Ebből tartósan	
	munkanélküli férfiak			munkanélküli nők			munkanélküliek		
	száma (fő)	aránya (százalék)		száma (fő)	aránya (százalék)		száma (fő)	aránya (százalék)	
-16	167	0	0,0	127	2	1,6	294	2	0,7
17-20	1 080	188	17,4	587	44	7,5	1 667	232	13,9
21-25	1 481	489	33,0	833	342	41,1	2 314	831	35,9
26-35	2 707	1 094	40,4	1 939	944	48,7	4 646	2 038	43,9
36-45	2 934	1 300	44,3	1 958	943	48,2	4 892	2 243	45,9
46-50	1 021	500	49,0	674	337	50,0	1 695	837	49,4
51-55	849	431	50,8	500	131	26,2	1 349	562	41,7
56-	406	110	27,1	1	0	0,0	407	110	27,0
<i>Összesen</i>	<i>10 645</i>	<i>4 112</i>	<i>38,6</i>	<i>6 619</i>	<i>2 743</i>	<i>41,4</i>	<i>17 264</i>	<i>6 855</i>	<i>39,7</i>

Minden adatot és egyéb információt figyelembe véve megállapítható, hogy a munkanélküliség jóval szélesebb kört érint, mint a regisztrált munkanélküliek tömege. Az érintettek száma, ha lassuló ütemben is, de nő. Az utóbbi két évben ugyan csökkent a regisztrált munkanélküliek aránya, de ugyanakkor a nyilvántartásban nem szereplő munkanélküliek és a munkaerő-piaci helyzet miatt kényszerből inaktívvá válók aránya nőtt. A jövőben várhatóan tovább fog lassulni az újonnan belépő munkanélküliek számának növekedése, hiszen a tömeges elbocsátásokon jórészt már túl van a megye gazdasága. A sok munkaerőt foglalkoztató vállalkozások ugyanis már részben megszűntek, részben átalakultak. A megye gazdaságát évtizedekig meghatározó mezőgazdasági termelőszövetkezetek nagy része pedig már évek óta nem tölt be olyan jelentős szerepet a foglalkoztatásban, mint régebben.

Tolna megyében, különösen a megye középső és észak-nyugati, sok szempontból hátrányos helyzetben levő részén a munkanélküliek száma feltehetően igen magas szinten fog stabilizálódni. A mezőgazdaság átalakulásával ezeken a területeken jórészt megszűnt minden munkalehetőség, és az idetelepült, valamikor jól menő feldolgozóipari üzemek szintén beszüntették tevékenységüket.

A jövedelemszerző tevékenységek megszűntével párhuzamosan az emberek a legújabb kori röghöz kötöttség állapotában élnek. Egész életük munkájával megépített otthonuk lakóhelyükhöz köti őket, ahhoz a lakóhelyhez, ahol a munkalehetőségnek, a kiútnak jelenleg még a csírái sem látszanak. Az ingatlanok elértéktelenedtek, hiszen ezen településekre nem irányul semmiféle népességmozgás. Innen elmenni pedig éppen a pénztelenség következtében lehetetlen. A környező településeken kell tehát munkahelyet keresniük, ahol megint csak hátránnyal indulnak, hiszen a munkáltatók nem szívesen fizetnek a béreken felül még utazási költséget is, munkaerő-szükségleteiket bőven ki tudják elégíteni a helyi kínálatból.

Ahhoz, hogy a jövőben valamelyest javulhasson a megye munkaerő-piaci helyzete, több tényezőnek kellene kedvező irányban változni. Először is munkahelyteremtő beruházásoknak kellene indulniuk. Ezek tőke hiányában mindeddig jórészt elmaradtak. A

tőkehiány nem csupán a leendő munkáltatóknál jelentkezik, hanem az önkormányzatok is forráshiánnyal küzdenek, már pedig a munkahelyteremtő beruházások feltételeit az önkormányzatoknak kellene megteremteniök, hiszen ezek megléte esetén a különböző vállalkozások szívesebben létesítenének új munkahelyeket, mivel a megye városhiányos, több szempontból hátrányos területén olcsóbb a munkaerő, mint a városokban. Ezek létrejöttével talán megállítható lenne a fiatal munkaerő elvándorlása.

Valamelyest javíthat a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzeten az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök igénybevétele. Ezek biztosítása csaknem teljes egészében a munkaügyi szervezetre hárul, hiszen a munkáltatók igen kis részénél folyik valamilyen képzés, illetve átképzés, és azokon is csupán az adott munkakör ellátásához szükséges ismereteket szerezhetik meg a dolgozók, vagy olyan szakmára képzik át őket, amelyben tartósan munkaerőhiány lépett fel. Az eszközök igénybevehetőségét, az igénybe vevők számát a pénzügyi lehetőségek határozzák meg a jövőben is, de természetesen befolyásolják azt a munkáltatói igények is. Az átképzésre jelentkezőkben nincs hiány, és az igények dinamikus növekedése figyelhető meg.

Szociális ellátások

Az „átmenet” időszakában leginkább hátrányos helyzetbe került népesség helyzetének áttekintése után nézzük meg, hogy a szociális rendszer milyen lehetőségekkel rendelkezik a rászorulóknak segítségéhez. A rászorulóknak köre több ponton azonos a munkanélküliek tömegével, de természetesen más lakossági rétegeket is magába foglal. A hazai szociális ellátó rendszer – így természetesen a megyei is – a különböző természetbeni juttatásokon kívül rendszeres és esetenkénti pénzbeli szociális segélyben is részesíti az arra rászoruló egyéneket, illetve családokat.

A megyében a kilencvenes években folyamatosan csökkent a rendszeresen segélyezettétek száma, s ezzel párhuzamosan az erre fordított összeg is alacsonyabb lett az évek során. A segélyek összegének csökkenése kisebb ütemű volt, mint az igénybe vevők számáé, így az egy főre jutó összeg valamelyest növekedett.

A rendszeres segélyezés apadásával párhuzamosan kétszeresére nőtt a rendkívüli, eseti segélyezettétek száma és az erre fordított összeg is. Az eseti segélyben részesülők csaknem 80 százaléka 1992-ben egyszeri segélyben részesült. Ez az arány 1990-ben alig haladta meg a 70 százalékot. Az évente kétszer rendkívüli segélyben részesülők hányada 14–15 százalék körüli. Van olyan eseti segélyezett, aki az adott évben hatszor is részesült segélyben, de ezek az összes segélyezettnek csupán elenyésző részét, 1992-ben mindössze 0,6 százalékát tették ki. A rendkívüli segélyben részesülők több mint fele 60 éves vagy idősebb, és többségük – több mint kétharmaduk – nő.

Az életkörülmények rosszabbodása, a létbizonytalanság sok esetben párosul a deviancia, az alkoholizmus megjelenésével, ami tovább nehezíti a kiút keresését. Sokszor az ilyen helyzetek szenvedő alanyai a szociálisan rossz helyzetben lévő családok kiskorú gyermekei. Erre vonatkozó információkkal a gyámhatóságok jelentései szolgálnak, melyekből képet kapunk a megyében élő nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számáról, valamint a veszélyeztetettség okairól. Ezek szerint a kilencvenes években valamelyest nőtt a veszélyeztetett kiskorúak száma. Az egyes településtípusok között nincs jelentős különbség a növekedés mértékében, de a városokban élők körében magasabb a veszé-

lyezettettek aránya, mint a községekben. A veszélyeztetettség oka legnagyobb részt az anyagi helyzet (a veszélyeztetettek 74–78 százaléka), bár számuk enyhén csökkenő tendenciát mutat. Legdinamikusabban az alkoholizmus miatt is veszélyeztetett kiskorúak száma gyarapodik, különösen a megye városaiban.

A költségvetés által rendszeres nevelési segélyezésekre fordított összeg az utóbbi néhány évben csaknem megkétszereződött, de az igények ugrásszerű növekedése miatt az egy családnak juttatható összeg, így az egy kiskorúra jutó is csökkent. 1992-ben az egy kiskorúra jutó rendszeres nevelési segély évi összege 15 343 forint volt, ez a következő évben kismértékben emelkedett, majd 1994-ben 11 226 forintra visszaesett. A csökkenés mértéke a községekben jóval nagyobb volt, mint a városokban.

1992-ben a megyében 2152 család részesült rendszeres nevelési segélyben, mely 3945 kiskorú, 61 százalékban a megye városaiban élő gyermeket érintett. 1994-re a családok száma 5589-re s az ott élő gyermekek száma 9236-ra emelkedett, 54,8 százalékuk városi lakos volt, azaz a községekben a rászorultak száma gyorsabban emelkedett, mint a városokban.

A megyében 1992-ben 8240, 1994-ben 8462 veszélyeztetett kiskorút tartottak nyilván, akik 3863, illetve 3346 családban, a kiskorú gyermeket nevelő családok egytizedében éltek.

4. tábla

A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak száma

Megnevezés	1992.	1993.	1994.
	évben		
Nyilvántartott veszélyeztetett kiskorú összesen	8240	7518	8462
Ebből:			
anyagi okok miatt	6476	5593	6172
alkoholizmus miatt is	533	633	898
lakáskörülményei miatt is	957	868	1029
A családok száma, ahol veszélyeztetett kiskorú él	3863	3733	3346

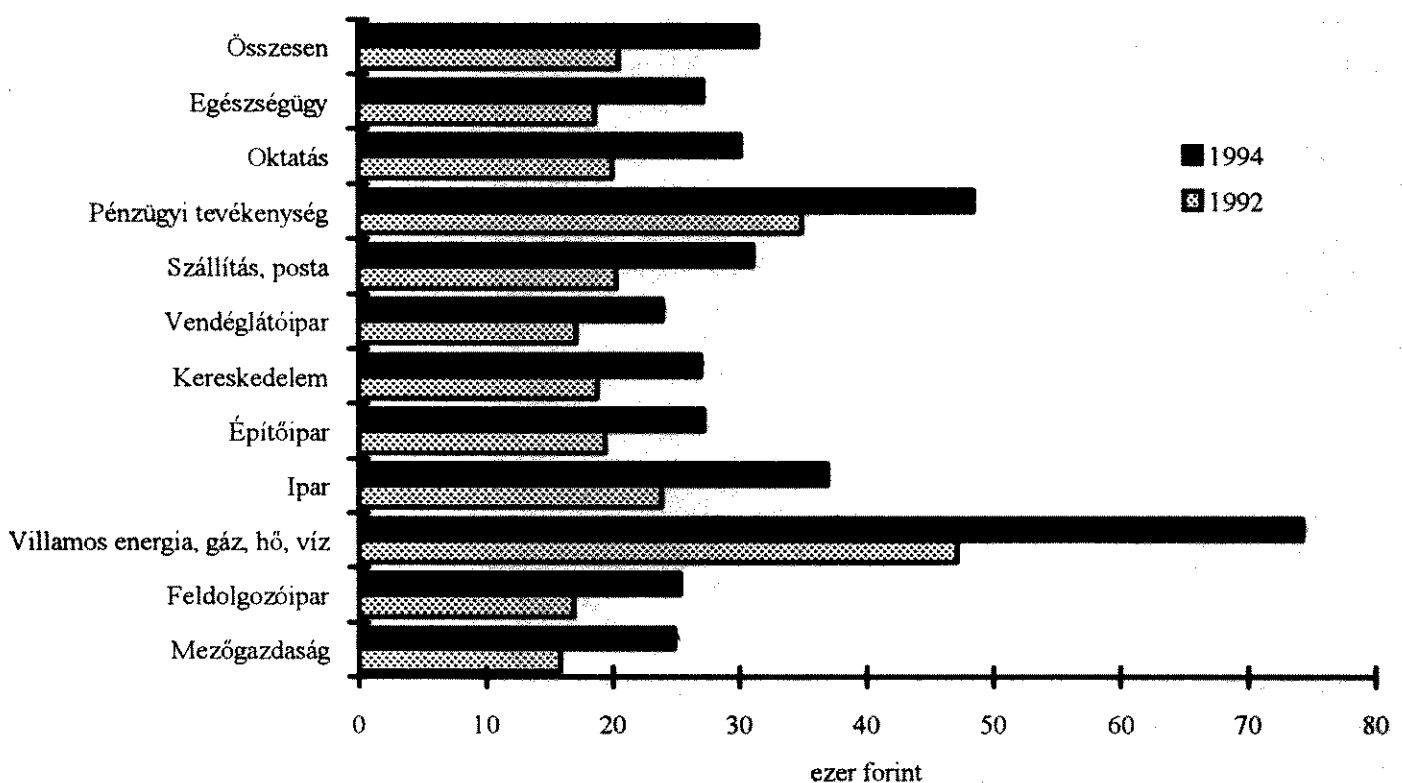
A 4. tábla adatai is jelzik a lakosság mind nagyobb hányadának elszegényedését, szociális gondjaik növekedését, valamint azt, hogy a szociális ellátás nem tud lépést tartani a megnövekedett igényekkel, pénzügyi lehetőségei korlátozottak.

A foglalkoztatottak jövedelmi helyzete és a nyugdíjak

Az anyagi, szociális differenciálódási folyamatok egyértelműen árnyékos oldalán lévők helyzete után tekintsük át a *foglalkoztatottak* és a nyugdíjasok jövedelmi helyzetét, az abban tapasztalható változásokat. A foglalkoztatottak, ha nehézségekkel is, de valamiféle szociális biztonságban érezhetik magukat. Számuk folyamatosan és gyors ütemben csökkent a kilencvenes években. A KSH által megfigyelt körben a Tolna megyei foglalkoztatotti létszám 1989-ben 107 589, 1991-ben 91 000, 1992-ben 84 000, 1994-ben pedig már csupán 70 000 fő volt. A megyei átlagkereset 1994-ben 31 500 forintot tett ki.

Az átlagkereseteket elemezve az egyes gazdasági ágak dolgozói, illetve a fizikaiak és a szellemiek között nagy eltéréseket tapasztalunk. Az ágazatok közül (lásd az 1. ábrát) legnagyobb mértékben a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás területén foglalkoztattak kiemelkedően magas keresete növekedett (47 ezerről 74 ezer forintra). (Meg kell jegyeznünk, hogy ezen ágazat a megyében különleges helyzetben van, dolgozóinak kereseti színvonalát nagymértékben és kedvező irányban befolyásolják a paksi atomerőmű adatai.) A növekedés ütemét tekintve második helyen a mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat területén dolgozók állnak, igaz a legalacsonyabb szintről (16 ezer forint) indulva: 1992-es keresetük egyharmada volt a keresetek növekedési ütemét tekintve élen álló területeknek. Jelentős keresetnövekedés következett be még a szállítás, raktározás, posta és távközlés ágazatban is. Ez az ágazat képviseli a megyei átlagot mind a keresetek nagyságát, mind a növekedés ütemét tekintve.

1. ábra. A foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete néhány ágazatban

A megye összességét nézve mind a fizikai, mind a szellemi foglalkoztatottak bruttó keresetének növekedése meghaladta az éves infláció mértékét, a nettó növekedésről viszont ez csak 1994-ben mondható el.

A foglalkoztatottak kétharmadát a fizikaiak, egyharmadát pedig a szellemi foglalkozásúak alkotják. A szellemi foglalkozásúak közül a legnagyobb mértékű bruttó keresetnövekedést a mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat ágazatban, valamint a feldolgozóiparban foglalkoztatottak könyvelhették el. Az igaz, hogy az 1992. évi keresetek mindkét területen elmaradtak a megyei átlagtól, s az erős növekedés ellenére sem érték el azt egyik területen sem. Az előbbi esetében több mint 5000, az utóbbinál pedig több mint 1000 forinttal maradtak el attól 1994-ben. Magas, a megyei átlagot meghaladó növekedési ütem figyelhető meg a legjobb jövedelmi helyzetben lévő, villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás területén dolgozó szellemi foglalkozásúak kereseteinél. 1994-ben keresetük meghaladta a 97 000 forintot, és több mint a kétszerese volt

a megyében, a KSH által megfigyelt (a 20 főnél többet foglalkozató vállalkozások és – létszámnagyságtól függetlenül – a költségvetési szervek) gazdálkodói körben foglalkoztatott szellemiekének. Alacsony keresetnövekedési ütemet tudhatnak magukénak a vendéglátás, az ingatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás, valamint az egészségügy és szociális ellátás területén dolgozó szellemi foglalkozásúak, s keresetük alacsony szintről indulva 1994-ben még inkább elmaradt a megyei átlagtól.

A KSH adatai szerint 1995 első félévében tovább nőtt a megyében a foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete, elérte a 34 100 forintot, bár a növekedés mértéke némileg lassult. Az adórendszer változása miatt a nettó keresetek növekedésének mértéke nem érte el a bruttóét, annál alacsonyabb ütemű volt.

Az állománycsoportokat tekintve a fizikaiak 27 100 forintos keresete nagyobb mértékű, míg a szellemiek 45 000 forintos átlagkeresete szerényebb ütemű növekedés eredménye. A bruttó átlagkereset továbbra is a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás ágazatban a legmagasabb, 90 000 Ft.

Gazdálkodási formák szerint vizsgálva is jelentős eltérések mutatkoznak évek óta a kereseti lehetőségekben. A jogi személyiségű gazdasági társaságok, azon belül is a részvénytársaságok foglalkoztatottjai kerestek és keresnek a legtöbbet, jóval magasabbak kereseteik, mint a többi gazdálkodási formában működő vállalkozások munkavállalóié. A legkevesebbet a jogi személyiség nélküli társaságok alkalmazottai keresnek, alig felét a megyei átlagnak. A keresetek növekedése a vállalatoknál volt a legnagyobb arányú, a részvénytársaságoknál pedig a legkisebb. A költségvetési szerveknél a megyei átlaggal azonos mértékben nőttek a keresetek, de ezzel együtt az átlagkeresetek elmaradnak a megyei átlagtól.

A megyében élő *nyugdíjasok* száma csaknem 15 százalékkal emelkedett a 1990-es években. A növekedés az évtized elején gyors volt, majd fokozatosan lelassult. Az év folyamán saját jogon nyugdíjazottak száma 1992-ig csökkent, a következő évben több mint harmadával emelkedett, azóta pedig ismét évről évre csökken.

5. tábla

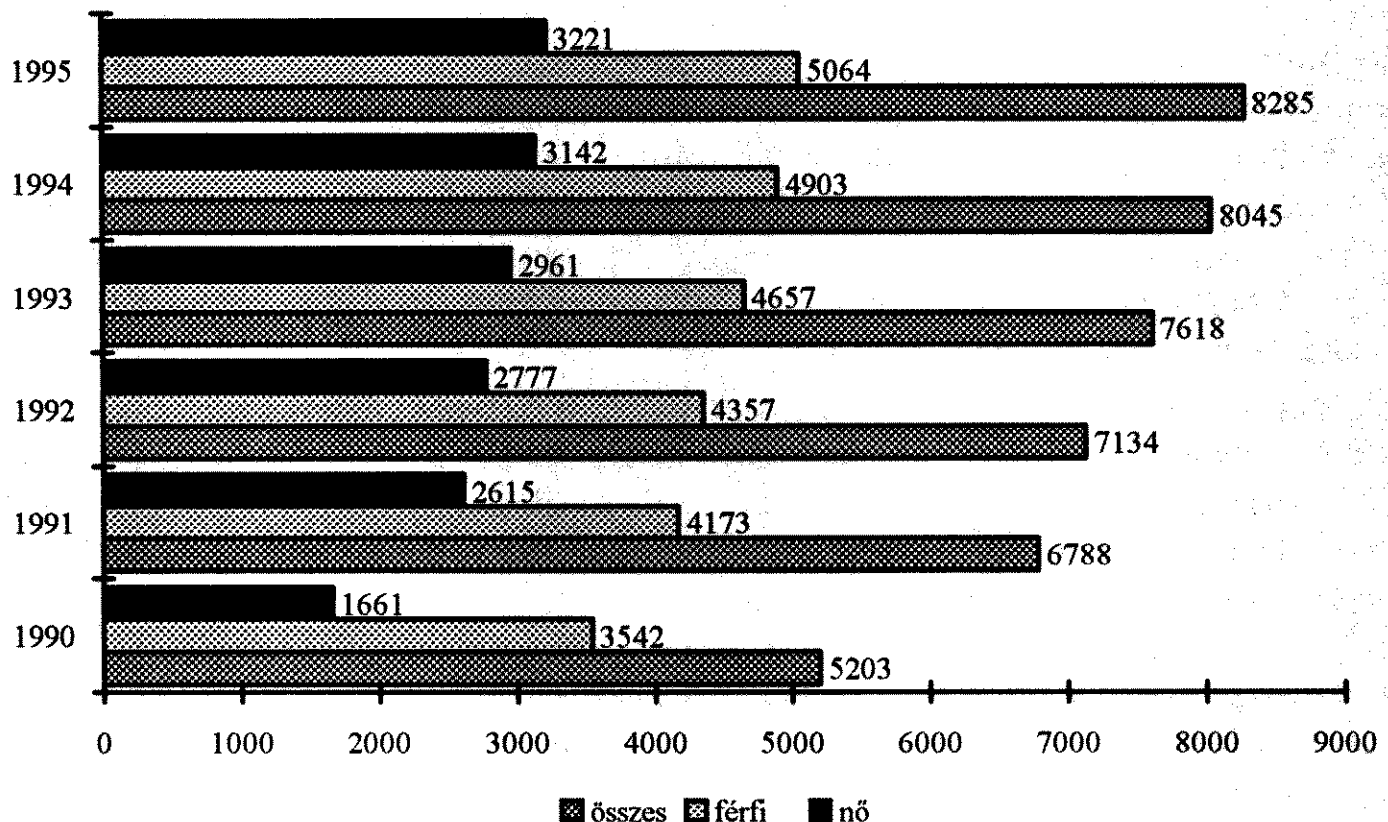
Az ellátásban részesülők száma az alapnyugdíjak nagysága szerint

A nyugdíj havi összege (forint)	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben (fő)					
– 4 999	17 560	283	391	199	108	77
5 000 – 5 999	15 406	9 357	876	107	64	45
6 000 – 6 999	13 412	18 211	15 937	1 899	55	58
7 000 – 7 999	2 604	15 316	10 661	8 178	2 076	66
8 000 – 9 999	1 829	7 750	20 050	19 259	15 609	4 035
10 000 – 11 999	738	2 049	4 888	17 528	12 105	13 814
12 000 – 13 999	365	937	1 661	5 600	16 166	10 495
14 000 – 19 999	179	943	1 803	4 051	10 158	25 155
20 000 – 24 999*	13	55	199	873	1 721	3 681
25 000 –	.	14	37	189	880	2 289
<i>Összesen</i>	<i>52 106</i>	<i>54 915</i>	<i>56 503</i>	<i>57 833</i>	<i>58 942</i>	<i>59 715</i>

*1990-ben 20 000 forint felett.

A nyugdíjak összegét tekintve évek óta mind kevesebben tartoztak a legalacsonyabb kategóriákba (lásd az 5. táblát), ami egyrészt az évenkénti nyugdíjemelések, másrészt annak következménye, hogy a megállapított nyugdíjak havi átlagos összege 1992-től minden évben magasabb volt, mint az előző esztendőben.

2. ábra. A nyugdíjkorhatárnál fiatalabb nyugdíjasok számának alakulása

Az 1990-es években több mint másfélszeresére emelkedett Tolna megyében a nyugdíjkorhatárnál fiatalabb nyugdíjasok száma (75–80 százaléuk rokkantsági nyugdíjas), számuk évenkénti növekedési üteme több mint kétszerese az összes nyugdíjasnak.

Lakossági jövedelmek az átmenet idején

Az átmenet kezdetén a lakosság folyó pénzbevételeinek emelkedése következtében a lakossági jövedelmek nominálértékben nagymértékben megnöttek, reálértékben azonban értékvesztés volt tapasztalható. A lakossági pénzbevételek összességükben 1989-ben 16,9 százalékkal, 1990-ben már 29,8 százalékkal haladták meg az előző évit. A munkavállalásból származó bevételeken belül az adóköteles személyi jövedelmek növekedése elmaradt a nem adóköteles jövedelmekétől.

A folyó pénzbevételeken belül évről évre csökkent a munkavállalásból származó jövedelmek aránya, s ezzel párhuzamosan csökkent az adóköteles személyi jövedelmek aránya is. A személyi jövedelemadó-rendszer bevezetése óta egyértelműen látható, hogy a lakosság egyre növekvő mértékben keres és talál munkaviszonyon kívüli, illetve a munkavállalás keretén belül személyi jövedelemadó-fizetési kötelezettséggel nem járó pénzbevételei lehetőségeket.

A lakossági pénzbevételek eredetét tekintve megállapítható, hogy a rendszerváltás óta a magánvállalkozásból származó bevételek növekedtek a legnagyobb mértékben.

A főbb jövedelemcsoportokat vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a legdinamikusabban a természetbeni társadalmi jövedelmek nőttek, ezeket követi a pénzbeni társadalmi jövedelmek növekedése, majd a természetbeni munkajövedelmeké. Nőtt tehát azon jövedelemfajták súlya, amelyek mind a személyi jövedelemadó, mind a TB-járulék szempontjából nehezen foghatók meg, illetve nem adóztathatók, továbbá a munkáltató szempontjából TB-járulékmentesek. Ezen folyamattal párhuzamosan csökkent a munkabérek aránya a munkából származó bruttó jövedelmeken belül.

A lakossági jövedelmek jelentős részét kitevő pénzbeli társadalombiztosítási kifizetések is növekedtek az átmenet idején. Az időszak elején ezen kifizetések közül legnagyobb mértékben a családi pótlék összege növekedett. 1990. április 1-jétől ugyanis állampolgári jogon jár a családi pótlék, így az abban részesülők köre kibővült. (Az 1996. április 15-én életbe lépett intézkedések nyomán csökkenni fog ez a kör.) A társadalombiztosítási kifizetések között növekedési ütemét tekintve második helyen a nyugdíjak állnak. A nyugdíjak összege 1990-ben csaknem 30 százalékkal volt magasabb az 1989. évinél, s több mint 50 százalékkal haladta meg a két évvel korábbit. E nagyarányú növekedés sem tudta azonban biztosítani a nyugdíjak értékállóságát, mintegy 6 százalékos értékvesztés következett be 1990-ben, és e folyamat kisebb-nagyobb ingadozásokkal azóta is tartja magát. Az egyéb társadalombiztosítási kifizetések – gyermekszüléssel és -neveléssel kapcsolatos különböző segélyek, táppénzkifizetések – összege szintén nőtt, de kisebb mértékben, mint az előbbieké.

A leírt országos folyamatok a megyei jövedelmekben, azok szerkezetében és alakulásában is megfigyelhetők. 1990 óta ugrásszerűen megnöttek a nomináljövedelmek, de reálértékben csak kisebb mértékben. Az adóbevallások alapján 5,6-szeresükre nőttek a munkáltatótól főállású munkaviszonyból származó jövedelmek, és közel hasonló mértékű volt az egyéni vállalkozásból származó jövedelemtömeg növekedése is. 1989-ben a megyében 21 695 magánszemély 3443 millió forintos jövedelemtömeget vallott be.

A munkáltatótól főállású munkaviszonyból származó jövedelmek 69,1 százalékot tettek ki. Ekkor még a jövedelmeknek csaknem 5 százaléka a társas vállalkozásokból származott, az egyéni vállalkozásokból származó jövedelmek aránya pedig meghaladta az összes bevallott jövedelem egytizedét. A másodállásból származó jövedelmet bevallók száma néhány fő eltéréssel szinte megegyezik az egyéni vállalkozói jövedelmet bevallók számával, a bevallott jövedelemtömeg viszont csupán harmada az utóbbiakénak.

A főállású munkaviszonyból, munkáltatótól származó jövedelmek magas aránya az 1992. évi 6,5 százalékpontos csökkenéstől eltekintve folyamatosan tovább nőtt. 1994-ben 74,2 százaléka volt az összes bevallott jövedelemnek. Ezzel párhuzamosan az ilyen jövedelmet bevalló magánszemélyek száma bár folyamatosan emelkedett, arányuk az 1989. évi 81,3 százalékról 1994-re 68,8 százalékra csökkent.

Látványosan csökkent a társas vállalkozásból származó jövedelmet bevalló magánszemélyek száma – az 1989. évi 2458-ról 1994-re 1603-ra –, és arányuk nem érte el a 3 százalékot. Az egy bevallást adó magánszemélyre jutó jövedelem ugyan több mint kétszeresére emelkedett, de az ilyen jövedelmet bevallók kis száma miatt az 1994. évi jövedelemtömeg alig másfélszerese volt az öt évvel korábinak, s az összes bevallott személyes jövedelemnek csupán 1,4 százalékát tette ki.

Mint már említettem, az egyéni vállalkozásból származó bevallott jövedelmek csaknem olyan nagy mértékben nőttek, mint a munkaviszonyból származó jövedelmek, és e

jövedelemfajánál a bevallást adók száma is jelentősen, több mint kétszeresére emelkedett a vizsgált időszak alatt, s egyötödét adják az összes adózónak. A bevallott jövedelmeknek nemcsak összege gyarapodott, hanem arányuk is, igaz csupán kismértékben. E jövedelemfaját tekintve az 1993-as esztendő kiemelkedő volt, akkor a bevallott éves jövedelemtömeg 2658 millió forint volt, csaknem 3 és félszerese az előző évinek.

A legszembetűnőbb változás a mezőgazdasági kistermelésből származó jövedelmeknél figyelhető meg. Ez a jövedelemfajta 1989-ben is létezett, de mennyisége és így aránya is szinte elhanyagolható volt. Akkor még nem történt meg a szövetkezetek átalakítása, s nem indultak meg azok a folyamatok, amelyek eredményeként egyre fontosabb szerepet kapott e jövedelemfajta.

A mezőgazdasági kistermelésből származó jövedelmek rohamos növekedése 1992-től indult meg. Minden további évben a bevallások alapján a jövedelmek megkétszereződése figyelhető meg. Ennek fő okozója a szövetkezeti földterületek magántulajdonba adása oly módon, hogy a területek egy tagban, közös művelés alatt maradtak. A szövetkezetek pedig az elszámolt művelési költségek után maradó jövedelmeket a tulajdonrészek arányában felosztva a tulajdonosok nevében az adóhivatalnak személyi jövedelemadó-bevallásban jelentették. Ezek a jövedelmek 1994-ben már jelentős összeget tettek ki, s a mezőgazdasági kistermelésből származó jövedelmek között jelentek meg. Leginkább ennek tulajdonítható e jövedelmek hatalmas mértékű (1989-ről 1994-re csaknem 400-szoros) növekedése.

6. tábla

A magánszemélyek bevallott jövedelme Tolna megyében

Megnevezés	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben (millió forint)					
Összes belföldi jövedelem	3 443	4 903	6 221	11 382	14 047	18 913
Ebből:						
munkáltatótól	2 380	3 559	4 657	7 782	9 546	13 384
társas vállalkozásból	166	162	103	192	196	256
egyéni vállalkozásból	403	427	357	765	2 658	2 221
mezőgazdasági kistermelésből	8	9	6	728	1 647	3 052

A bevallásokban még jó néhány jövedelemtípus megjelenik, de jóval kisebb arányban, mint az említettek. Egy ilyen kis terület mégis figyelmet érdemel, hiszen kevesen gondolták, hogy a borraivaló, hálapénz is meg fog jelenni a bevallásokban. Feltételezett tömegénél természetesen jóval kisebb mértékben, de növekvő mennyiséget vallanak be az adózók. Eddig bevallott legtöbb borraivaló, hálapénz – 12 millió forint – az 1993. évi, közel félszáz ezer bevallásban szerepelt, és 676 magánszemély között oszlott meg. Ez 200 fővel kevesebb, mint ahányan 1989-ben bevallották, hogy ilyen jövedelemhez jutottak, de az akkor bevallott összeg nem érte el a 8 millió forintot. 1994-ben további 118 fővel csökkent a borraivalót, hálapénzt bevallók száma, s az összeg is kevesebb lett 2 millió forinttal.

Fontos megállapításokat tehetünk az adófizetés során igénybe vett, összjövedelmet csökkentő tételek alapján.

Miközben a jövedelemkiáramlás ötszörösére növekedett, addig a jövedelmet csökkentő tételek együttes mennyisége több mint tízszeresére emelkedett, és csak 1991-ben volt kisebb az igénybe vett csökkentő tételek összege az előző évinél. A többi évben erőteljes mértékű növekedés figyelhető meg, különösen 1994-ben, amikor az emelkedés több mint négyszerese volt az előző évinek. (Lásd a 7. táblát.) Ennek két tényező volt az okozója: az egyik a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulék összjövedelmet csökkentő volta, a másik a befektetések miatt levont összegek megnégyszereződése 1993-hoz képest. Több mint 2,5-szeresükre emelkedtek az alapítványra, közérdekű kötelezettségvállalásra fordított, adóalap-csökkentő összegek is, de volumenben jóval alatta maradtak az előbb említetteknek.

7. tábla

A jövedelmek és a jövedelemcsökkentő levonások alakulása
(Index: előző év=100,0)

Megnevezés	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben				
Összes belföldi jövedelem	142,4	126,9	183,0	117,3	135,1
Jövedelmet csökkentő tételek összesen	150,8	87,9	176,3	108,5	426,5
Adóalap	141,7	130,2	183,4	117,9	122,0

Az 1994. évre rendelkezünk olyan adatokkal is, amelyek az évi jövedelemelszámolást az adóalapsávok szerinti bontásában mutatják.

8. tábla

Az 1994. évi jövedelemelszámolás adóalapsávok szerint
(százalék)

Adóalapsáv (ezer forint)	A sávba esők aránya		A jövedelemösszeg aránya	
	Tolna megye	országosan	Tolna megye	országosan
0-55	8,0	7,4	0,6	0,5
55-90	5,8	5,4	1,5	1,2
90-120	9,9	8,7	3,7	2,9
120-150	9,0	7,4	4,3	3,1
150-180	9,6	7,7	5,8	4,0
180-240	16,7	14,4	12,8	9,7
240-360	21,2	21,8	23,1	21,0
360-420	5,5	7,1	7,9	9,0
420-480	3,5	5,0	5,9	7,4
480-560	3,0	4,6	5,9	7,8
560-600	1,0	1,6	2,2	3,2
600-800	3,4	4,6	9,0	10,5
800-1000	1,6	1,8	5,3	5,3
550 fölött	8,3	11,0	29,2	34,2
900 fölött	2,8	3,3	14,3	16,6
4000 fölött	0,0	0,1	0,6	1,9

A jövedelemelszámolásból kiderül, hogy a nyilatkozatot és bevallást adó magánszemélyek közül hányan és milyen összeggel tartoznak az egyes sávokba. Legtöbben, az adóbevallást adók 37,9 százaléka a 180 és 360 ezer forint közötti sávba tartoznak, azaz havi bruttó jövedelmük 15 és 30 ezer forint között volt 1994-ben. További jelentős részt képviselnek a 90 és 180 ezer forint bevallott éves jövedelemmel rendelkezők, arányuk 28,5 százalék. A 4 millió forintos jövedelmet realizálók aránya a megyében nem is mérhető, részesedésük az összes jövedelemtömegeből csupán 0,6. Országosan arányuk ugyan szintén nagyon kicsi, de az általuk képviselt évi jövedelemtömeg az összes 1,9 százalékát teszi ki.

A megyében 1994-ben az adózóknak csupán 2,8 százaléka ért el 900 ezer forintnál magasabb éves bruttó jövedelmet, s mindössze 36 fő bevallott éves jövedelme haladta meg a 4 millió forintot. Ugyanakkor a bármiféle jövedelemelszámolást készítőik közül 7941 főnek (8,0 %) az éves jövedelme nem érte el az 55 ezer forintot.

Országosan a fő arányokat tekintve hasonló a helyzet, mint Tolna megyében, de tapasztalunk különbségeket is: a 240 ezer forintos éves bruttó jövedelem alatti sávok súlya kisebb, a fölöttieké rendre nagyobb országosan, mint a megyében. Különösen jelentős a különbség az 550 ezer forint fölötti éves jövedelmeknél. Ide a Tolna megyében az elszámolást adók 8,3 százaléka tartozik, míg országosan 11,0 százaléka. A 900 ezer forint fölötti jövedelemmel rendelkezők aránya a megyében 2,8 százalék, országosan 0,5 százalékponttal magasabb.

Jövedelmek, kiadások egy kisminta alapján

A KSH-ban 1992 második feléve óta újra folyó háztartási költségvetési felvétel eredményeiből információkat kaphatunk a lakosság jövedelmeiről, kiadásairól, azok szerkezetéről. A minta méretéből – a megye lakosságának csupán 0,2–0,3 százalékát érinti – adódóan azonban a megyére vonatkozóan nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, információit azonban felhasználhatjuk a megyei jövedelmi adatok kiegészítésére.

A háztartási felvételből annyi bizonyossággal megállapítható, hogy a mintába került családok jövedelme megfelel annak a jövedelemsávnak, amelybe a legtöbb megyében élő egyén tartozik, azaz a 300 ezer forintos éves bruttó jövedelmet meg nem haladóknak. A háztartások jövedelmét alapvetően az egyének személyes jövedelmei – melyek aránya az összes jövedelmen belül csaknem kétharmados, s évről évre valamelyest növekszik – határozzák meg. A havi jövedelmeken belül a saját termelésből származó fogyasztás értéke és aránya növekszik. A romló jövedelmi helyzetre vonatkozó feltevést támasztja alá az, hogy a havi jövedelmeken belül mind kisebb részt képvisel az előző hónapban megmaradt, megtakarított készpénz összege.

A kiadásokon belül két olyan tényező van, amelyek arányának növekedése figyelhető meg, ezek a nyugdíjjárulékra és a személyi jövedelemadóra fordított kiadások. Ez részben a jövedelmek növekedésének a következménye, de ez a jövedelemnövekedés nem tükröződik a fogyasztás szerkezetének változásában. Annak szerkezete ugyanis gyakorlatilag megmaradt olyannak, mint a felvétel indulásakor volt.

A felvételben szereplő háztartások jövedelmeik 14 százalékát élelmiszerre költik. Csaknem ilyen arányt képvisel az egyéb fogyasztási iparcikkekre fordított jövedelemrész

is. E kiadások aránya 1993-ban még 2,5 százalékponttal meghaladta az élelmiszerekre fordított összegek arányát, 1995 első félévében azonban már csupán 0,2 százalékpont volt a különbség a két arány között.

A háztartási felvételnél is az a már többször említett nehézség jelentkezett, hogy a statisztikai adatgyűjtésekben nem jelennek meg a magasabb jövedelmek. Ennél az adatgyűjtésnél is, ha be is kerül egy-egy magasabb jövedelemsávhoz tartozó egyén vagy háztartás a mintába, az megtagadta a választ, tehát semmiféle információval nem volt hajlandó szolgálni. Emiatt az amúgy is kicsi minta egyrészt tovább zsugorodott, másrészt torzult.

*

Az elemzésben több oldalról kíséreltem meg képet adni a Tolna megyében élők jövedelmi helyzetéről, szociális háttéréről. Erre legszélesebb körben a kötelező adatszolgáltatások révén volt mód.

A vázolt munkaerő-piaci helyzet s az átmenetet kísérő változások a megye lakosságának széles körét hátrányosan érintik, kedvezőtlen változásokat okozva anyagi helyzetükben, gyakran létbizonytalanságot idézve elő. A helyzet javulása nem várható, hiszen a megyében nem indulnak munkahely-teremtő beruházások. Ennek jórészt a belföldi tőkehiány az oka, és idegen tőkére sem nagyon számíthatnak, hiszen a megyét mind ez idáig gyakorlatilag elkerülte a külföldi tőke, s nincsenek jelei a jövőbeni kedvező irányú változásnak.

A munkanélküliek számának jelentős csökkenése sem várható, nagyon magas szinten látszik stabilizálódni. A Megyei Munkaügyi Központtól származó legfrissebb információk szerint bár folyamatosan nő a regisztrált munkanélküliek közül kikerülők száma, a munkanélküliségi ráta jelenleg is 11,9 százalékos, s ezzel Tolna megye még mindig listavezető a Dunántúlon. A Központ munkatársai szerint a helyzet még romolhat is az év végéig, illetve a jövő év elején, mert a nagyobb gazdálkodóknál létszámleépítés várható.

A tartósan munka nélkül lévők szociális helyzete tovább fog romlani az idei év június 30-án bevezetett új jogszabályok következtében, de súlyosbodik a foglalkoztatottak helyzete is, a reáljövedelmek a jövőbeni intézkedések hatására valamelyest csökkenni fognak. Legnagyobb bizonytalansági tényező azonban várhatóan a meglévő munkahely megtartása. Nehéz helyzetben vannak a vállalkozások, az egyéni vállalkozók egy része is, hiszen a belföldi piacok szűkülése sokuk működési feltételeit kérdőjelezheti meg.

A megyében – noha informális csatornákon keresztül tudomásunk van róla, hogy szélesebb körben is létezik – az adatgyűjtésekben, a jövedelemadó-bevallásokban csak nagyon kis számban találhatók kiugró jövedelmek. E terület megbízható megfigyeléséhez nincsenek meg az eszközeink. (Az e körbe tartozóknak nem jelent „komoly fenyegetést” az 50 ezer forintos bírság, hiszen az havi jövedelmüknek igen kicsiny hányadát jelenti csupán.)

A leírt okok miatt talán egyoldalúnak tűnik a megyei helyzet elemzése, hiszen az adatok döntő súllyal az átlagos vagy annál rosszabb helyzetűekre vonatkoznak. A hiányos kép okát természetesen nemcsak az adatgyűjtési rendszerben kell keresnünk, hanem abban a kialakult helyzetben, az átmenet idején zajló folyamatokban is, melyeknek

eredményeként a változások sokkal szélesebb kört érintenek hátrányosan, mint ahány ember elmondhatja magáról, hogy életkörülményei kedvező irányban változtak az elmúlt 4–5 év alatt.

TÁRGYSZÓ: Területi statisztika. Életszínvonal.

SUMMARY

Drawing on data obtainable from compulsory data supply the author shows, from various aspects, income conditions of inhabitants of a small county of Transdanubia as well as its social background.

Changes in labour market conditions taken place in this field affect adversely a wide scope of the population, causing insecurity of existence, deterioration of their financial situation. In the author's opinion improvement of the situation seems to be unlikely nowadays, since few job creating investment projects have been launched in the county due to the shortage of capital. Similarly it is hardly to be expected, that the number of unemployed having stabilised at a very high level may decrease.

The situation of employees will not change for the better in foreseeable future in terms of real incomes, moreover the maintenance of the workplace sets a problem for this stratum.

The subject of examination is primarily population strata of the county which are in relatively poor conditions, since, as it is shown by the data, changes in socio-economic conditions during transition affect adversely a wide scope of the population.

A CUKORRÉPA-TERMELÉS ÉS -FELHASZNÁLÁS ALAKULÁSA, 1950–1994

DR. SZÁSZ KÁLMÁN

A cukorrépa jelentősége nem vetésterületi arányából, hanem felhasználásának fontosságából következik: egyaránt kerül közvetlen lakossági fogyasztásra valamint élelmiszer-ipari felhasználásra. Az sem lényegtelen, hogy a cukorgyártás melléktermékei visszakerülnek a mezőgazdaságba: az állattenyésztés számára takarmányt (melasz, répaszelet) továbbá talajjavító anyagot szolgáltat (cukorgyári mészsizap). A cukorrépa termesztése mindig is a belterjesség növekedését jelezte.

A tanulmányban a cukorrépa-termelést, valamint ezzel összefüggésben a cukor külkereskedelmi forgalmának és a cukorfogyasztás 1950 és 1994 közötti alakulását tekintjük át. A termelést vizsgálva bemutatjuk a vetésterület, a termésátlag és a termésmennyiség változását. A vetésterületet és a termésátlagot ráfordítás jellegű adatnak, illetve mutatóknak tekintjük. Az előbbi a termelési kedvet, az utóbbi a technológiai jellegű ráfordítások (fajtaváltás, műtrágyázás, gépesítés) hatását tükrözi. A technológiai ráfordítások és a termésátlag közötti összefüggést jelentősen befolyásolhatja az időjárás, amit ötéves átlagok szerepeltetésével igyekszünk mérsékelni. A vetésterület és a termésátlag együttes változása jelentkezik a kibocsátási oldalon, nevezetesen a termésmennyiség alakulásában.

Cukorrépa-termelés

A cukorrépa termelésére fordított terület nagysága ingadozott a vizsgált időszakban. (A vetésterület ingadozása egyébként az egész XX. századra jellemző.) Nagyobb mértékű és tartós visszaesés az 1960-as évek második felében indult meg, amikor egy évtized alatt majd felére csökkent a vetésterület: 1964-ben 133, 1971-ben már csak 73 ezer hektáron termesztették a cukorrépát. A tendenciát jelző és az évtizedeket felező ötéves átlagokban ez tompítottan jelentkezik, de az 1960-as és az 1970-es évek első felét összehasonlítva is a vetésterület 34 százalékos csökkenéséről beszélhetünk. A cukorrépa területének ilyen mértékű csökkenésében a mezőgazdasági termékek árarányaiban bekövetkezett változás játszhatott szerepet. Egy tonna búza felvásárlási átlagára az 1960-as évek első felében ötszöröse volt egy tonna cukorrépáénak, az évtized második felében már közel hatszorosra emelkedett ez az arány. A változás érthetően más növények termesztésére bírta a gazdaságokat, a cukorrépa rovására.

A visszaesést azután növekedés követte, és az 1970-es évek végére a vetésterület nagysága elérte azt az értéket, ahonnan a visszaesés korábban megindult. Ez volt az az évtized, amikor fokozatosan kialakult a gépesített és kemizált répatermelés a nagyüzemekben. Ebben különböző gazdaságpolitikai intézkedések (termelési szerződések, a felvásárlási ár emelése, a gépbeszerzés ártámogatása) játszottak szerepet. A korábban már hivatkozott búza/cukorrépa árárány például az 1970-es évek végén a háromszoros körülire csökkent, ami fele a tíz évvel korábbinak. Az 1980-as éveket a vetésterület kisebb mértékű csökkenése mellett a viszonylagos stabilitás jellemezte. A többszöri árrendezés hatására a répatermelés jövedelmezősége ekkor nem változott érdemlegesen.

Az 1990-es évek első felében a vetésterület jelentős éves ingadozást mutatott. 1991-ben a világháború utáni évek legnagyobb területén, 161 ezer hektáron termesztették a cukorrépat, ami 1993-ra 95 ezer hektárra csökkent, majd újra emelkedett. Az 1990-es évek első fele egészében véve a vetésterület, a termelési kedv mérsékelt növekedését jelzi. Azt, hogy a privatizált és részben külföldi tulajdonba került cukorgyárak a termelés visszafogására törekednének a vetésterület alakulása nem látszik alátámasztani.

1. tábla

Cukorrépa-termelés, 1950–1994

Időszak	Évi átlagos		
	vetésterület (ezer hektár)	termésátlag (tonna/hektár)	termésmennyiség (ezer tonna)
1950–1954	114	17,7	2021
1955–1959	109	20,3	2209
1960–1964	128	24,0	3073
1965–1969	107	32,2	3430
1970–1974	84	32,5	2713
1975–1979	123	32,7	4008
1980–1984	114	37,9	4324
1985–1989	108	38,9	4188
1990–1994	120	31,8	3818

Forrás: Mezőgazdasági adattár I. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1978. 112. és 113. old.; Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 55. és 57. old.; ua. 1984. 135. old.; ua. 1986. 122. old.; Mezőgazdasági élelmiszeripari statisztikai zsebkönyv 1989. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 96. old.; ua. 1992. 69. és 70. old.; u.a. 1994. 76. és 77. old.

A cukorrépa termésátlaga az 1980-as évek végéig emelkedett. Ez két szakaszban játszódott le, mégpedig úgy, hogy a növekedést egy időre stagnálás, ha úgy tetszik a termésátlag állandósulása váltotta fel. Az első növekedési szakasz az 1960-as évek második feléig tartott, amit egy évtizedes stagnálás követett. Az 1970-es évek végén a termésátlag újra növekedésnek indult, és az 1980-as években, több év átlagában, 38–39 tonna/hektár körül állandósult. (1982-ben és 1989-ben meghaladta a 40 tonna/hektárt.) A cukorrépa termésátlagának alakulása eszerint Magyarországon ún. „lépcsős” görbét követett, ami az innovációtól függő fejlődésre jellemző. Jelen esetben ez a fajtaváltást jelenti: az 1950-es évektől a Répatermesztési Kutató Intézetben Sopronhórpácson előállított poliploid hibridek terjedtek el, amiket az 1970-es években a szolnoki Cukortermelési Kutató Intézetben nemesített monogerm fajták váltottak fel (Beta poli M/102 és Beta monopoli N1).

Az 1980-as években külföldi, elsősorban nyugat-európai fajták kerültek előtérbe, és a magyar cukorrépa-fajták a vetésterület egyharmadára szorultak vissza.

Az 1990-es évek első felében a cukorrépa termésátlaga – akárcsak több más kultúráé – jelentősen visszaesett. 1992-ben és 1993-ban különösen gyenge volt a termés (27, illetve 23 tonna/hektár). A termésátlag ilyen mértékű visszaesésében az immár tartósan és drasztikusan visszafogott műtrágyahasználat is szerepet játszott. Mind a műtrágya-adagok, mind a műtrágyázott terület aránya ekkor a tíz évvel korábbi értékek egyharmada körül mozgott. Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy a cukorrépa a korábbi műtrágya mennyiségének durván egytizedét kapta.

A termésátlag csökkenése nem hozható kapcsolatba az egyéni gazdálkodók megjelenésével. Az ő termésátlaguk 1993-ban és 1994-ben gyakorlatilag megegyezett azokkal a szövetkezetekkel, amelyektől nagyjából a földterületeik származtak. Az egyéni gazdálkodókra egyébként a cukorrépa-terület egyharmada jutott ezekben az években.

A cukorrépa termésmennyisége az 1950-es években növekedésnek indult, amit az 1970-es évek első felében visszaesés szakított meg. Amint láttuk, a termésátlag emelkedése ekkor megtorpant, a vetésterület pedig észrevehetően csökkent, azaz nem volt, ami ellensúlyozza az utóbbi hatás érvényesülését. Még ugyanebben az évtizedben megindult a termésmennyiség újabb növekedése, és ezt egyedül a vetésterület növekedése eredményezte, hiszen a termésátlag ekkor még mindig stagnált. Az 1980-as években a cukorrépa termésmennyisége, több év átlagában, 4 millió tonna felett állandósult. (1982-ben és 1989-ben az 5 millió tonnát is meghaladta.)

Az 1990-es évek első felében a termésmennyiség erősen ingadozott: az 1991. évi rekordtermésnek az 1993. évi termés nem sokkal több mint egyharmadát érte el. Az időszakot egészében tekintve a termelés visszaeséséről beszélhetünk, amit a termésátlag csökkenése váltott ki. Ugyanekkor a cukorgyártás is visszaesett, ami egyértelműen jelzi a hazai alapanyag hiányát. Ez annyiban figyelmeztető jel, hogy a „felesleges” gyártókapacitás fenntartása, modernizálása a privatizált cukorgyáraknak nem lehet érdekük.

A gyártókapacitás nagyságát, a cukoripar rekonstrukciójának kérdését az elmúlt ötven évben sokszor ellentétes álláspontot foglalva el vitatták a különböző érdekelt felek. A vélemények a felszámolástól a teljes körű korszerűsítésig változtak, és ezek az ellentétek nem használtak a cukoriparnak. Emögött nemegyszer az importlehetőségek túlértékelése is állt (például kubai nádcukor).

A cukorgyárak termelése a vizsgált időszak egészében a cukorrépa termésmennyiségének változását követte. A kétféle adat, azaz az ipari termelés és a mezőgazdaság által termelt alapanyag mennyiségének összevetése azt jelzi, hogy a termesztett fajták cukortartalma, illetve cukorkihozatali aránya nem változott érdemlegesen. Sokéves átlagban a cukortermelés 12 százaléka volt a cukorrépa-termésnek. Mivel a cukorrépa feldolgozókampány-ideje az időjárástól függ, az éves ipari termelési adatok esetenként különböző arányban származnak az előző és az adott naptári év cukorrépa-terméséből. Ez az egyes évek adatainak összevetésénél már nagyobb ingadozást eredményez, de a tízéves átlagok is 11 és 13 százalék között alakultak. A fenti arány változatlansága arra enged következtetni, hogy a cukorrépa-nemesítés célja a vizsgált időszakban elsősorban nem a cukortartalom növelése, hanem a termőképesség fokozása volt. (A cukortartalom növelését a század első felében tűzte ki célul és érte el a nemesítés.) A cukortartalom szerinti átvételt 1979-ben vezették be.

A cukor külkereskedelmi forgalma

A cukorkivitel és -behozatal éves adatai lényegesen jobban ingadoznak, mint a cukorrépa termelésé. Az előző részben bemutatott számokkal való összevethetőség és helykímélés érdekében a 2. táblában is ötéves átlagokat szerepeltetünk. Az ötéves időszakokban majd mindig volt olyan év, amikor a kivitel, illetve a behozatal mennyisége kétszerese, ritkábban pedig háromszorosa is volt az időszak átlagának. Az éves ingadozást tompító ötéves átlagok maguk is jelentős változásokról tanúskodnak.

2. tábla

A cukor külkereskedelmi forgalma, 1990–1994

Időszak	Évi átlagos		
	export	import	egyenleg
	ezer tonna		
1950–1954	43,5	16,4	27,1
1955–1959	50,1	49,7	0,4
1960–1964	184,8	61,3	123,5
1965–1969	65,9	23,6	42,3
1970–1974	8,2	155,9	-147,7
1975–1979	11,5	115,7	-104,2
1980–1984	55,4	37,6	17,8
1985–1989	53,4	9,1	44,3
1990–1994	52,1	26,1	26,0

Forrás: Trade Yearbook, FAO. Rome. 1954 és 1994 közötti kötetei.

Megjegyzés. A forgalom részben nyers centrifugált cukor, részben finomított cukor formájában bonyolódott. Az itt közölt adatok a kettő összegét jelentik nyers cukorra átszámítva.

Magyarország cukorkivitele a világháború után az 1960-as évek első feléig nőtt. Az 1962. és 1963. évi kivitel mennyisége a 200 ezer tonnát is meghaladta. A behozatal mennyisége ebben az időszakban – néhány évtől eltekintve – elmaradt a kivitelétől, azaz Magyarország ekkor általában nettó cukorexportőr volt. Amikor az 1970-es években a cukorrépa-termelés visszaesett, érthetően a cukorkivitel is csökkent, és megnőtt a behozatal. 1974-ben immár az import mennyisége haladta meg a 200 ezer tonnát, ami tíz évvel korábban az exportra volt jellemző. Az 1970-es évtizedben végül is Magyarország nettó cukor importőrré vált. Az évtized második felében a cukor világpiaci ára, a hosszú ideig viszonylag stabil, tonnánként 100 dollár körüli értékről hirtelen háromszorosára emelkedett, sőt egyes években az 500 dollárt is meghaladta. Magyarország a konjunktúrának szenvedő alanya, nem pedig haszonélvezője volt.

A cukorrépa-termelés fellendülésével párhuzamosan a cukorkivitel is megnőtt, és az 1980-as évektől, több év átlagában, 50 ezer tonna körül alakult. A behozatal mennyisége, ugyancsak több év átlagában, elmaradt a kivitelétől, azaz Magyarország újra nettó cukorexportőrré vált. Néhány év (1986, 1990, 1993, 1994) ugyanakkor néhány ezer tonnás nettó importtal zárult. Mindez úgy értékelhető, hogy a termelés – a rossz évektől eltekintve – fedezi az ország szükségletét. A hazai cukorgyárak lényegében belföldi

ellátásra termelnek: a nettó export mennyisége az utóbbi években a termelés 10 százaléka alatt alakult. A cukor világszerte stagnál, ami nem is ösztönöz exportra. A cukorgyárak beruházásai főként a tárolókapacitás bővítésére és korszerűsítésére irányulnak. Cukorkivitelünk az utóbbi években döntően a szomszédos országokba (Romániába, Szlovákiába és a volt Jugoszlávia területére), valamint a Szovjetunió utódállamaiba irányult.

Az 1990-es évek első felében a termésátlag csökkenése miatt visszaesett termelés hatása a külkereskedelmi forgalomban, az ötéves átlagokat tekintve, csak kevéssé érzékelhető. Az export mennyisége nem változott, az import nőtt, így a nettó export mennyisége valamelyest csökkent. Ami az egyes éveket illeti: 1990-ben, 1993-ban és 1994-ben Magyarország nettó cukorimportőr, míg 1991-ben és 1992-ben nettó cukorexportőr volt. Az egyenleg ötéves átlagban aktív lett. A cukor külkereskedelmének alakulását a cukorrépa-termelés mellett a cukorfogyasztás változása is befolyásolta, amire a következőkben térünk ki.

Cukorfogyasztás

A lakosság cukorfogyasztása többé-kevésbé egyenletes ütemben nőtt az 1970-es évek közepéig, amikorra elérte a háború előtti érték 3-4-szeresét. A fogyasztás növelésének forrását az 1950-es és az 1960-as években a cukorrépa-termelés felfutása biztosította. Az életszínvonal emelésére törekvő (gazdaság) politika, amint előbb láttuk, a költségekkel nem törődve, végül importból is hajlandó volt fedezni a fogyasztás növekedését. A növekedés az 1970-es évek közepén megállt, és az egy főre jutó évi cukorfogyasztás immár húsz éve többnyire 35–40 kilogramm között ingadozik (lásd a 3. táblát). Ez az érték megfelel a nyugat-európai országok cukorfogyasztási színvonalának. Fogyasztásunk az 1980-as évektől újra a hazai termelésre alapozódott.

Egy főre jutó cukorfogyasztás, 1950–1994

Év	Kilogramm	Év	Kilogramm	Év	Kilogramm
1950	16,3	1965	30,1	1980	37,9
1951	16,4	1966	31,3	1981	35,5
1952	19,7	1967	32,0	1982	38,1
1953	21,1	1968	31,7	1983	35,7
1954	24,2	1969	34,2	1984	34,3
1955	24,4	1970	33,5	1985	35,5
1956	25,0	1971	34,5	1986	35,7
1957	25,1	1972	35,5	1987	40,1
1958	24,7	1973	37,1	1988	34,3
1959	25,9	1974	37,7	1989	40,5
1960	26,6	1975	39,4	1990	38,2
1961	27,6	1976	31,6	1991	35,1
1962	28,0	1977	34,9	1992	39,7
1963	28,7	1978	36,4	1993	36,0
1964	29,3	1979	34,1	1994	34,5

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 14. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 12. old.; Magyar statisztikai zsebkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. 1996. 61. old.

Említést érdemel, hogy az 1990-es évek első felében a fogyasztásban – legalábbis 1994-ig – nem mutatkozott számottevő visszaesés, szemben például a hús- és tejfogyasztással. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy újra „divatba jött” a házi befőzés, főleg a nyugdíjas háztartásokban. 1994-ben a nyugdíjas háztartások egy főre jutó cukorfogyasztása kétszerese volt az aktív keresős háztartásokénak. Ugyanakkor az egy főre jutó nettó jövedelem szerint képzett felső decilisbe tartozó nyugdíjas háztartások egy főre jutó cukorfogyasztása 2,2-szerese volt az alsó decilisbe tartozóknak. Valószínűsíthető, hogy ők, mármint a „gazdag” nyugdíjasok nemcsak maguknak készítenek lekvárt és befőttet, hanem aktív korú gyerekeik családjait is támogatják ezzel. Az aktív keresős háztartásoknál az előbbi jövedelemdecilisek közötti arány csak 1,2. Ez a másik oldalról látszik megerősíteni az előbbieket, illetve azt jelzi, hogy az aktív keresők közül a gazdagok inkább boltban vásárolják meg ezeket a termékeket.

Korábban rámutattunk arra, hogy az 1990-es évek első felében a cukorrépa-termelés visszaesése ellenére Magyarország cukorexportja változatlan maradt. Minthogy a lakosság cukorfogyasztása ekkor nem csökkent, az ipari felhasználás visszaesésére kell gondolni. Többek között a konzervipar és a szeszipar használ fel cukrot (export)termékeinek gyártásához. Ezek a termékek korábban döntően a Szovjetunióban találtak piacra, ami az 1990-es évekre erősen beszűkült, legalábbis ami a fizetőképes keresletet illeti. A legutóbbi, 1991. évre vonatkozó részletes Ágazati Kapcsolatok Mérlege adatai nem támasztják alá az itt felvetett magyarázatot, de ekkor rekordtermést takarítottak be cukorrépából.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdaság.

SUMMARY

The study analyses sugarbeet production, foreign trade of sugar and sugar consumption in Hungary in the period between 1950 and 1994. Dealing with sugarbeet production the changes in sown area, yield and production are shown. The author touches upon the correlation of sugarbeet production and foreign trade of sugar, and points out that Hungary achieved net sugar exports of various size, except for the 1970s. Consumption figures show that sugar consumption of the population raised up to the European level by the mid 1970s.

A STATIKUS KÖLTSÉGFÜGGVÉNYEKTŐL A RENDSZERDINAMIKÁIG

DR. BUGÁR GYÖNGYI

Napjaink forrongó versenykörnyezetében a termelési és termékfejlesztési folyamatban nagy jelentősége van a megfelelő időzítésnek, az átállítási és az átfutási idők csökkentésének. Az „idődimenzió” alapuló verseny szükségessé teszi a neoklasszikus közgazdaságtan költség szemléletének aktualizálását. A tanulmány bemutatja a statikus fedezeti költség számítás két dinamikus szemléletű alternatíváját és empirikusan feltárja a szemléletváltás következményeit. Az első módszer, az ún. megtérülési térkép a stratégiai tervezés eszköze, amely egyaránt segítségünkre lehet a költségcsökkentés lehetőségeinek felismerésében és a terméktervezés „idődimenziójának” nyomonkövetésében. A második módszer egy dinamikus termelési és készlet szabályozási heurisztika. Ez többszereplős rendszerek döntési modelljeként szolgálhat, amelyben a résztvevők célja a költségek minimalizálása, olyan körülmények között, amikor a neoklasszikus közgazdaságtan alapfeltevései (teljes informáltság, időkésés nélküli reagálás, azaz végtelen nagy reakciósebesség) nem teljesülnek. A tanulmányban összefoglaljuk az előbb említett rendszerekkel kapcsolatos tapasztalatokat, amelyeket úgy szereztünk, hogy a Massachusetts Institute of Technology-n (MIT) kifejlesztett szimulációs játékot – amely alkalmas a fenti heurisztika empirikus tanulmányozására – a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE) közgazdász hallgatóival reprodukáltuk. Megvizsgáljuk, hogy az általunk kapott eredmények szignifikánsan eltérnek-e az MIT-beli tapasztalatoktól.

*

A világgazdaság átalakulását figyelve napjainkban egyre világosabbá válik, hogy Japán a termelésben szerzett előnyével nyeri meg pozícióit. A termelési szférában gyökerező versenyelőny forrása, hogy a japánok kulcsfontosságú szerepet tulajdonítanak a gyárthatóságnak, a termék- és a gyártásifolyamat-fejlesztés összehangolásának és a megfelelő időzítésnek. A gyárthatóságra koncentrált erőfeszítések eredménye a magas termelékenység, a kiváló minőség, a termelési folyamat szinte teljes automatizációja, valamint az, hogy termékeiket már induláskor óriási volumenben képesek gyártani.

A termelés- és szolgáltatás-menedzsment szakirodalmában és gyakorlatában általánosan elfogadott az a – már említett – nézet ([1], [2], [3]), hogy a jelenlegi gyorsan

változó környezetben nagy jelentősége van a megfelelő időzítésnek, és a dinamikus szemléletnek. Ez utóbbi egyrészt azt jelenti, hogy a termelési folyamat sajátosságainak leírásánál, a szereplők döntéseinek modellezésénél nem tekinthetünk el az egyes részfolyamatok időszükségletének figyelembevételétől, másrészt azt, hogy a termék- és folyamatfejlesztés során az átállítási és átfutási időket nem fixnek, hanem csökkenthető és csökkentendő „célváltozóknak” kell tekinteni.

A dinamikus szemlélet különösen fontos a költségcsökkentés lehetőségeinek feltárásában, annál is inkább, mert ma már a termelési költségek zöme – egyes becslések [4] szerint nyolcvan százaléka – a tervezés során meghatározódik.

Ha többszereplős rendszerekben figyelembe vesszük az egyes részfolyamatok időszükségletét, a rendszer és környezete közötti visszacsatolásokat, valamint korlátozzuk az információk elérhetőségét, akkor eltéréseket tapasztalunk a neoklasszikus közgazdaságtan elvei szerint optimálisnak vélt magatartástól, az analitikus költségminimalizáló modellek által szolgáltatott eredményektől. Mindez menedzsment-oldalról a magatartástudományi döntésemélet, az ún. korlátozott racionalitás törvényszerűségeinek megfogalmazását [5], termelésmenedzsment-oldalról pedig az előbb említett rendszerekben történő viselkedést szimuláló modellek (lásd például [6]) kialakítását ösztönözte.

E tanulmány célja, hogy a költségek kezelésének a közgazdasági gondolkodásban gyakran domináló statikus szemléletét két dinamikus alternatívával egészítse ki és empirikusan feltárja e szemléletváltás következményeit. E szemléletváltás empirikus vizsgálatokkal való megerősítését és a kapott eredmények statisztikai eszközökkel való kiértékelését azért tartjuk fontosnak, mert mindezek alátámasztják, hogy a dinamikus termelés-menedzselési módszerek alkalmazása napjainkban egyre inkább a versenyképesség követelményévé válik.

A neoklasszikus profitmaximalizáló szemlélet

A neoklasszikus közgazdasági iskola a költségfüggvényt a termelési függvényből származtatja [7]. Tekintsük át röviden ennek a származtatásnak a feltételrendszerét és főbb lépéseit!

A kiindulópont egy olyan gazdálkodóegység feltételezése, amely mindössze egyetlen terméket gyárt. A gyártott termékmennyiség két inputtényező, a befektetett tőke (K) és az alkalmazott munkaerő (L) függvénye. A termelési függvény a termelés inputjai és outputjai közötti analitikus összefüggés, amelynek függő változója az adott inputkombinációval előállítható maximális termékmennyiség: $Q=f(K,L)$.

Mivel az idő nem szerepel a független változók között, ugyanakkor kikapcsolása a gazdasági gondolkodásban lehetetlen, bizonyos mértékben fantáziánkra van bízva, miként kezeljük a problémát.

A neoklasszikusok *A. Marshall* nyomán különbséget tesznek rövid és hosszú távú költségfüggvény között [8]. A modellben a rövid táv az az időtartam, amely alatt a befektetett tőke, így a termelőüzem mérete, az alkalmazott gépek, berendezések, a gyártási technológia nem változik és nem is változtatható. A beruházásra szánt tőkét elköltése után fixnek tekintjük, vagyis a termelendő volumentől és az időtől független fix költségnek. A termelés és így a hatékonyság növelése csak egyféleképpen lehetséges: a munkaerő volumenének változtatásával.

A döntési feladat annak meghatározása, hogy mennyit termeljen a gazdasági egység a szóban forgó termékből, hogy profitja maximális legyen.

A modellnek két hiányossága van: egyrészt „nem helyezi nagyító alá” azt a folyamatot, amelyben a költségek elsöprő többsége meghatározódik, másrészt az optimalitás mutatója a termelési volumen. Annak megvilágításához, hogy ez utóbbi feltevés napjainkban már nem elfogadható, gondoljunk például egy automatizált termelési rendszerre, ahol a változó költségek elenyésző szerepet játszanak. Mindemellett az elképzelésnek analitikus „szépséghibái” is vannak.

A rövid távú profitmaximalizáláshoz értelmezni kell a termelés rövid távú bevételi és költségfüggvényét. Ez utóbbi megszerkesztéséhez a befektetett tőke állandó, K_0 szintjéből és az ehhez tartozó $Q=f(L|K_0)$ parciális termelési függvényből kell kiindulni. Ha a parciális termelési függvénnyel kapcsolatban *R. Frisch* álláspontját fogadjuk el, miszerint „általános szabályként először a növekvő hozadék, majd a csökkenő hozadék fázisán megy át a termelés” [8], akkor az jól leírható egy harmadfokú polinommal.

Ezek után a rövid távú költségfüggvényt további feltétel elfogadásával, közvetlenül származtathatjuk a termelési függvényből. A kikötés az, hogy a fajlagos munkabér (b) állandó. Ekkor a változó költségfüggvény (VK) a parciális termelési függvény inverze megszorozva egy pozitív konstanssal, vagyis $VK(Q)=bf^{-1}(Q)$. Belátható, hogy VK -ra igen bonyolult függvényt kapunk még abban az egyszerű esetben is, amikor f harmadfokú polinom [9]. Mindenesetre, ha a rövid távú termelési függvény harmadfokú polinom, akkor a változó költség biztosan nem az, és fordítva, így elvesztünk egy eddig „jól viselkedő” megközelítési módot. Ha az időszak állandó költsége (s), ami nem függ a termelés volumenétől, akkor a rövid távú költségfüggvény: $TK(Q)=bf^{-1}(Q)+s$.

Ha ismert a bevételi függvény, $B(Q)$ – amelynek analitikus formája a termék piacának ismeretében határozható meg – akkor a $P(Q)=B(Q)-TK(Q)$ profitfüggvény maximumhelye adja az optimális termelési volument.

A fentiekben röviden felvázolt neoklasszikus költségelmélet legfőbb problémája, hogy statikus, a vizsgálat időtávjának rögzítésével kiküszöböli az időt mint változót. Eltereli a figyelmet a dinamikus összefüggésekről és a fejlesztési folyamat jelentőségéről, olyan összefüggésekre helyezi a hangsúlyt, amelyek dinamikus szemléletben a legtöbb esetben nem érvényesek. Például a statikus szemléletű profitmaximalizálás alapja, hogy a kereslet az ár monoton csökkenő függvénye. Számtalan esetet lehet említeni, amikor dinamikus szemléletben ez az összefüggés nem igaz, hiszen minden fő áramlatnak létezik mellékeffektusa, melynek hatása csak az idő figyelembevételével analizálható.

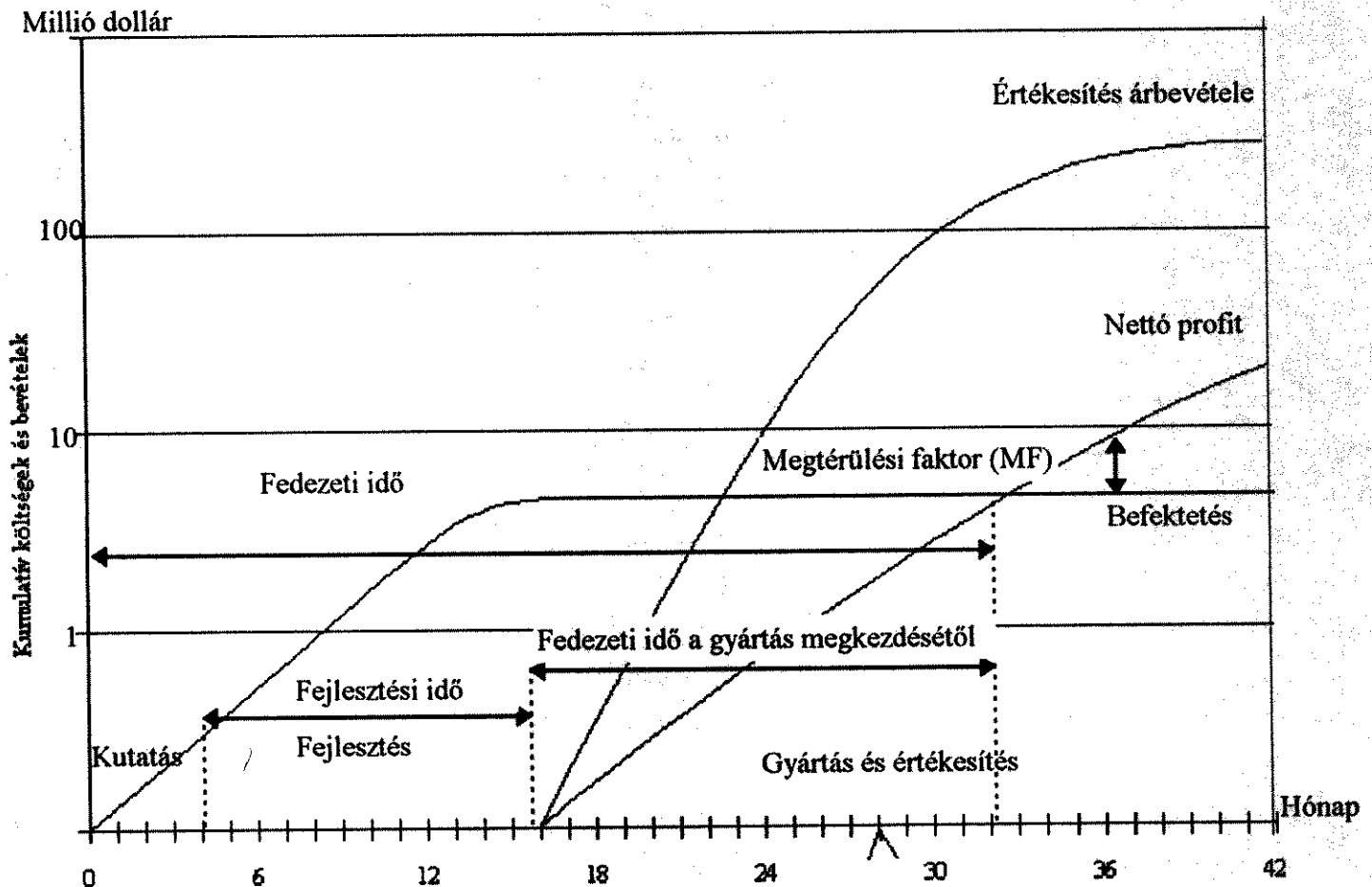
A „megtérülési térkép”: dinamika a termékfejlesztésben

Mint már említettük, a termékfejlesztésben élen járó cégek példái bizonyítják [4], hogy ma az idő és az időzítés sokkal fontosabb szerepet játszik egy új termék fejlesztési folyamatában, mint a már működő berendezés hatékonyságának növelése. Erre az alapelvekre építve használja 1987 óta a Hewlett-Packard cég a termékfejlesztés folyamatában az ún. „megtérülési térképet” [10], amely egy konkrét, új termék kifejlesztésére és gyártására költött összegeket, valamint a belőle származó bevételeket az idő függvényében ábrázolja.

A megtérülési térkép három fő eleme (lásd az 1. ábrát):

- a termékfejlesztésbe történő befektetés;
- az értékesítés árbevételének alakulása;
- a nettó profit alakulása.

1. ábra. A megtérülési térkép elemei és mutatói

Forrás: [10], 95. old.

Az alkalmazott koordináta-rendszerről érdemes megjegyezni, hogy míg a független változónak, az időnek az ábrázolása lineáris skálán, addig a kumulált költségeknek és bevételeknek az ábrázolása logaritmikus skálán történik. Ennek az az oka, hogy a tapasztalat szerint a sikeres termékekre az értékesítés árbevétele és a termékfejlesztésbe való befektetés költségei közötti arány nagyobb, mint 100:1.

Ha összehasonlítjuk a megtérülési térképet a neoklasszikus profitmaximalizáló modellel, akkor nemcsak az szembetűnő, hogy a gyártandó termékmennyiség helyett a független változó az idő, hanem – s ez szintén az időváltozó bevezetésével függ össze – az is, hogy a kutatás (az új termék kifejlesztésének első fázisa) kezdete a koordináta-rendszer origója és nem a gyártás megkezdése.

A megtérülési térképről közvetlenül leolvasható három időbeli mutató és egyszerű számolással származtatható egy megtérülési mutató, amelyek a cég termékfejlesztésben elért eredményességének mérőszámai.

1. A fedezeti idő az az időtartam, amely alatt az értékesítésből származó profit fedezi a termékfejlesztésbe történt kezdeti befektetést. Ez a mutató alkalmas a termékfejlesztés átfogó értékelésére.

2. A *fejlesztési idő* (piacra kerülési idő) a fejlesztési szakasz kezdetétől a gyártás megkezdéséig (a termék piacra kerüléséig) eltelt idő. Alkalmos a kutatás és fejlesztés hatékonyságának mérésére és láthatóvá teszi e két funkcionális terület fő ellenőrzési pontjait.

3. A *gyártás megkezdésétől számított fedezeti idő* akkor jelent támpontot, amikor a gyártás és a marketing munka eredményességét értékeljük.

4. A *megtérülési faktor* (MF_t) a gyártás megkezdése utáni bármely időpontban az addig elért nettó profit (NP_t) és a termékfejlesztésbe történt befektetés (B) hányadosa, vagyis: $MF_t = NP_t / B$.

A megtérülési térkép támpontot nyújt a termékfejlesztés egyes szakaszai és az ehhez kapcsolódó funkcionális területek (kutatás, fejlesztés, gyártás és értékesítés) teljesítményének méréséhez és értékeléséhez. Ez a szemléletes elemzési eszköz a kutatás periódusától kezdve egészen a gyártásig használható a termékfejlesztési munka során. Érdeme, hogy az idő független változóként való bevezetésével dinamikát visz a termékfejlesztés folyamatába. A kutatási fázisban a tervezés legfőbb segédeszköze; ekkor a befektetési költség, az értékesítés árbevétele és a várható profitok előrejelzésén keresztül alkalmas az említett mutatók becslésére. A fejlesztés szakaszában a felmerült új információk hatására a megtérülési térkép módosítható, segítségével felbecsülhető, hogy milyen hatást gyakorolnak a változtatások az értékesítésre és a profitra és ezen keresztül a négy mutató alakulására. A megtérülési térképet tehát mindig a felmerülő új információknak és problémáknak megfelelően aktualizálják. A gyártás és értékesítés fázisában a hangsúly az előrejelzésektől a valódi adatok felé tolódik el, és lehetővé válik a tervezett mutatóknak a tényleges mutatókkal történő összehasonlítása.

Ebben a szemléletben nem az értékesítendő mennyiség a „célváltozó”, – ezért talán célszerűbb értékesíthető mennyiségnek nevezni – hanem a fedezeti idő. Ez utóbbi csökkentése és ezen keresztül a megtérülési faktor növelése az „optimális viselkedés” mozgatórugója. A gazdálkodási egységek fő célja – a magas profitra való törekvés – nem változott, csak az a mód, ahogyan ezt a cégek el tudják érni. Korunkban nem a termelendő termékmennyiség a döntő, hanem a gyorsaság, az időben történő reagálás a kompetitív környezet jelzéseire, a fejlesztésben való élen járás [11], ami természetesen következményként maga után vonja a termelhető és értékesíthető termékmennyiség, a piaci részesedés növekedését.

A megtérülési térkép nyilvánvalóan stratégiai tervezési eszköz, így értelemszerűen nem adhat arra választ, hogy taktikai és operatív szinten a kifejlesztett kapacitásokat miként kell kihasználni. Ezért a továbbiakban, annak érzékeltetésére, hogy mennyire fontos az időváltozó megfelelő kezelése ez utóbbi szinteken is, egy dinamikus termelési és készletgazdálkodási szimulációs modellt mutatunk be a hozzá fűződő empirikus tanulságokkal együtt.

Költségminimalizálásra való törekvés többszereplős, dinamikus rendszerben: rendszerdinamika

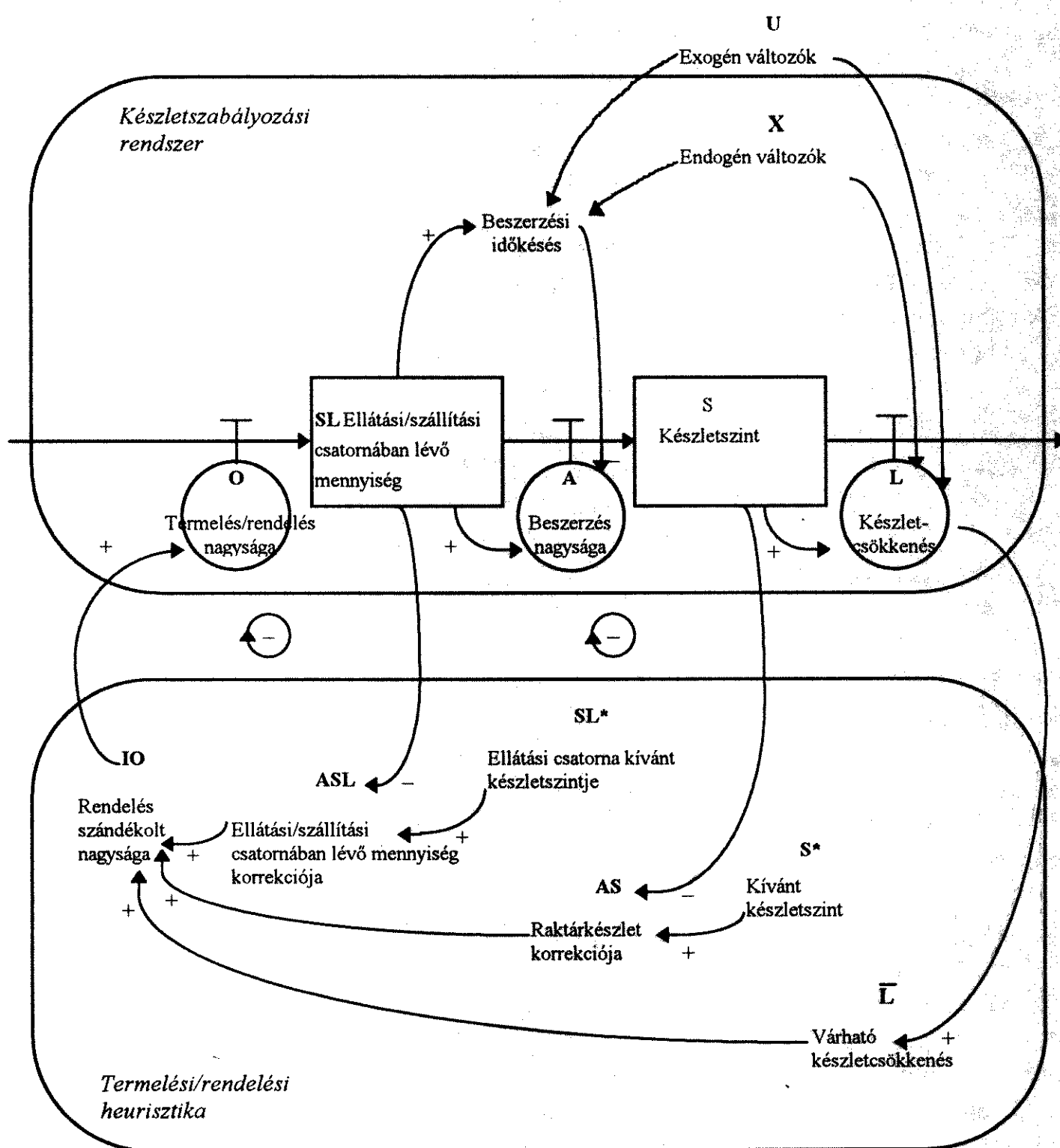
Ha egy termék termelési és elosztási láncát tekintjük, akkor ez egy többszereplős rendszer, amelyben nyomon követhető, hogy az egyes szereplőknek a saját költségeik csökkentését célzó készletezési magatartása közel sem eredményez optimumot a rendszer egészére nézve. Empirikus kísérletek bizonyítják [12], [13], hogy ha az előbb említett rendszer viselkedését úgy szimuláljuk, hogy a valós gazdasági szituációkra jellemző

információs korlátokat, szállítási és rendelési átfutási időket, illetve késési időket „iktatunk be”, akkor a rendszer szereplőinek kölcsönhatása olyan eredményekhez vezet, amelyek élesen különböznek a szereplők racionalitását feltételező modellek előrejelzéseitől.

A 2. ábra szerint egy általános készletmenedzselési (készletszabályozási) rendszer modelljének két fő része:

- a rendszer állomány/készlet és folyamat (ki- és beáramlási) struktúrája;
- a döntési szabály/heurisztika, amelyet a menedzser használ a készletek szabályozásában.

2. ábra. Általános készletszabályozási rendszer

A döntési feladat a következőképpen fogalmazható meg: a rendszer szereplői készleteik szabályozása által, bizonytalan kereslet közepette az összköltség minimalizálására törekszenek. A rendszer több szereplőből áll, a szereplők száma a termelési és elosztási rendszer tagjainak számával egyenlő. (A „Sörjáték” – amelynek empirikus tapasztalatait majd ismertetni fogjuk – négy szereplőt foglal magába: a gyárat, az elosztót, a nagykereskedőt és a kiskereskedőt.) A fogyasztó megrendelése – mint ahogy a valóságban is – külső adottságként éri a rendszert. A döntési cél elérését szolgáló döntési változó a rendelés nagysága: O .

A döntési probléma a valósághoz képest erősen leegyszerűsített: feltételezésünk szerint a termelési és elosztási rendszer szereplőinek „csak” annyit kell tenniük, hogy saját vevőjük keresletének kielégítése céljából a szállítójuktól mindig elegendő mennyiséget rendeljenek, és eközben a raktárkészletet „elég alacsony” szinten kell tartaniuk ahhoz, hogy elkerüljék a felesleges készletek felhalmozódásával járó költségeket, de „elég magas” szinten ahhoz, hogy a kielégítetlen kereslet se okozzon többletköltségeket.

A legtöbb valódi készletmenedzselési szituációban a változók közötti visszacsatolások összetettsége kizárja az optimális stratégia meghatározását. Az ajánlott döntési modell – amelyet *J. D. Serman* fejlesztett ki [13] – ezért egy heurisztika, amely a korlátozott racionalitás modelljei közé tartozik. A döntéshozó által lokálisan elérhető információt használja fel, a menedzsernek nincs teljes ismerete a rendszerről.

A heurisztika azt feltételezi, hogy a menedzserek azért rendelnek, hogy:

- pótolják a várható készletcsökkenést;
- csökkentik az eltérést az aktuális és a kívánt készlet szint között;
- fenntartsák a nem teljesített megrendelések megfelelő ellátási csatornáját.

Legyen O_t a rendelés nagysága a t időpontban. Mivel ennek nemnegatívnak kell lennie, ezért ha IO_t a megrendelés szándékolt nagysága a t időpontban:

$$O_t = \max(0, IO_t) \quad //$$

A megrendelés szándékolt nagyságának meghatározása az ún. rögzítő és kiigazító heurisztikán alapul. A rögzítés és kiigazítás egy általános stratégia, amelyet a döntéshozási feladatok széles skálájára alkalmaznak. Segítségével egy ismeretlen mennyiséget úgy becsülnék, hogy először rögzítenek egy „vonatkoztatási pontot”, vagyis meghatározzák egy kulcsváltozó értékét (amelytől a becsülendő mennyiség függ) és aztán korrigálják ezt egyéb tényezőkkel, amelyek hatása kevésbé jelentős.

A vizsgált problémában a várható készletcsökkenés a vonatkoztatási pont, a korrekciós tényezők pedig a kívánt és tényleges (aktuális) készlet szint, valamint az ellátási (szállítási) csatornában lévő kívánt és tényleges mennyiség közötti eltérésekből adódnak. A Serman [13] által ajánlott heurisztika szerint a megrendelések szándékolt nagysága:

$$IO_t = \bar{L}_t + AS_t + ASL_t \quad //$$

ahol:

- \bar{L}_t – a várható készletcsökkenés (a t időpontban);
- AS_t – a raktárkészlet korrekciója (a t időpontban);
- ASL_t – az ellátási csatornában lévő mennyiség korrekciója (a t időpontban).

A várható készletcsökkenés előállítása ún. adaptív várakozások feltételezésével történik, vagyis:

$$\bar{L}_t = \theta L_{t-1} + (1-\theta)\bar{L}_{t-1} \quad /3/$$

ahol:

$0 \leq \theta \leq 1$ paraméter;
 L_{t-1} – a $t-1$ időpontbeli tényleges készletcsökkenés;
 \bar{L}_{t-1} – a $t-1$ időpontbeli várható készletcsökkenés.

A heurisztika visszacsatolási struktúrája a 2. ábra alsó részén látható. A készletszintre vonatkozó AS korrekció egy negatív visszacsatolási hurkot hoz létre, amely szabályozza a készletszintet. Az egyszerűség kedvéért legyen a korrekció lineáris függvénye a kívánt készletszint és a tényleges készletszint közötti eltérésnek, azaz:

$$AS_t = \alpha_S(S_t^* - S_t) \quad /4/$$

ahol:

α_S – a készletkorrekció paramétere;
 S_t – a t időpontbeli tényleges készletszint;
 S_t^* – a t időpontban megkívánt készletszint

Hasonlóan adható meg a korrekció az ellátási (szállítási) csatornában lévő mennyiségre:

$$ASL_t = \alpha_{SL}(SL_t^* - SL_t) \quad /5/$$

ahol:

α_{SL} – az ellátási/szállítási csatorna korrekciós paramétere;
 SL_t – az ellátási csatorna aktuális készletszintje a t időpontban;
 SL_t^* – az ellátási csatorna kívánt készletszintje a t időpontban.

Az ellátási csatorna megkívánt készletszintje általában nem konstans, függ a kívánt teljesítménytől (átbocsátási képességtől) és a rendelés feladása és beérkezés közötti várható időkééséstől.

Az ellátási csatornában lévő mennyiségre vonatkozó korrekció negatív visszacsatolási hurkot képez (lásd a 2. ábrát), ami a kívánt teljesítménnyel és a beszerzési időkééséssel összeegyeztethető beszerzési szint fenntartása céljából szabályozza a megrendeléseket. A fent említett visszacsatolás hiányában megrendelések még azután is vannak, miután az ellátási csatorna elegendő mennyiséget tartalmaz a hiányok korrigálására, s ez instabilitáshoz vezet.

Bevezetve a $\beta = \alpha_{SL}/\alpha_S$ és az $S_t' = S_t^* + \beta SL_t^*$ paramétereket, a megrendelés nagyságára vonatkozó döntési szabály a következőképpen foglalható össze:

$$O_t = \max[0, \bar{L}_t + \alpha_S(S_t' - S_t - \beta SL_t) + \varepsilon_t] \quad /6/$$

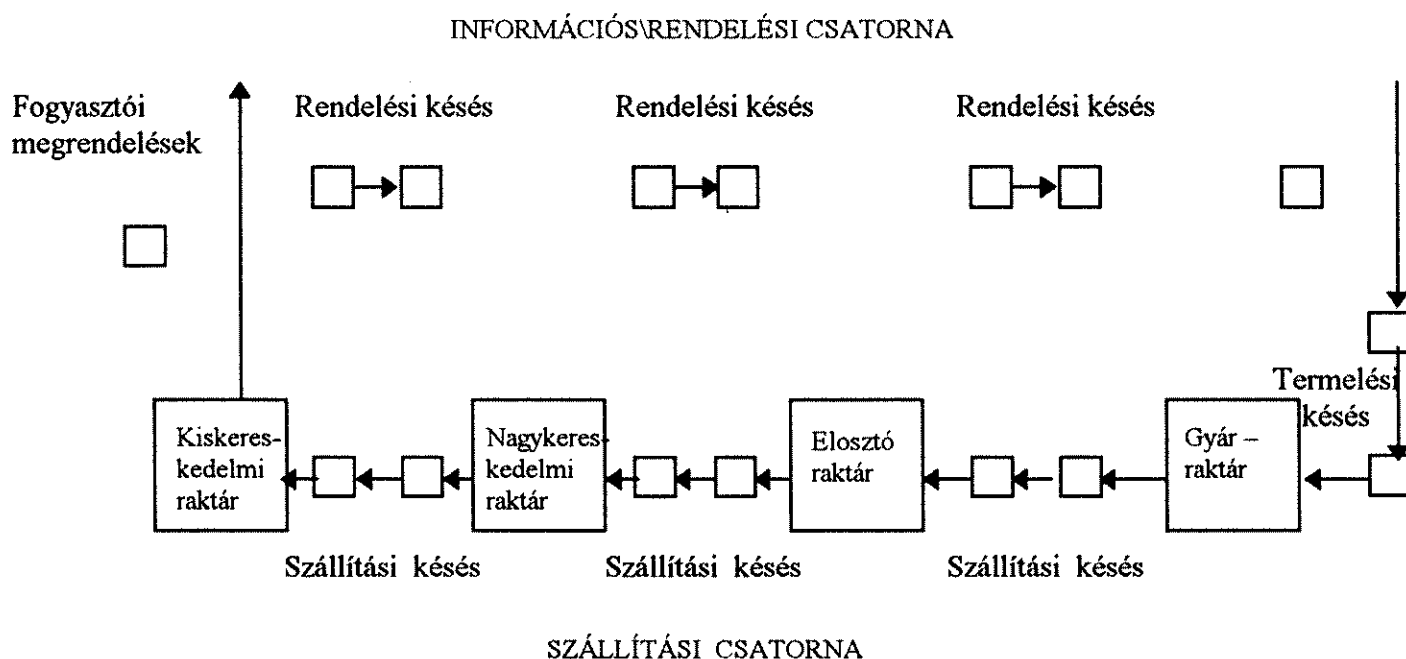
ahol ε_t egy additív hibaváltozó.

A továbbiakban a fenti heurisztikának az ún. „Sörjáték”-on végzett empirikus tesztelése eredményeit foglaljuk össze.¹

A heurisztika empirikus tesztelése

A Sörjáték egy szerepjáték, amelyben egy ipari termelési és elosztási rendszer (sörgyártás és -elosztás) szimulálható. Az egyes sörgyárak termelési és elosztási láncát, amely négy részből áll (kiskereskedő, nagykereskedő, elosztó, gyár) egy-egy tábla/játékasztal jelképezi.

3. ábra. A Sörjáték játékasztala

A játékosok csoportokat alakítanak; minden csoport egy 3. ábra szerinti lineáris elosztási láncot menedzsel. A fogyasztói keresletet kártyák jelképezik, amelyeket mindig a játékvezető helyez a játékasztalra. A vevők hétről-hétre sört igényelnek a kiskereskedőtől, aki kiküldi a kért mennyiséget a raktárából és ezt követően feladja rendelését a nagykereskedőnek. Ez utóbbi is kiszállítja a kért sört a raktárából és utána rendel az elosztótól, aki pedig a gyártól rendel és kap sört. Minden lépésnél van szállítási késés (ez minimum négy hét, de lehet hosszabb is, ha a folyó készletek nem elegendők az igények kielégítésére) és van késés a rendelés feladásában is. A szállítási késést a játékasztalon a szállítási csatorna (lásd a 3. ábra alsó részét), míg a rendelés feladásában mutatkozó időkést az információs csatorna (lásd a 3. ábra felső részét) megfelelő négyzetei jelképezik. Egy láda sör heti raktározási költsége 0,5 dollár a kielégítetlen keresletből, vagyis a teljesítetlen megrendelésekből származó költség pedig 1 dollár/láda/hét. Ezek a költségek az elosztási lánc minden pontján felmerülnek. Az a csoport nyeri a játékot, amelynek az összköltsége a játék végére minimális.

A játékosokat úgy tájékoztatjuk, hogy a játék 50 hétig fog tartani. (Egy hét eseményeinek szimulálása körülbelül 2–3 percet vesz igénybe.) Egy hét szimulálandó eseményei: a megrendelések szállítása, a beérkező megrendelések felvétele és kielégítése, könyvelés

¹ A játékot a Massachusetts Institute of Technology-n fejlesztették ki [12], adaptálása Vörös Józsefnek köszönhető, aki részt vett a Harvard Business School és az MIT felsővezető-képző kurzusán.

(az adott heti raktárkészlet vagy fogyasztói hátralék feljegyzése), a megrendelőlapok mozgatója az információs csatornában, rendelés és az adott heti rendelés könyvelése. A játék során az előbbi folyamat eseményeihez tartozó cselekvéssorozatot ismétlik a résztvevők a játékasztaloknál. Minden játékosnak van egy döntési lapja, ahol raktárkészletét (illetve fogyasztói hátralékát) és megrendelését hétről hétre könyveli.

A játék egyensúlyi helyzetből indul: a rendszer minden szereplőjének raktárában 12 láda és a termelési és szállítási késést reprezentáló négyzetekben 4 láda sör van. Az egyensúlyi helyzet fenntartása és a játék „mechanikájának” begyakorlása céljából az első négy hetet reprezentáló fordulóban minden szereplő „4” egységet (láda) ír a megrendelő kártyájára (a fogyasztói megrendelést jelképező kártyákon is „4” megrendelés szerepel). Az ötödik héttől kezdődően mindenki belátása szerint rendel és ezt a mennyiséget szerepelteti megrendelőlapján.

A játékszabályok szerint a játékosok nem kommunikálhatnak egymással, az elérhető információt a megrendelt és a kiszállított mennyiségek hordozzák. A megrendelőlapok lefordítva mozognak az információs csatornában, ezért minden szereplő csak a saját „fogyasztójának” a megrendeléseiről szerez közvetlenül tudomást. Mivel csak a kiskereskedők vannak közvetlen kapcsolatban a fogyasztóval, egyedül ők tudják, mennyit rendelnek a vevők valójában. Az információkorlátozás azzal jár, hogy a résztvevők nem tudják koordinálni döntéseiket és közösen tervezni a költségek csökkentésére irányuló stratégiájukat.

A JPTE Közgazdasági Karán lefolytatott kísérletsorozatból a játékban nyújtott teljesítmény értékeléséhez – az MIT-n kapott eredményekkel való összehasonlítás céljából – 13 csoport adatait vettük alapul. A játékosok arra készültek, hogy 50 hét eseményeit szimuláljuk a játékasztalon, de a játékot 36 hét után leállítottuk a „lefutási várakozások” hatásainak elkerülése céljából. (Természetesen az MIT-n végzett kísérletek adatai is 36 hétre vonatkoztak.)

A játék végén a játék folyamán vezetett döntési lapok alapján felrajzoltuk az egyes szektorok megrendeléseinek és raktárkészletének alakulását az idő függvényében, kiszámítottuk a szektorok költségeit és ezek alapján meghatároztuk az egyes csoportok teljes költségét.

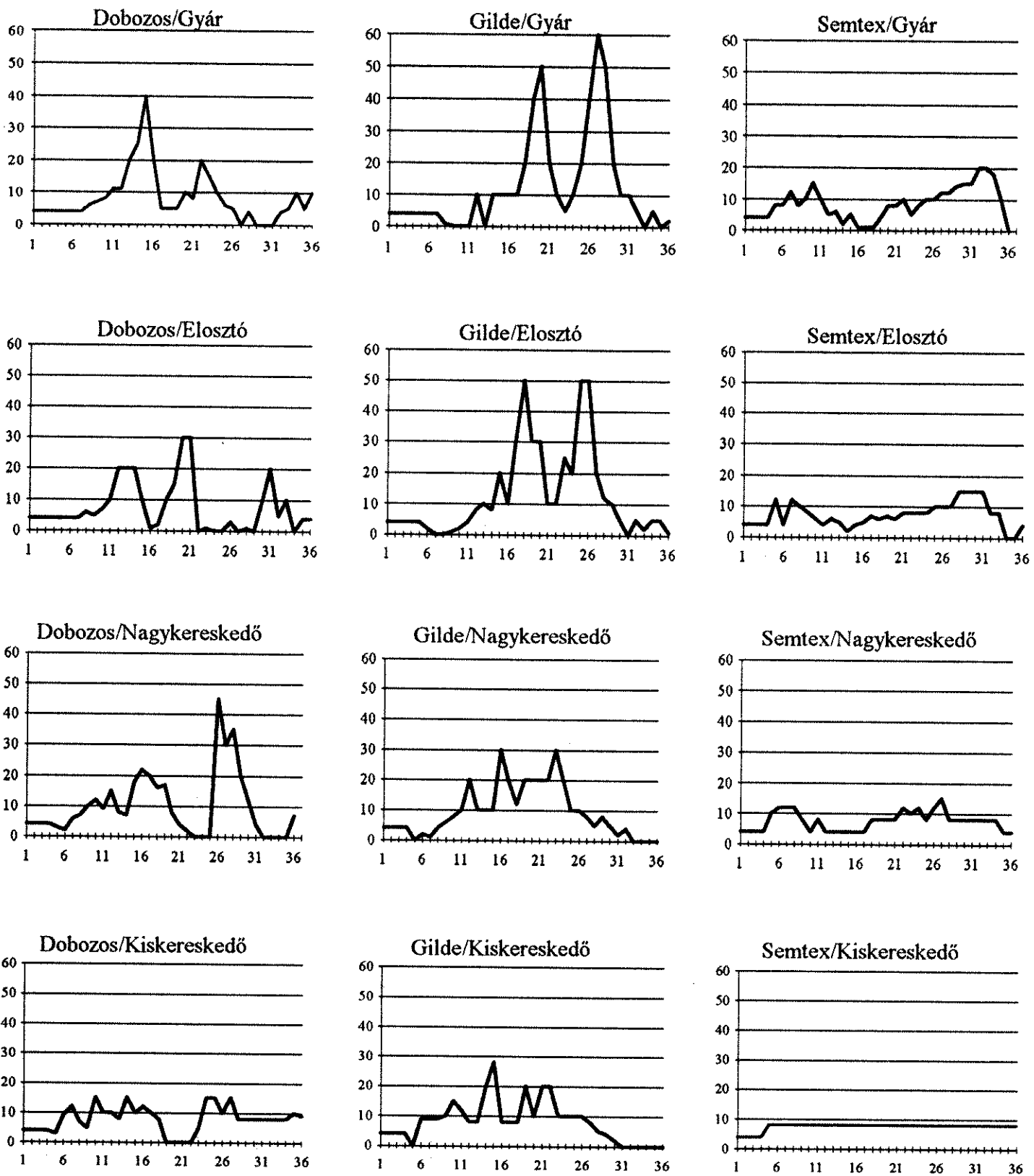
A 4. ábra három kiválasztott csoport megrendeléseiről készült grafikonokat mutatja, alulról fölfelé haladva kiskereskedő–nagykereskedő–elosztó–gyár sorrendben. Az általunk vizsgált 13 csoport költségek szerinti rangsorában a „DOBOZOS” csoport az „átlagos” színvonalat képviselte, míg a „GILDE” produkálta a legnagyobb, a „SEMTEX” pedig a legkisebb költségeket.

A grafikonokat szemlélve három dolog szembetűnő:

- a megrendelések szintje időben ingadozik (oszillál);
- a kiskereskedőtől a gyár felé haladva az ingadozás mértéke (amplitúdója) növekszik;
- a rendelési „csúcsok” a kiskereskedőtől a gyár felé haladva időbeli késéssel (azaz fáziskéséssel) követik egymást.

Nagyon érdekes és egyben elgondolkodtató az a tény, hogy – a számértékbeli különbségektől eltekintve – a kapott grafikonok „minősége” megegyezik. A megrendelések alakulásában mutatkozó, a fentiekben felsorolt három törvényszerűség, a játékban részt vevő valamennyi csoportra jellemző volt.

4. ábra. A megrendelések hetenkénti alakulása

Az 1. tábla a 36 hét alatt felhalmozott teljes raktárkészletet, a fogyasztói hátralékot és az ezzel kapcsolatos költségeket mutatja a 13 csoportra vonatkozóan, szektorok szerinti bontásban.

Kiszámítható, hogy a leggyengébb teljesítményt mutató csoport összköltsége majdnem öt és félszerese a legjobb teljesítményt elért csoport összköltségének. A kérdés az – miután a tapasztalatok szerint minden szektornak problémái voltak a készletek megfelelő menedzselésével és ezáltal a költségcsökkentés csoporton belüli összehangolásával –, hogyan értékelhető az egyes csoportok játékban nyújtott teljesítménye.

1. tábla

A felhalmozott raktárkészlet, fogyasztói hátralék és összköltség szektorok szerint

Csoportnév	Szektor	Raktárkészlet (láda)	Fogyasztói hátralék (láda)	Költség (dollár)
Gilde	kiskereskedő	830	391	806,0
	nagykereskedő	365	1035	1217,5
	elosztó	946	776	1249,0
	gyár	316	486	644,0
<i>Összesen</i>				3916,5
Spengler	kiskereskedő	288	6	150,0
	nagykereskedő	241	98	218,5
	elosztó	467	29	262,5
	gyár	644	80	402,0
<i>Összesen</i>				1033,0
Kupak	kiskereskedő	137	104	172,5
	nagykereskedő	196	271	369,0
	elosztó	587	209	502,5
	gyár	749	193	567,5
<i>Összesen</i>				1611,5
Aranyfácán	kiskereskedő	139	95	164,5
	nagykereskedő	196	210	308,0
	elosztó	201	174	274,5
	gyár	341	34	204,5
<i>Összesen</i>				951,5
McOrbán	kiskereskedő	72	712	748,0
	nagykereskedő	98	623	672,0
	elosztó	227	385	498,5
	gyár	273	272	408,5
<i>Összesen</i>				2327,0
Semtex	kiskereskedő	72	110	146,0
	nagykereskedő	209	110	214,5
	elosztó	244	86	208,0
	gyár	275	12	149,5
<i>Összesen</i>				718,0
Ittki	kiskereskedő	101	222	272,5
	nagykereskedő	457	293	521,5
	elosztó	1089	194	738,5
	gyár	1535	207	974,5
<i>Összesen:</i>				2507,0
Soproni Ászok	kiskereskedő	152	68	144,0
	nagykereskedő	192	118	214,0
	elosztó	303	168	319,5
	gyár	470	61	296,0
<i>Összesen</i>				973,5

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Csoportnév	Szektor	Raktárkészlet (láda)	Fogyasztói hátralék (láda)	Költség (dollár)
Beerka	kiskereskedő	170	218	303,0
	nagykereskedő	1471	321	1056,5
	elosztó	2500	373	1623,0
	gyár	1069	279	813,5
<i>Összesen</i>				<i>3796,0</i>
Laczkóser	kiskereskedő	414	72	279,0
	nagykereskedő	368	184	368,0
	elosztó	391	211	406,5
	gyár	290	98	243,0
<i>Összesen</i>				<i>1296,5</i>
Dobozos	kiskereskedő	151	125	200,5
	nagykereskedő	402	94	295,0
	elosztó	423	207	418,5
	gyár	863	16	447,5
<i>Összesen</i>				<i>1361,5</i>
Nyerők	kiskereskedő	230	26	141,0
	nagykereskedő	319	21	180,5
	elosztó	2498	28	1277,0
	gyár	1620	274	1084,0
<i>Összesen</i>				<i>2682,5</i>
Dab	kiskereskedő	88	194	238,0
	nagykereskedő	193	116	212,5
	elosztó	522	120	381,0
	gyár	1029	1	515,5
<i>Összesen</i>				<i>1347,0</i>

Az eredmények összehasonlító elemzése

A játékosok indulatait, a saját teljesítményükkel való elégedetlenséget kifejező „felhangjaikat”, amelyet a játék folyamán tapasztaltunk, a teljesítmény szubjektív indikátorainak tekinthetjük. A teljesítmény megítélésének egy lehetséges objektív mércéje akkor nyerhető, ha az egyes hetek rendelési tétel nagyságainak meghatározásához az előző részben bemutatott /1/-/6/ heurisztikát vesszük alapul. Az MIT-n a heurisztika szimulációjával meghatározták a játékban elérhető minimális csoportköltséget, ami 204 dollárnak adódott. Ugyanakkor a játékot az MIT hallgatóival lefolytatva azt tapasztalták, hogy a valóságos szereplők által produkált eredmények szignifikánsan eltérnek a szimulációval kapott optimális költség szinttől. Nevezetesen: az MIT-n egy 11 csoportból álló mintára az átlagos csoportköltség az utóbbi közel 10-szerese, 2028 dollár volt. (A mi JPTE-n végzett kísérleteinkből származó, 13 csoportból álló mintára az átlagos csoportköltség 1886 dollárnak adódott.)

Az MIT-n a kísérleti adatsorokból (a raktárkészletről és a megrendelésekről vezetett feljegyzéseket alapul véve) minden egyes szektorra becsülték az /1/-/6/ heurisztikában

szereplő négy paraméter $\theta, \alpha_s, \beta, S'$ értékét. Ezt követően, a becsült paraméterek felhasználásával szimulálták a döntési szabályt. A szimulációval kapott költségeknek az egyes szektorok költségeire vonatkozó regressziós együtthatója 1,11-nek adódott, ami azt jelzi, hogy statisztikailag nincs szignifikáns eltérés a döntési szabály szimulációjával kapott és a tényleges költségek között. Ez azt jelenti, hogy az /1/-/6/ heurisztika jól modellezi a szereplők magatartását.

A következő, 2. tábla segítségével összehasonlíthatjuk az MIT-n és a JPTE-n kapott eredményeket.

2. tábla

Az MIT-n és a JPTE-n kapott eredmények összehasonlítása

	Megnevezés	Teljes csoport	Kiskereskedő	Nagykereskedő	Elosztó	Gyár
1.	Elérhető minimális költség (K_0)	204	46	50	54	54
2.	Átlagköltség az MIT-n (\bar{K}_1)	2028	383	635	630	380
3.	Átlagköltség a JPTE-n (\bar{K}_2) (szórás)	1886 (1071)	290 (224)	450 (337)	627 (459)	519 (326)
4.	\bar{K}_2 / K_0 arány	9,2	6,3	9,0	11,6	9,6
5.	t -statisztika $H_0: \bar{K}_1 = \bar{K}_2$	-0,48	-1,49	-1,97	-0,02	1,53
6.	t -statisztika $H_0: \bar{K}_2 = K_0$	5,65	3,92	4,27	4,51	5,13

A 2. tábla 1. sora szektoronkénti bontásban mutatja az elérhető optimális költség-szintet (ami az /1/-/6/ döntési szabály szimulációjával határozható meg). A 2. illetve 3. sorban – szintén szektoronkénti bontásban – az MIT-n illetve a JPTE-n végzett kísérletekből kapott átlagköltségeket szerepeltetjük. A 4. sorban szereplő magas értékek (amik azt mutatják, hogy a JPTE-n végzett kísérleteinkben az elosztási lánc adott pontján felmerült átlagköltség hányszorosa az ugyanott elérhető optimális költségnek) arra engednek következtetni, hogy a JPTE közgazdász hallgatói – az MIT hallgatóihoz hasonlóan – az optimálistól messze eltérő eredményt produkáltak. (A játékban a legalacsonyabb költséget elért csoport költsége több mint 3,5-szeresét tette ki, a legnagyobb költséget produkáló csoporté pedig majdnem 20-szorosa volt a szimulációval elérhető optimális költség szintnek.)

A JPTE-n és az MIT-n elért, a 2. táblában közölt eredményeket összevetve két fontos következtetés adódik.

– A JPTE-n kapott átlagköltségnek az MIT-n kapott átlagköltségtől való eltérése *nem szignifikáns*. (Az előbbi állítást alátámasztó t -próba értékek a 2. tábla 5. sorában találhatók.) Ez mind a szektoronkénti átlagköltségre mind pedig az elosztási lánc teljes átlagköltségére vonatkozik.

– A JPTE-n végzett kísérletek – az MIT-n végzett kísérletekhez [13] hasonlóan – azt igazolják, hogy mind a szektoronkénti átlagköltség mind teljes elosztási láncra kapott átlagköltség *szignifikánsan* eltér a szimulációval adódó optimális költségtől (lásd a 2. tábla 6. sorában lévő t -statisztika értékeket).

Ezek szerint a valóságos szereplők nem képesek produkálni a szimulációval létrehozható optimális paramétereket illetve az ehhez tartozó optimális költség szintet. A résztvevők többsége a tapasztalt gyenge teljesítmény okát a vevői megrendelések insta-

bilitásának tulajdonítja. A kísérlet alanyai meglepődnek, amikor megtudják, hogy a vevők kereslete a negyedik hétről az ötödik hétre bekövetkezett változástól (amikor a vevők megrendelése 4 ládáról 8 ládára emelkedett) eltekintve gyakorlatilag stabil.

Mivel a játék résztvevői a rendszer menedzselési problémáit szinte teljes mértékben a külső fogyasztó megrendeléseinek ingadozásával magyarázzák, ezért a szereplők majdnem egyöntetű véleménye szerint a rendszer teljesítményén a fogyasztói kereslet előrejelzésével lehetne javítani.

Kétségtelen, hogy a keresleti előrejelzések javítása szükséges feltétele annak, hogy egy termelési és elosztási rendszer képes legyen a folyamatosan változó körülményekhez való gyors és hatékony alkalmazkodásra. A teljesítmény javításának lehetséges útjaként azonban számításba kell venni azokat a lehetőségeket, amelyek magában a rendszerben, a rendszer adottságaiban rejlenek. Ehhez azonban olyan szemléletre van szükség, amely a régi, jól ismert összefüggéseket új alapokra helyezi. A japánok például a hatékonyság növelésének új útját a régi szemlélet által fixként kezelt átállítási idők csökkentésében [14] találták meg. Ez olyan flexibilis termelési rendszerek kialakítását tette lehetővé, amelyekben a termékek a fogyasztói igényekhez szabottan kis sorozatokban követik egymást.

A Sörjátékban vizsgált dinamikus rendszer a rendelkezésre álló információszerzési korlátokkal, a termelési/elosztási és a rendelési folyamat időigényével – bár a valósághoz képest le van egyszerűsítve – tipikusnak és nem kivételesnek tekinthető. Felhívja a figyelmet arra, hogy a pontos és korlátlanul beszerezhető információkra építő analitikus modellek mellett (helyett) a termelési rendszerek menedzseléséhez olyan heurisztikákra van szükség, amelyek figyelembe veszik a rendszer sajátosságait. A „jó” heurisztika önmagában nem elegendő. A megfelelő teljesítmény eléréséhez, a „kielégítő” paraméterek kialakításához mindenkor nélkülözhetetlen a rendszerben rejlő tanulási potenciál kiaknázása.

IRODALOM

- [1] Hayes, R. H. – Pisano: Beyond World-Class: The New Manufacturing Strategy. *Harvard Business Review*. 1994. évi 1. sz. 77–86. old.
- [2] Langowitz, N. S.: Plus Development Corporation (case study). Harvard Business School. (Kézirat.)
- [3] Stalk, G – Webber, A. M.: Japan's Dark Side of Time. *Harvard Business Review*. 1993. évi 4. sz. 93–102. old.
- [4] Wheelright, S. C. – Clark, K. B.: Revolutionizing Product Development. The Free Press. New York. 1992. 1–56. old.
- [5] Kieser, A.: Szervezetelméletek. Aula Kiadó. Budapest. 1995. 167–209. old.
- [6] Morecroft, J.: Rationality in the Analysis of Behavioral Simulation Models. *Management Science*. 1985. évi 2. sz. 900–916. old.
- [7] Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.: Közgazdaságtan, II. Mikroökonómia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1987. 655–674., 836–847. old.
- [8] Mikroökonómia (Szerk.: Kopányi Mihály.), Economix Kiadó. Budapest. 1989. 201–230. old.
- [9] Vörös József: Termelés management. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1991. 37–50. old.
- [10] House, C.H. – Price, R. L.: The Return Map: Tracking Product Teams. *Harvard Business Review*. 1991. évi 1. sz. 92–100. old.
- [11] Vörös József: A fejlesztési stratégia jelentősége. *Studia Oeconomica*. 1995. évi. Jubileumi tanulmánykötet. JPTE KTK. Pécs. 464–471. old.
- [12] Stermán, J. D.: Teaching Takes Off. *Education*. October. 1992. évi 10. sz. 40–44. old.
- [13] Stermán, J. D.: Modeling Managerial Behavior: Misperceptions of Feedback in a Dynamic Decision Making Experiment. *Management Science*. 1989. évi 3. sz. 321–339. old.
- [14] Chase, R. B. – Aquilano, N. J.: Operations Management. Irwin. Homewood, Illinois. 1985. 712–749. old.

SUMMARY

Competition based on „time dimension” makes it imperative to update the cost approach of neoclassical economics. The study shows two dynamic approaches alternative to the static cost computation for providing cover, and presents, in an empirical way, the implications of the shift of approach. The first method, the so-called return map is the means of strategic planning, which may provide help both to recognise the possibilities for cost cutting, and to follow up „time dimension” of product design. The other method is heuristics for dynamic production and stock control. It may serve as a decision model for multi-party systems, when the aim of participants is to minimise costs, in the case when basic postulates of neoclassical economics are not fulfilled. The study sums up the experiences related to the systems mentioned above. These were obtained in a way that a simulation game developed at the Massachusetts Institute of Technology (MIT) – applicable for the empirical study of heuristics – was reproduced by students in economics of the Janus Pannonius University of Sciences at Pécs. The results obtained did not differ significantly from the experiences of MIT.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK KIBŐVÍTETT ÜLÉSE

A statisztika jelene és jövője címmel az MTA újjáalakult Statisztikai Bizottsága *Nyitrai Ferencné dr.* a közgazdaság-tudomány doktora, címzetes egyetemi tanár születésnapja tiszteletére 1996. október 10-én kibővített ülést tartott, melyet *dr. Katona Tamás*, a Bizottság elnöke nyitott meg.

Az elnöki köszöntést *dr. Szilágyi György, dr. Medgyessy Péter, Vértés András* és *dr. Katona Tamás* a statisztikai rendszert elemző előadása követte. A témát az előadók a hivatalos statisztika és a statisztika felhasználói oldaláról tárgyalták.

Dr. Szilágyi György előadását a következő három pillérré építette:

- a hivatalos statisztika,
- a tágabb értelemben vett nemzetközi statisztika,
- a statisztikai tudomány (akadémiai statisztika).

Az előadó rámutatott a nemzetközi statisztikának arra a fontos szerepére, melyet a hivatalos és az akadémiai statisztika között katalizátorként tölt be. Jó példa erre a Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI), melynek működése középpontjában a hatvanas években még az akadémiai statisztika állt, a nyolcvanas években viszont az Intézet munkássága erőteljesen a hivatalos statisztika felé fordult. Ennek jellemző állomása volt a Hivatalos Statisztikával Foglalkozók Nemzetközi Szövetségének (International Association of Official Statistics – IAOS), megalakulása. (Ebben a kezdeményező szerepet *Nyitrai Ferencné dr.* játszotta, aki jelenleg tiszteletbeli elnöke a Társaságnak. (Lásd: *Nyitrai Ferencné dr.: A Hivatalos Statisztikával Foglalkozók Nemzetközi Szövetsége. Statisztikai Szemle* 1987. évi 12. sz. 1260–1263. old.) Az Európai Unió (EU) statisztikai tevékenységének erősödése jelentősen megváltoztatta a három statisztikai terület viszonyát: a hivatalos statisztikának adott elsőbbséget; a statisztikai szolgálat fő törekvése ma a nemzetközi standardok követése.

A szervezeti oldal vizsgálata után *Szilágyi György* a tartalmi kérdésekre tért át. A hivatalos statisztika fő adatforrásai az adminisztratív nyilvántartások, melyek mind ez ideig rendelkezésre álltak. Azonban a dereguláció és a globalizáció következtében e fő adatforráshalmaz kezd kicsúszni a hivatalos nemzeti statisztika kezéből – emelte ki az előadó. A fejlődés másik fontos vonása, hogy míg a gazdaság egyre inkább internacionalizálódik, a statisztika továbbra is nemzeti keretek között szerveződik. Ez megnehezíti a világgazdaságban végbement folyamatok nyomon kísérését.

Dr. Medgyessy Péter pénzügyminiszter a döntéshozó szemszögéből elemezte a statisztikai rendszert. Rámutatott arra, hogy jelenleg a döntéshozók nem használják ki kellően a rendelkezésükre álló információkat, többnyire nem végzik el a lehetséges hatásvizsgálatokat sem. Ebben szerepe van a jelenség és az adatok megjelenése közötti időbeli eltérésnek is, hiszen a döntést rendszerben kell meghozni, miközben az adatok megjelenésének eltérő ideje következtében nem lehetséges minden szükséges információt megvárni a döntés meghozatalához. A statisztikai szolgálat sok területen jól alkalmazkodott a rendszerváltáshoz, olykor előfordul ugyan, hogy takarékosági megfontolásból megszüntetnek olyan adatgyűjtéseket, amelyekről utóbb derül ki szükségességük, s az adatok pótlása gyakorta nagyobb költséggel jár, mint a megszüntetéssel járó megtakarítás.

A magyar statisztikai rendszer nemzetközi megítélése jó – jelentette ki az előadó, de az EU-harmonizáció még sok munkát kíván. Medgyessy Péter véleménye szerint a magyar statisztika jelenleg körülbelül 70 százalékban felel meg az Európai Unió követelményeinek.

Az EU kiemelt feladatnak tekinti a makrogazdasági külkereskedelmi és a mezőgazdasági statisztika, valamint a vándorlások megfigyelésének fejlesztését. Ezek mellett nagyon fontos a közvetlen hozzáférésű

(on line) adatbázisok kifejlesztése, különösen a konjunktúra-mutatók terén. Ezek a feladatok azért is fontosak, mert bizonyos rendszerekhez – várhatóan már a csatlakozás előtt – hozzákapcsolódik a magyar statisztikai rendszer is. Az előadó kiemelte a magyar statisztika megbízhatóságát, amit a nemzetközi tárgyalófelek is elismernek.

Az előadásban felmerült a statisztikai szolgálat függetlenségének kérdése is. Az előadó szakmailag függetlennek ítéli a Hivatalt, hiszen a statisztikai eredményeket semmilyen külső „nyomás” nem befolyásolja. Nem érzi azonban megnyugtatónak a statisztikai információ-rendszer illeszkedését az országos információ-rendszerbe. A Kincstár megalakulása után fontossá vált, hogy a Pénzügyminisztérium, a Magyar Nemzeti Bank és a Központi Statisztikai Hivatal konzisztens rendszert alakítson ki, amelynek munkálatai már elkezdődtek, s várhatóan 1998-ra már be is érik e munka gyümölcse.

Ezt követően a pénzügyminiszter a statisztikusok elismertségére tért ki. A kormányzat véleményét tolmácsolta, amikor kijelentette, hogy anyagilag meg kell becsülni azokat, akiknek munkájára építve születnek a döntések, azaz meg kell találni azokat a forrásokat, amelyekkel a statisztikusok munkájának javadalmazása javítható.

Végezetül Medgyessy Péter a kormány és a maga nevében köszöntötte Nyitrai Ferencné dr.-t.

Vértes András, a Gazdaságkutató Intézet Rt. elnök-vezérigazgatója azon felhasználó szempontjából vizsgálta a statisztikát, aki üzleti döntésekhez szeretné azt felhasználni. Gyakorlati tapasztalata, hogy a vállalkozások a forgalomra, a versenytársakra, a piac általános helyzetére vonatkozó információk vagy nemzetgazdasági adatok (import, jövedelem) iránt érdeklődnek. Elsősorban a közelmúlt adatai fontosak számukra. Ezek előállításában azonban nem feltétlenül a KSH feladata – mondotta az előadó. Ezért foglalkozik ezzel kiemelten a Gazdaságkutató Intézet, sokszor 1-2 napos határidővel vállalva a feladatot és közölve a friss adatokat. A vállalkozások a konjunktúra-mutatók közül is mindenekelőtt a regionális ágazati mutatókra kíváncsiak. Rámutatott arra, hogy a KSH marketingje jelenleg még nem jut el az üzleti szférához. Adatainak fő felhasználója elsősorban az államigazgatás, a kutatóhelyek és a külföld – számukra jól felépített, összehangolt adatokat kell publikálni.

Megemlítette a hosszú idősorok összehasonlításakor felmerült nehézségeket. Úgy látja, hogy a változások (ágazati osztályozás, számbavételi határok stb.) nem mindig teszik lehetővé kellő gyorsasággal a visszamenőleges összehasonlításokat. Az előadó szólt a KSH adatközlési sebességének problémáiról, melyen – véleménye szerint – segíteni lehetne, ha a

mintavételen alapuló becslési eljárásokat nagyobb mértékben alkalmazná a Hivatal.

Összefoglalásában az előadó kitért arra is, hogy a statisztikai szolgálatnak differenciáltabban kellene kezelni a különböző felhasználókat. A lakosság ugyanis nem vesz közvetlenül statisztikákat, ezért a KSH-nak nagyobb mértékben kellene bevonni a médiát az adatok széles körű nyilvánosságára hozatalába.

Dr. Katona Tamás előadásában a statisztika jövője szempontjából fontos tényezőket emelte ki. Egyre nő a mérendő jelenségek köre, s vannak olyan mérések, amelyeket meg kell változtatni a jövőben. Emellett olyan új igények is megjelennek, melyek kielégítése eddig nem tartozott a Hivatal feladatai közé, ilyen például az előrejelzés-készítés. Fontos a döntések gyorsaságának és megbízhatóságának optimumszámítása is. Mindemellett újra kell értelmezni a bizonytalansági tényezőket; ilyenek például a beérkező adatok megbízhatósága, vagy az a körülmény, hogy egyetlen szám helyett konfidencia-tartománnyal adják meg az adatot, avagy a regiszterrel kapcsolatos problémák. Az előadó kiemelte, hogy itthon túlzottá vált az adatvédelem, s azokhoz az információkhoz sem jut hozzá a Hivatal, amelyek a mérést megkönnyítenék, leegyszerűsítenék. A metaadatokkal kapcsolatban rámutatott arra, hogy a Hivatal nem rendelkezik olyan infrastruktúrával, amely lehetővé tenné a különböző felhasználói igények egyedi kielégítését. Jelenleg a statisztikai szolgálat kevésbé rugalmas mind a módszertan, mind a technikai eszközök tekintetében.

A megfigyelések között a reálszféra van túlsúlyban, holott a társadalom információigénye ennél szélesebb körű, amit a statisztikai szolgálat csak nehezen követ.

A különböző információforrások és -feldolgozások közötti munkamegosztásban a KSH-nak koordinációs szerepe van. A közsféra megfigyelése sok nehézséget támaszt, bár ez nem csak Magyarországra jellemző. Éppen ezért nagyon fontos az új jelenségek iránti érzékenység, a Hivatal rugalmassága.

Az ülés végén kért szót Nyitrai Ferencné dr. Köszönetet mondott a Bizottságnak az ülés megrendezéséért és a negyven éves statisztikatermelői és -felhasználói tapasztalata alapján javasolta a makroszintű felhasználók igényeinek felmérését, előrevetítését. Véleménye szerint a gazdasági összefüggések feltárásakor a statisztika nem használja ki a rendelkezésre álló lehetőségeket. Szerinte is hiányzik a hatásmechanizmusok vizsgálata, hiányoznak a szatellit-mérlegek, amelyek segítségével szélesebb összefüggésben lehetne vizsgálni a nemzetgazdaságot. Végül, törekedni kell a regionális információ-rendszer létrehozására.

Dr. Kovács Károly

A NEMZETKÖZI JÖVEDELEM- ÉS VAGYONKUTATÓ TÁRSASÁG XXIV. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA*

A Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth – IARIW) 1996. augusztus 19. és 23. között a norvégiai Lillehammerben tartotta XXIV. általános konferenciáját. A Társaság konferenciái az idők során egyre szélesebb kört ölelnek fel mind a résztvevők (a mostani esetben öt kontinens 250 statisztikusa és tudományos kutatója), mind a benyújtott dolgozatok száma, mind pedig a tematikai gazdagság tekintetében.¹ Ennek ellenére a Társaság őriz bizonyos hagyományokat. Például a résztvevők nagy létszáma ellenére sem akarja a konferenciákat szekciókra szabdalni, hanem továbbra is a plenáris ülések képezik az összejövetelek gerincét, párhuzamosan pedig legfeljebb két ülés folyik egyszerre.

Tematikailag a két fő terület változatlanul a nemzeti számlák és a jövedelem-eloszlás, bár mindkettő a legszélesebb, a legkülönbözőbb közelítéseket megengedő értelemben. Mindez tükröződik a konferencia programjában (a és b betűvel jelöltük a párhuzamos szekciókat, zárójelben pedig a téma szervezőjét).

1. Nemzeti számlák és a gazdaságpolitika (*Olav Bjerkholt*, Norvég Statisztikai Hivatal);

2. A jövedelem- és vagyoneeloszlás statisztikájának nemzetközi szabványai (*Tim Smeeding*, Syracuse University);

3/a A jövedelemeloszlás dinamikája: paneladatok (*Richard V. Burkhauser*, Syracuse University);

3/b Idómérleg (*Ann Chadeau*, OECD);

4/a A nemzeti számlák az átalakuló gazdaságokban: sajátos problémák (*Anne Harrison*, OECD);

4/b A jólét eloszlása a háztartások között és a háztartásokban (*Peter Saunders*, University of New South Wales);

5. Mikro- és makroelszámolások integrációja (*Adriaan M. Bloem*, IMF);

6. A termelés határai: „Mi hiányzik a bruttó hazai termékből?” (*Jean-Etienne Chapron*, INSEE – Franciaország);

7. A tárgyi és az immateriális tőke elszámolása. (*Bart van Ark*, Groningeni Egyetem);

8/a Demográfiai változások hatása a társadalmi-gazdasági státusra (*Anders Björklund*, Norvégia);

8/b Egyéb előadások (*Edward Wolff*, New York University).

A továbbiakban kettő kivételével ismertetjük az egyes szekciók munkáját.

A nemzeti számlák és a gazdaságpolitika összefüggéseit tárgyaló 1. szekció szerzői nagyon sokféle felfogásban közelítették ezt, a nemzeti számlarendszer szempontjából elsődleges fontosságú témát. *Steven*

Keunig, a Holland Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, főként a nemzeti számlák azon fejlesztési irányait vizsgálta, amelyek által hasznosabbá válhatnak a gazdaságpolitika számára. Honfitársa, *Frits Bos* még messzebb ment ebben az irányban, amennyiben kifejezetten a számlarendszer jövőjével foglalkozott. Velük szemben *Jean-Etienne Chapron*, a Francia Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (INSEE) főosztályvezetője a múltbeli és a jelenlegi hazai igényekből vezette le a nemzeti számlák és a gazdaságpolitika kapcsolatát, sok tekintetben hasonlóan az angol *Henry Neuburgerhez*, aki emellett a gazdaságelmélet szerepét is elemezte. Az izraeli *Ezra Hadar* pedig az operatív kérdésekre helyezte a hangsúlyt.

Bos a fejlődés általános trendjét a következő négy összetevő tükrében vizsgálta: a globalizáció, az egységes Európa, az automatizálás és a kormányzati tevékenység piacosítása. A globalizáció az országok és a régiók közötti gazdasági kapcsolatok rendszerének sokrétűségét jelenti, a termelési, jövedelmi, pénzügyi stb. folyamatok országhatárokat keresztül-kasul szelő hálózatának kialakulásával, melyben a fő szerepet a multi- és transznacionális vállalatok játsszák. A globalizáció kedvezőtlen jelenség a statisztika számára, mert ezeknek a nemzetközi folyamatoknak jó része vállalaton belül, a statisztika számára nehezen hozzáférhető módon játszódik le. Ugyanakkor megnöveli a nemzeti számlák adatainak politikai felhasználását, és erősíti a nemzetközi összehasonlíthatóság és szabványosítás iránti igényt.

Keunig a nemzeti számlák sokirányú koncepcionális kiszélesítését és a rendszer által átfogott kör bővítését tartotta szükségesnek. Különösen nagy figyelmet fordított a „szolgáltatás gazdaság” jelenségeinek leírására, az emberi tőke mérésére, valamint a fizetési mérleg és a nemzeti számlák összehangolására. Legfőbb célkitűzése azonban a rendszer kiegészítése nem pénzben kifejezett elszámolásokkal. Elképzelése szerint a társadalmi elszámolások mátrixát (SAM) ki kellene egészíteni például a munkaerő mátrixszal (labour accounts), környezeti számlákkal stb. E széles rendszert „Gazdasági és Társadalmi Elszámolások Mátrixainak és Kiterjesztéseinek Rendszere” (SESAME) elnevezéssel látja el. *Keunig* arra is figyelmeztet, hogy a politikus felhasználók gyanakvással tekintenek az önkényes imputációkra, amelyek kérdésessé teszik a rendszer átláthatóságát. Ilyen nem közvetlen statisztikai megfigyelésen alapuló imputáció például a saját lakásban lakók imputált lakbérére vagy a tőkefogyasztás (amortizáció) becslése.

* A konferenciáról közölt beszámoló *Bedekovics István*, *Hüttl Antónia*, *Szilágyi György* és *Szivós Péter* munkája.

¹ Az előző konferenciákról lásd a *Statisztikai Szemle* 1993. évi 2. (171-175. old.) és 1995. évi 4-5. (399-404. old.) számát.

Chapron sokkal inkább a gazdaságpolitika igényeiből indult ki, mint a többi szerző. A specifikus igények között a szektorális és a szatellit számlákat emelte ki, mert ezek teljes képet adnak a vizsgált területről, ahhoz illeszkedő fogalmakat és osztályozásokat használnak. Franciaországban már eddig is sokféle szatellit számlát dolgoztak ki, például a kutatás-fejlesztésre, az egészségügyre, a szociális gondozásra, az oktatásra, a turizmusra stb. Chapron ezenkívül bemutatta a gazdaságpolitika preferenciáit, a statisztika néhány örök dilemmáját illetően. Így megállapítja, hogy a gazdaságpolitika a gyorsaságot előnyben részesíti a pontossággal szemben, a szektorális sajátosságokat az összgazdaság szintű konzisztenciával szemben, a növekedés mértékét jelző idősorokat az abszolút színvonalmutatókkal szemben.

Valamennyi szerző állást foglalt a nemzeti számlák nemzetközi egységesítése, az eddigi erőfeszítések folytatása mellett. Ennek tükrében figyelemre méltó a szekció egyik felkért hozzászólójának, *Rainer Staeglinnek* (Német Gazdaságkutató Intézet) megjegyzése, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy nagy súlyt kell fektetni a hazai politika sajátos igényeinek kielégítésére is, mert ennek elhanyagolása végül is a számlarendszer fejlesztésére szolgáló pénzek csökkenéséhez vezethet.

A 2. szekció, amely a jövedelem- és vagyoneelosztás statisztikájának nemzetközi szabányaival foglalkozott, sajátos volt abban a tekintetben, hogy egy kulcselőadást tartalmazott, a többi előadás lényegében ehhez az előadáshoz kapcsolódott, erre reflektált, így az elhangzott előadások meglehetősen erős tematikai koherenciát mutattak. A kulcselőadás *Alfred Franz*, *Lidia Barreiros*, *Deo Ramprakash* és *John Walton* közös munkája, a Háztartások jövedelem-, fogyasztás- és felhalmozás-eloszlásának az ENSZ által kidolgozott ajánlásainak felülvizsgálata volt. Az ajánlás 1977-ből való, amely az SNA 1968. évi átdolgozása után megkísérelte a makrostatisztikában alkalmazott, a nemzetgazdaság egészére vonatkozó definíciók, elszámolási ajánlások alapján a mikrostatisztikára érvényes, a makroelszámolásokkal összhangban lévő standardok megfogalmazását. Az ajánlás minden pozitívuma ellenére nem vált széles körben a mindennapi statisztika eszközévé. A mostani átdolgozás, felhasználva az 1977. évi ajánlások tapasztalatait, szintén azzal az igénnyel készül, hogy az országok széles körében, gyakorlatban alkalmazható ajánlásokat fogalmazzon meg, amelyek alapján az egyedi háztartások jóléte – a nemzetgazdaságokhoz hasonlóan – nemzetközileg összemérhetővé váljon. A dolgozat négy témának szentelt különös figyelmet.

A jövedelem fogalma korábban a rendelkezésre álló jövedelmet jelentette, az 1993-as SNA azonban

bevezette a korrigált rendelkezésre álló jövedelem kategóriáját, amely az államháztartás és a nonprofit szervezetek által finanszírozott és a háztartások által egyénileg elfogyasztott természetbeni juttatásokat is tartalmazza. Ezen juttatások elszámolása azonban több problémát is felvet. Kérdéses például, hol húzható meg a határ az egyéni és a közösségi fogyasztás, szükségletek között, mely háztartásoknak és milyen technikával allokáljuk ezeket a juttatásokat. A mikro-makro kapcsolat nem csak az üzleti könyvvitel és a közgazdasági elméletek összefüggéseit jelenti, hanem sokkal inkább a társadalmi elszámolások mátrixának (SAM) integráló szerepét fejezi ki, amely a különböző forrásból származó különböző típusú információk összehangolását teszi lehetővé (például a termelési és kereskedelmi adatokat a munkaerő-felvétel és háztartás-statisztikai felvétel adataival). Az EUROSTAT néhány évvel ezelőtt indított egy háztartási panelfelvételeket, amely új típusú, egységes felvétel, számos téma mellett a jövedelem és a munkaerő összehasonlítása tartozik a legfontosabb elemei közé. A jövedelemadatok érvényességének egyik kulcsa a nemzeti számlák adataival való összevetés, amely számos problémát vet fel a fogalmak mikro-makro értelmezésében. A fogalmak közötti közvetlen kapcsolat biztosítása új lehetőségeket teremthet a statisztikai felvételek adatainak érvényességi vizsgálatához.

A háztartások definíciója, osztályozása szintén meghatározó kérdés a különböző háztartáscsoportok közötti különbségek bemutatásához, a társadalmi, gazdasági, demográfiai folyamatok elemzéséhez, az eloszlások nemzetközi összehasonlíthatóságához.

Az időmérleg-felvételek fontos szerepet játszanak a nem fizetett munka, az SNA határain kívül eső háztartási termelés jellemzőinek megismeréséhez, a háztartáson belüli munkamegosztás változásainak és hatásának, a nők munkaerő-piaci bekapcsolódásának elemzéséhez.

A kulcselőadásra reagáló előadások közül néhány egy-egy speciális vetületét emelte ki az ajánlásoknak. *Edward N. Wolff* például a különböző nyugdíjalapok elszámolásának a háztartások vagyonára gyakorolt hatását mutatta be az Egyesült Államok meglehetősen sokszínű nyugdíjrendszerének példájával illusztrálva. *Patricia Ruggles* a felhasználó nézőpontjából szolgált hasznos adalékokkal a témához, elsősorban a mikro-makro kapcsolatok fontosságát hangsúlyozva és bemutatva a gazdaságpolitikai döntéshozók szempontjait. *Michael C. Wolfson* előadása az „idealista” megközelítés – a fogalmak egyeztetett, pontos definiálása, dokumentálása és kodifikálása – mellett felvetett egy általa „pragmatista” megközelítésnek nevezett alternatívát, amely elsősorban a fejlett informatika segítségével úgy közelítené az alkalmazott fogalmak,

definíciók különbségeit, hogy az a legkisebb mértékben változtassa csak meg az adott országok kialakult statisztikai gyakorlatát. *Jenny Church* hangsúlyozta a standardok meghatározásának és az alkalmazási módszerek felvázolásának szükségességét, és a mikroadatok mellett a metaadatok standardizálásának fontosságát. *Fajth Gáspár* (UNICEF) a téma szociális vetületét, a gyermekek szociális helyzetének fontosságát emelte ki. *Timothy M. Smeeding* és *Koen Vleminckx* előadása a Luxemburg Income Study tapasztalataira alapozva foglalta össze az általuk legfontosabbnak tekintett kérdéseket az adott témában, amely sok ponton megegyezett a kulcselőadás megállapításaival. Némiképp kilógott e sorból az ausztrál statisztikai hivatal dolgozata, amely lényegében az ENSZ-ajánlások felülvizsgálatának egy alternatív megoldását vázolta fel egy ország konkrét példáján keresztül. Az ausztrál statisztikusok, *Harry Kroon* és *Maureen McDonald* átfogó keretrendszerrel dolgoztak ki a háztartások jövedelem-, fogyasztás-, megtakarítás- és vagyonszociális statisztikájára, kiindulva a nemzetközi ajánlásokból, azokat némi módosítással adaptálva az ausztrál viszonyokra. A tanulmány az alapos koncepcionális és definíciós magyarázatokon túl részletesen összeveti a kialakított rendszert az ausztrál nemzeti számlák jelenleg alkalmazott rendszerével és az 1993-as SNA-ajánlásokkal.

A 3/a szekció, a „Jövedelemeloszlás dinamikája: panel adatok” felkért hozzászólói *Stephen Jenkins* és *Thomas Juster* voltak. A szekció két skandináv (svéd, dán), két német és egy-egy amerikai, holland empirikus adatokon nyugvó elemzést tartalmazott, melyek részben tényleges panelfelvételeket, részben adminisztratív adatokból létrehozott longitudinális adatokat, illetve keresztmetszeti dinamikai adatokat használtak fel.

A svéd tanulmány az adó- és támogatási rendszer hatását vizsgálta egy 18 év hosszúságú, négy felvételt tartalmazó adatállományon, két kérdést felvetve: mi az átcsoportosító hatás (1) az élet különböző fázisai között, (2) a személyek között, különböző állandó jövedelem mellett? Eltérő jövedelemfogalmakat alkalmazva egy általános és egy jövedelemvizsgálaton alapuló támogatás hatását elemezve, a Theil-mutató különböző paraméterezésű változatait használva, ennek dekompozícióját is elvégezve kimutatták, hogy a támogatások az időbeni varianciát csökkentik, s az általános típusú (gyermek) támogatás nemcsak átcsoportosítja a jövedelmet az életciklus során, de az életjövödelmek redisztribúcióját is végrehajtja. A szerzők felhívják a figyelmet néhány módszertani elem, így például az életciklus nem teljes volta és a választott ekvivalencia-skála eredményeket befolyásoló szerepére.

Más jellegű volt a *Demokrácia és piac Kelet-Európában* című német tanulmány témafelvetése és adatkezelése is. Ez Csehország, Lengyelország, Magyarország és Kelet-Németország makrogazdasági mutatói, politikai elégedettségre vonatkozó közvélemény-kutatási eredményei, illetve Magyarország és Kelet-Németország panelfelvételi eredményei alapján mutatta be az átalakulás különböző sajátosságait és fogadtatását.

A harmadik – szintén német – tanulmány Németország keleti és nyugati tartományaiban vizsgálta az 1990–1994-es időszak gazdasági, pontosabban foglalkozási és munkajövedelmi mobilitását, felhasználva a német panelfelvétel vonatkozó adatállományait. A „transition”-tanulmányok klasszikus példjaként is felfogható elemzés egyazon ország nyugati stabil és keleti változó, átmeneti jellegzetességeit állítja szembe az adott témában, több módszertanilag is érdekes technika alkalmazásával.

Az amerikai szerzők tanulmánya az oktatás jövedelemegyenlőtlenségre gyakorolt hatását vizsgálta keresztmetszeti adatokkal, kiegészítve egy egyszerű modellvizsgálattal is. A módszertani háttér a Gini-mutató dekompozíciója jelentette, s ennek felhasználásával sikerült az iskolai végzettség hatását számszerűsíteni. Az eredmény: nem ez a tényező játszik főszerepet az egyenlőtlenség növekedésében, ennél sokkal meghatározóbbak a demográfiai, családösszetételbeli változások.

A dán szerző az adóregiszter felhasználásával létrehozott paneladatokon az időskorúak jövedelmi jellemzőit vizsgálta: a jövedelemegyenlőtlenséget (a kohorszon belüli Gini-mutató a nyugdíjazást követően jelentősen csökken), ennek változását (csak kis mozgásokat talált), a reáljövedelem csökkenését és a megőrzégyülés jövedelmi helyzetre gyakorolt negatív hatását. A módszertanilag igényes elemzés ha nem is vezetett meglepő eredményekhez, de sok számszerű ténnyel ismertette meg a résztvevőket.

Az amerikai-holland szerzőhármás tanulmánya sajátos paneladatokat használt: Maryland állam 1985., 1988., 1991. és 1994. évi harmadik negyedéves vállalati adatait, és mintegy 400 000 (!) foglalkoztatott kereseteit, személyi adatait. Iparági és személyi vizsgálatát végezték el a kereseteknek, bár ez utóbbi dimenzió a meglévő adatállomány korlátából fakadóan nem tartalmazta a hagyományos kategóriákat (nem, kor, iskolai végzettség), inkább a magas-közepes-alacsony kereseti kategóriák közötti mozgások felderítését tette lehetővé. Regressziós modell segítségével a munkavállalók munkáltatóváltását is elemezték, s azt találták, hogy az adott munkáltatónál való „kitartás” erősen emeli a „magas” keresetkategóriába való belépés valószínűségét.

A 3/b szekció az időmérleg témájával foglalkozott. A szekció mindegyik előadása olyan kérdéseket érintett, amelyek a háztartások termelésével, jólétével kapcsolatosak, de fogalmilag ezek a tevékenységek kívül esnek az SNA termelés definícióján, így a nemzeti számlák hagyományos rendszerének sem részei.

Edith Archambault, Helmut K. Anheier és Wojciech Sokolowski tanulmánya az önkéntes munkavégzést hasonlította össze franciaországi, németországi és egyesült államokbeli felvételek alapján. A szerzők az önkéntes munka értékének imputálásakor a helyettesítési költségen alapuló bért veszik alapul – azaz a nem mezőgazdasági foglalkoztatottak átlagos órabérét –, amely a szerzők szerint jobban megfelel az önkéntes munka elveinek, mint az önkéntes munkát végzők tényleges keresete, a határhaszon szintű bérköltség.

Chris Jackson előadása is a nemfizetett, önkéntes munkával foglalkozott, összegezve az e témában végzett kutatásokat, részletesen felsorolva és összehasonlítva a fontosabb publikációkat. A szerző megállapítja, hogy a kétségtelen fejlődés ellenére olyan kérdésekben, mint az önkéntes munka fogalma, a másodlagos tevékenységek stb., a kutatók még adósak a válasszal.

Luisella Goldschmidt-Clermont dolgozata tizen-négy ország időmérlegadatai segítségével hasonlította össze az SNA által termelésnek és nem termelésnek tekintett termelőtevékenységeket, a nem fizetett és a nem piaci háztartási termelés értékelését. A szerző megállapítása szerint e termelés és fogyasztás súlya jelentős, ezért szükséges e tevékenységek értékelésére nemzetközi ajánlások – SNA-val összehangolt, kibocsátásorientált – kidolgozása.

Peter Rormose Jensen előadásában sajátos jóléti mutatót állított össze, amely a GDP-ben elszámolt egyéni és közösségi fogyasztás mellett az ott nem kimutatott, de számszerűsíthető elemeket – például a háztartási munka, a szabadidő értéke – adja hozzá, illetve a közösségi fogyasztás bizonyos elemeit, (például védelmi kiadások, környezetvédelmi kiadások, levegőtisztaság költségei, közlekedési balesetek költsége) vonja le a fogyasztás összegéből. Az így nyert mutató a szerző szerint jobban kifejezi az adott ország jólétét, mint a bruttó hazai termék, amely csak a piacgazdasági tranzakciókat számszerűsíti.

A norvég statisztikusok által készített dolgozat a háztartások termelését és fogyasztását input-output módszer segítségével, időmérleg adatok és háztartásstatisztikai felvétel összekapcsolásával végezte el. Az elemzés a nem fizetett munkát is értékeli a nemzeti számlák szempontjából, és hozzájárul azoknak a módszereknek a fejlesztéséhez, amelyek a fogyasztási

kiadásokat rendelik hozzá a háztartási tevékenységekhez.

Az IARIW rendszeresen napirendre tűzi az ún. „átalakuló gazdaságok” (a volt szocialista országok) nemzeti számláinak sajátosságait. Az ennek szentelt 4/a szekciót még *Árvay János* szervezte, de munkájának eredményét már nem érthette meg. A szekció felkért hozzászólója a német *Heinrich Lützel, Szilágyi György* és a dán *Bent Thage* volt. A dolgozatok és viták tükrében megállapítható, hogy az „átalakuló országok” gyűjtőnév alatt emlegetett országcsoport az SNA bevezetése és alkalmazása szempontjából (is) sokkal heterogénebb annál, semhogy egységes egységként lenne kezelhető. Magyarországnak és Lengyelországnak már több évtizedes hagyományai vannak az SNA alkalmazásában, mások az első tapasztalatokról tudnak beszámolni, ismét mások szinte csak ismerkednek a rendszerrel. *Jurij Ivanov* és *Tatjana Homenko*, akik a FÁK Statisztikai Hivatalában koordinálják és segítik a volt szovjet köztársaságok ez irányú erőfeszítéseit, arról számoltak be, hogy a termelés, a javak és szolgáltatások, valamint a jövedelemkeletkezés számláinak kidolgozásában jelentős az előrehaladás, a jövedelemeloszlás számlái azonban jóval nehezebben alakulnak ki, a pénzügyi számlák kidolgozása pedig éppen csak megkezdődött néhány országban.

A szóban forgó országok egy részének intézményi berendezkedése is nehezíti az SNA-elvek érvényrejuttatását. Ezt a kérdést többen is érintették, különösen az intézményi szektorok értelmezésének oldaláról. Az SNA például egyértelműen kimondja, hogy az állami tulajdonú vállalatok nem a kormányzati, hanem a vállalati szektorba tartoznak. Az IMF szerzőhármasa (*Adriaan Bloem, Paul Colterell, Terry Gigantes*) azonban rávilágít arra, hogy a volt szovjet köztársaságok egy részében az állami tulajdonú nagyvállalatok gazdasági szerepe továbbra is döntő súlyú, és ezeknek a vállalatoknak a kormányzattal való, egyfelől szállítói, másfelől támogatói kapcsolata olyan méretű és jellegű, hogy az már közel jár a kormányzati funkció gyakorlásához. A vita során egyértelművé vált, hogy e vállalatoknak mindezen sajátosságuk ellenére is a vállalati szektorban a helyük, mivel kielégítik azokat a kritériumokat – javak és szolgáltatások termelése profitszerzés céljából –, amelyeket az SNA felállít.

Nagy érdeklődés kísérte *Huszár Gábor* és *Sándor György* (Magyar Nemzeti Bank) dolgozatát, („Kamatok alternatív kezelése, a felhalmozási számlákon”), amely a közepes nagyságú (évi 20-30 százalékos) infláció torzító hatása mérséklésének lehetőségeit vizsgálta. A szerzők különválasztják azokat a pénzügyi eszközöket, amelyek az árváltozással párhuzam

zamosan automatikusan átértékelődnek, azoktól, melyeknél a kompenzációt a kamatok hivatottak ellátni. Ily módon a nemzeti számlák központi szerkezetét kiegészítő számításokkal realisabb kép nyerhető az egyes szektorok egymás közötti adós-hitelező viszonyáról.

Az 5. szekció a mikro- és makrostatisztika integrációjának kérdéseivel foglalkozott. A felkért hozzászólók *Richard Ruggles* a Yale egyetemről és *Soren Brodersen* a dán statisztikai hivatalból. A kérdés több szempontból is izgalmas kihívást jelent az elméleti és a gyakorlati statisztikusoknak. Az integráció technikai lehetőségét az informatika utóbbi években tapasztalt robbanásszerű fejlődése teremtette meg. Elméleti szinten a statisztikai integráció a mikrogazdaságtan és a makrogazdaságtan empirikus leírása közötti kapcsolatot mutatja be. A statisztikai munka szervezéséhez az integráció valójában az elemi alapstatisztikák és a nemzeti számlák közötti kapcsolatokat bemutató rendszertervet szolgáltatja.

Az elhangzott előadások a témát többféle megközelítésben tárgyalták. Az ausztrál statisztikai hivatal anyaga a nemzeti számlák összeállításának tapasztalatai alapján azt a következtetést vont le, hogy tökéletes integráció – több ok miatt – sohasem érhető el:

- a különböző adatforrásokból származó adatokat a források és a felhasználások egyeztetése során gyakran módosítani kell;
- a mikrostatistikai fogalmak (vállalati és lakossági felvételek adatainak tartalma) több vonatkozásban is eltérhet a nemzeti számlákban használt fogalomtól, ezért szükségképpen bizonyos korrekciókat kell alkalmazni;
- a közvetlenül nem megfigyelhető jelenségeket a nemzeti számlákban külön imputálni kell, ebből következően a makroadatokat egy része mögött nincs mikrostatistika.

Bár a tökéletes integráció sohasem érhető el, és így a nemzeti számlák készítése sohasem automatizálható, a mikroadatokat és a makroadatokat közötti kapcsolatok feltérképezése és dokumentálása nagyban segíthetné magát a statisztikai munkát, és áttekinthetőbbé tenné a felhasználók részére a statisztikai rendszer működését.

A közgazdasági elemzések és a gazdaságpolitikaalkotás számára az integráció elsősorban a háztartási és a vállalati szektor statisztikája esetén jelentene lényegesen jobb és több információt. Az ENSZ Statisztikai Főosztályának munkatársai által készített anyag a háztartási szektor példáján illusztrálja, hogy a társadalomkutatások számára milyen többletlehetőséget nyújthat az az adatrendszer, amely a nemzeti számlák konzisztens keretéhez csatolva mutatja be a mikroszinten megfigyelt különböző háztartási viselkedéseket, demográfiai jellemzőket, a szektoron belüli eloszlásokat.

A szekcióban elhangzott olasz előadás a vállalati szektor mikrostatistikai megalapozásával foglalkozott. Ennek kapcsán azt vizsgálta, hogy az üzleti számvitel elveire épülő vállalati mérlegbeszámolók mennyiben felelnek meg a nemzeti számlák szabályainak, illetve milyen korrekciókat kell az integráció során végrehajtani. A tranzakciók rögzítésének időpontját tekintve mind az üzleti számvitel, mind a nemzeti számlák a reálfolyamatok bekövetkezését követő eredményszemléletben működnek. Problémát jelent, hogy a két rendszer a műveleteket és az eszközöket több esetben nem azonos módon osztályozza. A legjelentősebb eltérést mindenképpen az értékelés eltérő elvei okozzák. Az üzleti számvitel az óvatos értékelés elvét követve sok esetben előnyben részesíti az eredeti beszerzési értéket, míg a nemzeti számlák mindig az elszámolási időszak tényleges piaci árát preferálják.

A kanadai tanulmány az innovációnak mint mikrojelenségnek a makrogazdasági növekedésre gyakorolt hatását illusztrálta egy szimulációs modell segítségével. A modell a Xeconnak nevezett típusgazdaságban vizsgálja, hogy a különböző innovációs forgatókönyvekhez milyen gazdasági növekedés tartozik. A rendszer számítógépes realizációja elkészült, a későbbiekben megoldandó kérdés a paraméterek statisztikai verifikációja.

A 7. szekció az állóeszközök, azaz a tárgyi és az immateriális eszközök statisztikai számbavételének kérdéseivel foglalkozott. A szekció felkért hozzászólói *John Kendrick* a George Washington egyetemről és *Jack Triplett* az Egyesült Államok Gazdasági Elemzések Hivatalának munkatársa voltak. Az állóeszközöknek, a termelésben tartósan lekötött eszközöknek statisztikai mérését több körülmény nehezíti. Egyfelől, mivel az eszközök beszerzése többnyire korábbi időszakokban történt, ezért az eszközök jelen piaci ára lényegesen eltérhet az eredeti beszerzési értéktől, amire a statisztikai megfigyelések vonatkoznak. Másfelől az eszközállomány számbavételén túl dilemmát okoz, hogyan értékeljük az állóeszközöknek a termelésben való felhasználását, azaz az értékcsökkenést. A neoklasszikus elméletek szerint a tökeköltés megegyezik a tökehozammal, az újabb elméletek szerint azonban jelentős lehet a tökelekötés közvetett hozama is. További problémát jelent, hogy – elsősorban a mérés nehézségei miatt – a nemzeti számlák gyakorlatában nem számolják el tökefelhalmozásnak és így állóeszköznek sem a kutatás-fejlesztésre fordított kiadásokat, illetve a humántőkébe eszközölt befektetéseket.

A szekcióban bemutatott angol előadás empirikus adatokkal elemezte a termelékenység alakulását az Egyesült Királyság, Németország és az Egyesült

Államok feldolgozóiparában, a tőkeállomány, a tőke életkora, a K+F kiadások alakulásával magyarázva azt. Az összehasonlítás azt jelzi, hogy az USA feldolgozóiparának termelékenysége, bár a második világháború utáni évekhez képest csökkenő mértékben, de meghaladja a nyugat-európai szintet, az előny elsősorban a tárgyi eszközök, és kisebb mértékben a K+F tőke magasabb értékéből származik. Ebben az összefüggésben a humán tőke nem mutatkozott szignifikáns magyarázó változónak. Ugyanakkor a német–angol összevetésben a humán tőke magasabb szintje már hozzájárul a német ipar termelékenységi fölényéhez.

Egy másik, az Egyesült Királyság statisztikai hivatalának munkatársa által készített tanulmány azt a kérdést vizsgálta, mennyire megbízhatók a nemzetközi gyakorlatban általában elfogadott „folyamatos készletezés módszerével” becsült tőkeadatok. Az ellenőrzés céljára néhány országban esetenként külön felvételt szerveznek az állóeszköz-állomány közvetlen megfigyelésére. Az angol tapasztalatok azt valószínűsítik, hogy a folyamatos készletezés módszere felülértékeli a tőkeállományt. Az eltérést elsősorban az okozza, hogy kiegészítő információk híján a modell továbbvezeti a megszünt, felszámolt vállalatokba beruházott eszközállományt.

Szintén angol szerzők elemezték az állóeszközök élettartamának alakulását, időben és nemzetközi szinten összehasonlítva a becslések eredményeit. A tapasztalatok szerint jelentős eltérések figyelhetők meg az egyes országokban az állóeszközök élettartamát tekintve, a különbségek részben a technológiai struktúra eltéréseivel magyarázhatók, de kétségtelenül közrejátszanak ebben a becslési módszerek különbségei is. Általános tapasztalat emellett, hogy az utóbbi években rövidült az állóeszközök életciklusa.

A limburgi egyetemen folytatott kutatásról beszámoló anyag a K+F és az innovációk externális hatásainak becslésével foglalkozott. Mivel a technológiai ismeretek hosszabb távon nem kisajátítható információkban testesülnek meg, ezért a K+F és az innovációk hozamát nemcsak a tulajdonos realizálja, hanem az előbb–utóbb széles körben elterjed. A kutatás megkísérelte szétválasztani a különböző tudásokból származó externális hatásokat: így a külföldi és a hazai kutatások hatását, a vásárolt K+F eredményeit és az egyéb úton elterjedő technológiai információk hozamát. Az ebből felállított modell nemzetközi összehasonlításban számszerűsíti a tudásnak a gazdasági növekedésre gyakorolt hatását.

A nemzeti számlák a termelésben lekötött tőkeelemek közül csak az állóeszközöket kezelik termelési tényezőként, a beruházásokat finanszírozó pénzügyi eszközöket azonban nem. Ettől eltérő megközelítést alkalmazott az a holland tanulmány, amely olyan

töbttényezős modellt ír fel, amelyben a termelékenység alakulását a vállalati finanszírozási szerkezet is befolyásolja. A nemzeti számlákban ebből következően nemcsak a pénzközvetítési szolgáltatás díját, hanem a fizetett kamat egész összegét termelő felhasználásnak kellene elszámolni. Mindez erősen torzítja az ágazati technológiai koefficiensek homogenitását attól függően, hogy a termelést saját tőkéből vagy kölcsön forrásokból finanszírozzák-e. Az a felfogás, amely a pénztőkét termelési tényezőnek és a kamatokat költségnek értelmezi, valójában közelebb áll a mikrogazdasági megközelítéshez, mint a nemzeti számlák makroszemléletéhez.

A 8/a szekció címe „A demográfiai változások hatása a társadalmi gazdasági státusra” volt, s a felkért hozzászólók *Richard Burkhausen*, *Joe Quinn* és *Bjorn Gustafsson* voltak. E szekció is empirikus, felvételi adatokon nyugvó, részben leíró, feltáró, részben egyszerű modelleket alkalmazó elemzéseket tartalmazott, melyek közül talán kettő felelt meg közvetlenül az összefoglaló címnek: az angol tanulmány, mely a válások és a jövedelem összefüggéseit vizsgálta brit paneladatokon, illetve a skót tanulmány, mely kanadai adatokon a munkanélküliség és a kohorsz nagyság kapcsolatát boncolgatta. A másik három – ha más-más módon is – a szegénység témakörében mozgott: a csehországi és a szlovákiai, a svédországi és az európai uniós szegénység jellemzőit ismerhettük meg e tanulmányok révén.

Az Essexi Egyetem kutatói által készített tanulmány a fejlett országokban tendenciaszerűen növekvő válások anyagi konzekvenciáit vizsgálta, s megállapítása szerint a nők és a gyermekek nagyobb, míg a férfiak kisebb jövedelem-visszaeséssel számolhatnak a házasság ilyen megszűnése után. A tanulmányban részletesen vizsgálják a szokásosan felmerülő módszertani választások (jövedelemfogalom, ekvivalenciaskála) hatását, és megállapítják, hogy a következtetések robusztusak ebből a szempontból. Az empirikus tények kiegészülnek a megkérdezettek saját gazdasági „érzületének”, tehát a szubjektív elemeknek a vizsgálatával is, s ezek nagyban megerősítik az objektív mutatók változását. A tanulmány végül tartalmazza a jóléti állam szerepvállalását e sajátos demográfiai situációban, illetve – regressziós modellel – a női munkavállalás lehetőségeit is bekapcsolják az elemzésbe, így adva teljes képet a válás jövedelmi hatásairól.

A kanadai munkaerőpiac több mint húszéves időszakot átfogó elemzése a férfi és a női munkanélküliség és foglalkoztatottság trendjeit vizsgálta, egyrészt idősorelemzéssel, másrészt leíró regresszió és végül GDP-arányok bekapcsolásával létrehozott modellel.

A cseh és a szlovák szegénységi jellemzőket szisztematikusan vizsgáló amerikai tanulmány az

1989-es és az 1993-as évekre a háztartás-statisztika felhasználásával a hivatalos szegénységi határt, három jövedelemfogalmat és több szegénységi mérőszámot alkalmazva számszerűsítette a szegénység alakulását és jellemzőit. Megállapítása szerint mindkét országban növekedett a szegénység kiterjedése, a csehekénél 0,6-ről 2,2 százalékra, a szlovákoknál 3-ról 8,6 százalékra.

Az Európai Unió 9 országára a nyolcvanas évek végének adatait felhasználva a tilburgi Gazdaságkutató Intézet két munkatársa készített elemzést. A szintén háztartás-statisztikai adatokon nyugvó, fogyasztáson alapuló relatív szegénységi küszöböt alkalmazó korábbi vizsgálatuk EUROSTAT-kiadványként megjelent. Most, a módszertani igényesség fenntartásával elemezték a szegénység mértékének változását és az egyenlőtlenség – különböző mérőszámokkal számszerűsített – módosulását. A módszertani pontosságra törekvés nemcsak a szegénység mérésének kérdéseire vonatkozott, hanem az adatminőségre is. A tanulmány a demográfiai változások szegénységre gyakorolt hatásának rövid bemutatását is tartalmazza. Ami az eredményeket illeti, a relatív szegénység szignifikánsan emelkedett a nyolcvanas években Olaszországban, az Egyesült Királyságban és Franciaországban, kevésbé egyértelműen Németországban és Belgiumban. A decilis eloszlási jellemzők az ibériai országokban változtak, Spanyolországban az eloszlás egészét, Portugáliában inkább a felső deciliseket érintve, míg az egyenlőtlenségi indexek inkább Olaszországban, az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Németországban, valamint Belgiumban emelkedtek.

A svéd tanulmány felvételi adatokat felhasználva, longitudinális közelítésben vizsgálta, hogy az első decilisként definiált alacsony jövedelmi állapotból való kilépés valószínűsége hogyan változott 1968 és 1991 között a 24-55 éves népesség körében, különös

tekintettel a munkaerőpiac szerepére. Összességében, a vizsgált időszakban a kilépési valószínűség nem nagyon csökkent, természetesen minél hosszabb ideig tartózkodik valaki az alsó jövedelmi csoportban, annál kisebb a kilépési valószínűség.

E szekcióban is, mint látható, nem elsősorban a statisztikai módszertani, elszámolási, számbavételi problémák kerültek napirendre, hanem fejlett, módszertanilag naprakész elemzési technikák alkalmazásával releváns társadalmi-gazdasági kérdések empirikus adatokon történő feltárása volt inkább a meghatározó.

*

Az ilyenkor szokásos tisztújítások keretében a következő két évre *Utz-Peter Reich*, a Mainzi Közgazdasági Főiskola tanára lett a Társaság elnöke. *Szilágyi Györgyöt* a Társaság folyóirata, a *The Review of Income and Wealth* szerkesztőbizottságának tagjává választották.

Az IARIW következő, XXV. jubileumi konferenciáját hagyományból az első konferencia színelhelyén, Cambridge-ben tartják 1998. augusztus 23. és 28. között.

A XXV. konferencia egyes szekciói a tervek szerint a következő témákkal foglalkoznak:

- a gazdaság- és a társadalomstatisztika integrációja és a jólét mérése;
- generációk közötti transzferek;
- mérés infláció esetén;
- a nemzeti számlák szerepe a közgazdaságtan oktatásában;
- a családon belüli munkamegosztás és a jövedelem-megosztás közötti változó kapcsolat;
- a növekedés és eloszlásának mérése a fejlődő országokban;
- a jövedelemeloszlás hosszú távú trendjei;
- a nemzeti számlák elemzési célokra való felhasználása;
- a gazdasági mérés mérőföldkövei;
- egyéb témákban készített előadások.

STATISZTIKAI VISSZATEKINTÉSEK A MILLECENTENÁRIUM JEGYÉBEN

A honfoglalás 1100 éves évfordulóját a maguk szakterületén a történeti statisztika művelői is meg kívánták ünnepelni. E törekvés eredményeképpen több tudományos előadás hangzott el, és gazdag anyagot tartalmazó statisztikai publikációk kerültek a közönség elé.

A Központi Statisztikai Hivatal 100 évvel ezelőtt – mint ahogy arról a *Statisztikai Szemle* 1996. évi 5–6. számában (482–498. old.) megemlékezett – a millenniumi rendezvények fő szervezőjeként igen

fontos szerepet játszott a hazai tudományos-kulturális életben.

Ennek okán született meg az elgondolás, hogy az MTA Demográfiai Bizottsága és Történeti Demográfiai Albizottsága a KSH-val közösen megszervezze a hazánk népességének, a magyar és a vele együtt államot alkotó népek demográfiai történetét bemutató ünnepi konferenciasorozatot. Az 1995-ben és 1996-ban megtartott, négy időrendi témakörre osztott előadássorozat fő céljaként tűzte ki, hogy az e témá-

1989-es és az 1993-as évekre a háztartás-statisztika felhasználásával a hivatalos szegénységi határt, három jövedelemfogalmat és több szegénységi mérőszámot alkalmazva számszerűsítette a szegénység alakulását és jellemzőit. Megállapítása szerint mindkét országban növekedett a szegénység kiterjedése, a csehekénél 0,6-ről 2,2 százalékra, a szlovákoknál 3-ról 8,6 százalékra.

Az Európai Unió 9 országára a nyolcvanas évek végének adatait felhasználva a tilburgi Gazdaságkutató Intézet két munkatársa készített elemzést. A szintén háztartás-statisztikai adatokon nyugvó, fogyasztáson alapuló relatív szegénységi küszöböt alkalmazó korábbi vizsgálatuk EUROSTAT-kiadványként megjelent. Most, a módszertani igényesség fenntartásával elemezték a szegénység mértékének változását és az egyenlőtlenség – különböző mérőszámokkal számszerűsített – módosulását. A módszertani pontosságra törekvés nemcsak a szegénység mérésének kérdéseire vonatkozott, hanem az adatminőségre is. A tanulmány a demográfiai változások szegénységre gyakorolt hatásának rövid bemutatását is tartalmazza. Ami az eredményeket illeti, a relatív szegénység szignifikánsan emelkedett a nyolcvanas években Olaszországban, az Egyesült Királyságban és Franciaországban, kevésbé egyértelműen Németországban és Belgiumban. A decilis eloszlási jellemzők az ibériai országokban változtak, Spanyolországban az eloszlás egészét, Portugáliában inkább a felső deciliseket érintve, míg az egyenlőtlenségi indexek inkább Olaszországban, az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Németországban, valamint Belgiumban emelkedtek.

A svéd tanulmány felvételi adatokat felhasználva, longitudinális közelítésben vizsgálta, hogy az első decilisként definiált alacsony jövedelmi állapotból való kilépés valószínűsége hogyan változott 1968 és 1991 között a 24-55 éves népesség körében, különös

tekintettel a munkaerőpiac szerepére. Összességében, a vizsgált időszakban a kilépési valószínűség nem nagyon csökkent, természetesen minél hosszabb ideig tartózkodik valaki az alsó jövedelmi csoportban, annál kisebb a kilépési valószínűség.

E szekcióban is, mint látható, nem elsősorban a statisztikai módszertani, elszámolási, számbavételi problémák kerültek napirendre, hanem fejlett, módszertanilag naprakész elemzési technikák alkalmazásával releváns társadalmi-gazdasági kérdések empirikus adatokon történő feltárása volt inkább a meghatározó.

*

Az ilyenkor szokásos tisztújítások keretében a következő két évre *Utz-Peter Reich*, a Mainzi Közgazdasági Főiskola tanára lett a Társaság elnöke. *Szilágyi Györgyöt* a Társaság folyóirata, a *The Review of Income and Wealth* szerkesztőbizottságának tagjává választották.

Az IARIW következő, XXV. jubileumi konferenciáját hagyományból az első konferencia színelhelyén, Cambridge-ben tartják 1998. augusztus 23. és 28. között.

A XXV. konferencia egyes szekciói a tervek szerint a következő témákkal foglalkoznak:

- a gazdaság- és a társadalomstatisztika integrációja és a jólét mérése;
- generációk közötti transzferek;
- mérés infláció esetén;
- a nemzeti számlák szerepe a közgazdaságtan oktatásában;
- a családon belüli munkamegosztás és a jövedelem-megosztás közötti változó kapcsolat;
- a növekedés és eloszlásának mérése a fejlődő országokban;
- a jövedelemeloszlás hosszú távú trendjei;
- a nemzeti számlák elemzési célokra való felhasználása;
- a gazdasági mérés mérőföldkövei;
- egyéb témákban készített előadások.

STATISZTIKAI VISSZATEKINTÉSEK A MILLECENTENÁRIUM JEGYÉBEN

A honfoglalás 1100 éves évfordulóját a maguk szakterületén a történeti statisztika művelői is meg kívánták ünnepelni. E törekvés eredményeképpen több tudományos előadás hangzott el, és gazdag anyagot tartalmazó statisztikai publikációk kerültek a közönség elé.

A Központi Statisztikai Hivatal 100 évvel ezelőtt – mint ahogy arról a *Statisztikai Szemle* 1996. évi 5–6. számában (482–498. old.) megemlékezett – a millenniumi rendezvények fő szervezőjeként igen

fontos szerepet játszott a hazai tudományos-kulturális életben.

Ennek okán született meg az elgondolás, hogy az MTA Demográfiai Bizottsága és Történeti Demográfiai Albizottsága a KSH-val közösen megszervezze a hazánk népességének, a magyar és a vele együtt államot alkotó népek demográfiai történetét bemutató ünnepi konferenciasorozatot. Az 1995-ben és 1996-ban megtartott, négy időrendi témakörre osztott előadássorozat fő céljaként tűzte ki, hogy az e témá-

ban utoljára 1962-ben megjelent „Magyarország népességtörténete” c. összefoglaló mű nyomdokain haladva feltárja és összefoglalja a kérdéssel kapcsolatos legújabb tudományos eredményeket.¹

Az első témakörben 1995. február 16-án, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a honfoglalás és az Árpád-kor népesedéstörténete került megtárgyalásra. Mivel az ezekre az évszázadokra vonatkozó források igen hiányosak, a demográfusok mellett a régészet, a történettudomány, a nyelvészet, az embertan képviselői is részt vettek a korszak adatainak a feltárásában. A vitaindító előadást dr. Kovacsics József, az MTA Történeti Demográfiai Albizottságának elnöke tartotta. Rámutatott arra, hogy a történettudomány, a régészet és a demográfia művelői között nincs összhang az Árpádok korát érintő kutatásokban. A honfoglalók számát – az itt talált népeket és a betelepülők számát együttvéve – egyes szerzők 1,3 millióra, mások 200–300 ezerre becsülik. (Györffy György akadémikus hosszú távú kutatásokra alapozott becslései szerint fél millió körül lehetett a honfoglaláskori népesség.) A nyelvész szakértő, Benkő Loránd akadémikus a hely- és személynévek kultúrtörténeti jelentőségéről tartott előadást. Kristó Gyula professzor, a szegedi József Attila Tudományegyetem prorektora vitatva Györffy György álláspontját, kutatásai konklúziójaként 300 ezer körül határozta meg Kovacsics professzorral egybehangzóan a honfoglaláskori népességet. Székely György történész akadémikus a korszakra vonatkozó német és román tudományos elméleteket ismertette. Felmerült a dákoromán népek Árpád-kori jelenlétének a kérdése is. Végül három igen érdekes hozzászólás gazdagította a tudományos képet. Éry Kinga muzeológus, az embertan művelője az Árpád-kori temetői leletekről, László Gyula professzor a kettős honfoglalásról, Immo Eberl tübingeni professzor pedig az Árpád-kori német bevándorlásról fejtette ki nézeteit. (A konferencián elhangzott előadások és korreferátumok a KSH gondozásában a Magyarország történeti demográfiája sorozat I. köteteként láttak napvilágot 1995-ben, „A honfoglalás és az Árpád-kor népessége” címmel.

A második előadásorozat 1995. október 12-én az Európa Intézetben a késő középkorral és a kora

újkorral foglalkozott. Ennek keretében a korszak kutatásához felhasználható irodalmi források legjobb ismerőiként kivétel nélkül történész szakértők szóltak meg. A XV. század végi népességet Kubinyi András professzor vitaindítójában 3–3,5 millió főre tette, melyet Engel Pál akadémikus előadása is alátámasztott. A XVI., XVIII. század népességtörténeti kutatásainak vitatott vonásait értékelte Zimányi Vera professzornő. A demográfia matematikai eszközeit is igénybe véve helyezte új megvilágításba a korszak népesedéstörténetét Granasztói György, a Közép-európai Kutatóintézet igazgatója. A XVI. századi népesség számát 4–4,5, illetve 4,2 millió főben állapították meg. Szakály Ferenc professzor és Dávid Géza docens a törökkori népesség forrásait és az ezekre alapozható következtetéseket tárgyalta. Az országos adatok elemzését egészítette ki hozzászólásával Blazovich László levéltárigazgató „A déli szlávok a Körös–Tisza–Maros szögben a XV–XVI. században” címmel, valamint Csetri Elek, az MTA külső tagja Kolozsvár népességi fejlődéséről, Oborni Teréz és Draskóczy István történészek az erdélyi forrásokról, illetve az erdélyi szászokról szóló tanulmányukkal.

A harmadik előadásorozatra 1996. március 20-án került sor a Központi Statisztikai Hivatalban „Magyarország népessége a 18. században és a 19. század első felében” címmel. Ennek az időszaknak a forrásai már egyre inkább lehetővé teszik a sokoldalú demográfiai elemzéseket, mivel Mária Terézia uralkodása alatt már átfogóbbá vált a népesség vizsgálata mind az állam, mind az egyház részéről. A konferencia keretében a XVIII. és a XIX. századnak a hivatalos népszámlálásokig terjedő 150 évről hangzott el négy előadás. A főreferátumban Katus László történész professzor összefoglalta a tárgyalt időszak legfontosabb demográfiai forrásait, és megvilágította azokat a tendenciákat, amelyek a XVIII. századi népesedésre, népességszámra, a természetes szaporodásra, a születések és a halálozások alakulására, valamint a vándorlásra, betelepítésre vonatkozóan megváltoztatták az ország demográfiai képét. Szólt arról, hogy Acsády Ignácnak az 1715–1720-as évekre vonatkozó 2,5 millió főre tett becslését először Barsy Gyula korrigálta 4,1 millióra. Az újabb kutatások is 4–4,2 milliós népességszámot tartanak reálisnak, és mintegy 1 millióra becsülik a bevándoroltak számát. A XVIII. század végének népességéről Dányi Dezső ismertette a kutatási eredményeket. Utalt arra, hogy a negyvenes években az osztrák tartományokban megindult egyházi összeírások, Canonica Visitatiók és Conscriptio Animarumok ebben az időszakban már Magyarországra is kiterjedtek, és az adóösszeírásoknál megbízhatóbb demográfiai források. Az egyházi anyakönyvezés elterjedése is gazdagította a feldolgozható anya-

¹A konferenciasorozat társrendezői: Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága, MTA Történettudományi Intézete, MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztálya, MTA Filozófia- és Történettudományok Osztálya, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya, Európa Intézet, Eötvös Loránd Tudományegyetem, József Attila Tudományegyetem, Magyar Nemzeti Múzeum. Az előadásorozat első három konferenciáját dr. Kovacsics József a *Demográfia* 1996. évi 2-3. számában (145–165. old.) ismertette.

got. Legfőképpen azonban a II. József-féle első magyarországi népszámlálás járult hozzá hazánk népességének és a népesség-összetételének megismeréséhez. Ez alapján 1784–1787-ben Magyarországnak a hozzá tartozó Horvát-Szlavonországgal és Erdéllyel együtt számított népessége 8,5 millió főre tehető. Kovacsics József a XIX. századi, 1870-ig tartó korszak demográfiai adatait tárta fel. Bemutatta és kritikailag elemezte a fellelhető forrásokat, jelezve a területi változásokból adódó eltéréseket, végigkövette a népességszám, a kor-, foglalkozási, vallási, nemzeti-ségi megoszlás, valamint a vándorlás alakulását. E szerint a századeleji 7,9 millió fős népesség a szabadságharc idejére 11 millió főre gyarapodott, egy évtizeddel később pedig az osztrák hivatalos statisztika alapján – területelcsatolások miatt – 8,3 millió fő volt. Az átfogó jellegű előadások után speciális témakörök kerültek sorra. A XVIII. század társadalmát a család és a háztartás szemszögéből vizsgálta *Faragó Tamás* tanszékvezető docens, míg *Soós István* történész az 1700–1869 közötti cigányösszeírásokat értékelte. (*Egyed Ákos* kolozsvári történész professzornak a Székelyföld népessége 1720 és 1850 között című előadása, az előadó betegsége miatt elmaradt. Az írásban beküldött előadás közlésére azonban sor fog kerülni.)

A negyedik konferenciát 1996. május 21-én tartották az MTA kongresszusi termében. A konferenciasorozat záróülése a hivatalos népszámlálások időszakában (1870–1995) hazánkban lezajlott népességfejlődés egyes vonásait vizsgálta. Az e korszakból rendelkezésre álló adatok mennyisége és minősége, elérhetőségük, illetve azok „feldolgozottsága” nagyságrendileg eltér a korábbiakétól. Ebből adódik, hogy értékelése már a jelenkort vizsgáló demográfiai módszerekkel is lehetséges, s így a források – elengedhetetlenül fontos – kritikai felülvizsgálata mellett több lehetőség van azok még sokoldalúbb feltárására. *Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke megnyitó előadásában 125 év társadalmi–gazdasági fejlődésének főbb vonásait értékelte. *Klinger András* elnökhelyettes a népszámlálások adatai alapján mutatta be az ország népességszámának alakulását, az 1870. évi trianoni határokon belüli területre számított 5 millió főről 1995-re 10,2 millió főre történő növekedését. Ezt követően a magyar népesség egyes demográfiai jellemzőit az adott korszakban részletesen vizsgáló hozzászólások hangzottak el. A KSH munkatársai közül *Kamarás Ferenc* a születési mozgalom és termékenység, *Csernák Józsefné* a házasság és válás, *Józan Péter* az egészségi állapot és a halandóság alakulását mutatta be előadásában. *Demény Pál*, az Egyesült Államok Népesedési Tanácsának elnöke Magyarország XX. századi népes-

ségfejlődését és annak jövőbeni vonatkozásait nemzetközi összehasonlítások tükrében értékelte. *Vukovich György*, a KSH ny. elnöke a magyar népesedéspolitikára 120 évét tekintette át. *Hoóz István* professzor a nemzetiségi struktúra változásait vizsgálta. Végül *Kovacsics József* mint a konferenciasorozat egyik fő szervezője, összefoglaló előadásában áttekintette az 1100 év népesedéstörténetével kapcsolatban a konferenciasorozaton elhangzott előadások alapján kirajzolódott álláspontokat, a kutatások főbb eredményeit, a népességfejlődés egyes állomásait és számadatait. (A negyedik konferencián elhangzott előadások közül 1996-ban *Katona Tamás* tanulmánya a *Statisztikai Szemle* 5–6. *Klinger András* és a *Kamarás Ferenc* tanulmánya a *Statisztikai Szemle* 8–9. a *Hoóz István* tanulmánya a *Statisztikai Szemle* 11. számában, *Vukovich György*, *Csernák Józsefné* és *Kovacsics József* előadása a *Demográfia* 1996. évi 2–3. számában jelent meg. A Központi Statisztikai Hivatalban készülő Magyarország történeti demográfiája II. kötet a második, harmadik és negyedik konferencia teljes anyagát közreadja.)

A millicentenárius évében a 100 évvel ezelőtt történetekre, a nagyszabású milleniumi eseményekre és statisztikai vonatkozásaira utalt több előadás is a XXXIII. Statisztikatörténeti Vándorülésen.² Így *dr. Holló Szilvia Andrea*, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának igazgatóhelyettese térképek felhasználásával az ezeréves évfordulóra készülődő Budapest közigazgatási, térszerkezeti fejlődését, alakulását követte nyomon. Utalt a KSH, többek között a *Hátsek Ignác* vezette térképészeti osztály szerepére is a kapcsolódó térképészeti, közigazgatás-nyilvántartási feladatokban. A millicentenárius évében jubiláló Központi Statisztikai Hivatal mutatta be több oldalról *Visi Lakatos Mária*, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője. Előadásában arról is összegzést adott, hogy milyen szakmai eredmények születtek a millicentenárius kiállításra történő felkészülés eredményeképpen.

A millicentenárius alkalmából eddig két kiadványt jelentetett meg a Központi Statisztikai Hivatal. Az egyik a tárgyalt konferenciasorozat első ülészakájának előadásait tartalmazó, már említett kötet, a honfoglalás és az Árpád-kor népességéről. A másik kiadvány a száz évvel korábbi ünnepre készült statisztikai áttekintések mintegy folytatásának tekinthető, „Magyarország népessége és gazdasága” című, „Múlt és jelen” adatait közreadó kötet. Az előszóban megfogalmazott gondolatok mellett a honfoglalás 1100 éves évfordulóját fémjelző embléma, a reprezentatív

²A *Statisztikai Szemle*ben (1996. évi 8–9. sz. 760–765. old.) *Sántha Józsefné dr.* részletesen beszámol a vándorülésről.

kiállítás, s az ehhez mérten viszonylag kedvező ár is arra utal, hogy a mai hivatalos statisztikai szolgálat ünnepi kötetet kívánt közrebocsátani. A kötet elsősorban statisztikai idősorokat tartalmazó adatgyűjtemény, de emellett, a korszerű számítástechnika grafikus megjelenítési eszköztárát kiaknázó számos ábra is szemlélteti az ország népesedési, gazdasági történetének statisztikailag jellemezhető vonásait. Az első fejezetben közölt tanulmány és az utána következő adatközlő fejezetek témakörei jórészt azonosak. Így képet kaphatunk a népesség, a népmozgalom, az élettartam, az egészségügyi helyzet, az iskolázottság és a gazdasági aktivitás alakulása mellett a gazdaságot meghatározó főbb tényezők, így a nemzeti jövedelem, a mezőgazdasági és az ipari termelés (külön a lakáshelyzet), a közlekedés, valamint a külkereskedelem alakulásáról, s mindezeknek a lakosság életkörülményeire kifejtett hatásáról. Az idősorok kitérnek az idegenforgalom és a távközlés adataira is, az előbbinél Budapest és a balatoni üdülőkörzet bemutatására helyezve a hangsúlyt. A jelenkor fejlődését meghatározó informatikai infrastruktúra alakulásáról csak keveset tudhatunk meg, igaz, e téren még nincsenek hosszú idősorok. A több mint száz évet átfogó nemzetközi vándorlási idősorok aktualitásuknál fogva külön

alfejezetbe kerültek. A belső vándorlás, a városiasodás szintén meghatározó szerepét az elemző rész említi. A közlési táblák között a lakosság életkörülményei fejezetben szerepelnek a jövedelmi és a fogyasztási adatok, valamint a fogyasztói árak alakulása mellett a lakásellátottság és az egészségi állapot témakörei is. A kötet végén helyet kapott még néhány, a könyvcím által meghatározott fogalomkörbe szorosan nem besorolható tábla is – többek között a tudomány, a kultúra, az igazságszolgáltatás területéről –, amelyekre a szöveges elemzés nem is tér ki. E táblák némelyike, például az olimpiai eredményeket bemutató összefoglalás önmagáért beszél. Az éghajlati adatok esetében a budapesti mérési eredményeket tekinthetjük át. A statisztikai adatokat történeti visszatekintésben vizsgálók számára ismert, hogy gyakran egy rövid adatsor összeállításához is igen nagy irodalom feldolgozása, és több korszak körülményeinek figyelembevétele, összevetése, értékelése szükséges. Ennek fényében értékelhető igazán ez a hivatalos statisztika majd minden szakterületét felölelő vállalkozás, amely olykor a millenniumi éveknél korábbra visszanyúló információkat is közre ad.

Kigyósi Attila

MAGYAR SZAKIRODALOM

JOGI INFORMATIKA

ELTE Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
Budapest. 1996. 397 old.

A jogi informatika egész területét átfogó mű készült az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Statisztikai és Informatikai Tanszékén, a *Kovacsicsné Nagy Katalin* által vezetett szerzői csoport közös munkájaként, a FEFA III. 1065. sz. projekt keretében. A Jogi informatika c., közel 400 oldalas könyv, amelyet *Klinger András* lektorált, az informatika alapjaitól a legfrissebb eredmények bemutatásáig vezeti el az olvasót, elsősorban a felhasználó szempontjait szem előtt tartva. A könyv négy részre tagolódik.

„A jogi informatika alapfogalmai” c. 1. fejezet az informatika fogalmának, kialakulásának és a rendszerelmélettel való kapcsolatának rövid ismertetésével kezdődik. A rendszerfejlesztési projektekkel kapcsolatban szó esik olyan általánosan használt elvekről, mint a projektirányítás PRINCE és a szabványosított információsrendszer-tervezés SSADM módszertana. Megismerhetjük a táv-adatfeldolgozás alapjait, többek között megtudjuk, mi is az ISDN, amihez Magyarországon 1991-ben csatlakozott, és milyen szolgáltatói

vannak az INTERNET-nek. Szó esik az e-mail, a Gopher, az FTP és a WWW rendszerekről, és arról is, hogyan kell ezeket használni. Az informatikai alapfogalmakat ismertető fejezet az adatvédelemmel, az adatbiztonsággal és a személyiségi jogokkal kapcsolatos európai egyezmények és a magyar jogrendbe már beillesztett jogszabályok jogi és informatikai oldalának rövid ismertetésével zárul. Itt olyan témákra térnek ki a szerzők, mint a másolás, a lehallgatás, a vírus elleni védelem, a felhasználó jogosultságának ellenőrzésére szolgáló eszközök és a szoftverek jogi védelme. Az első fejezet *Kovacsics József, Budai Attila, Sójáné Dux Ágnes, Majtényi László, Gödöny József és Péntek László* munkája.

„A jogi informatikai tevékenység modellezése” c. 2. fejezetet a mintavétellel történő adatgyűjtés matematikai alapjainak ismertetése vezeti be. A rövid összefoglaló jól tükrözi, hogy a közvéleménykutatásban napjainkban oly elterjedt módszerek hatékony alkalmazásának milyen komplex feltételei (kérdőív, kérdezőbiztos, a matematikai módszer helyes választása stb.) vannak, és mennyire hihetünk az így kapott adatoknak (megbízhatósági szint). Ezután a mesterséges intelligencia és a szakértői rendszerek alapfogalmaival ismerkedhetünk meg,

kiállítás, s az ehhez mérten viszonylag kedvező ár is arra utal, hogy a mai hivatalos statisztikai szolgálat ünnepi kötetet kívánt közrebocsátani. A kötet elsősorban statisztikai idősorokat tartalmazó adatgyűjtemény, de emellett, a korszerű számítástechnika grafikus megjelenítési eszköztárát kiaknázó számos ábra is szemlélteti az ország népesedési, gazdasági történetének statisztikailag jellemezhető vonásait. Az első fejezetben közölt tanulmány és az utána következő adatközlő fejezetek témakörei jórészt azonosak. Így képet kaphatunk a népesség, a népmozgalom, az élettartam, az egészségügyi helyzet, az iskolázottság és a gazdasági aktivitás alakulása mellett a gazdaságot meghatározó főbb tényezők, így a nemzeti jövedelem, a mezőgazdasági és az ipari termelés (külön a lakáshelyzet), a közlekedés, valamint a külkereskedelem alakulásáról, s mindezeknek a lakosság életkörülményeire kifejtett hatásáról. Az idősorok kitérnek az idegenforgalom és a távközlés adataira is, az előbbinél Budapest és a balatoni üdülőkörzet bemutatására helyezve a hangsúlyt. A jelenkor fejlődését meghatározó informatikai infrastruktúra alakulásáról csak keveset tudhatunk meg, igaz, e téren még nincsenek hosszú idősorok. A több mint száz évet átfogó nemzetközi vándorlási idősorok aktualitásuknál fogva külön

alfejezetbe kerültek. A belső vándorlás, a városiasodás szintén meghatározó szerepét az elemző rész említi. A közlési táblák között a lakosság életkörülményei fejezetben szerepelnek a jövedelmi és a fogyasztási adatok, valamint a fogyasztói árak alakulása mellett a lakásellátottság és az egészségi állapot témakörei is. A kötet végén helyet kapott még néhány, a könyvcím által meghatározott fogalomkörbe szorosan nem besorolható tábla is – többek között a tudomány, a kultúra, az igazságszolgáltatás területéről –, amelyekre a szöveges elemzés nem is tér ki. E táblák némelyike, például az olimpiai eredményeket bemutató összefoglalás önmagáért beszél. Az éghajlati adatok esetében a budapesti mérési eredményeket tekinthetjük át. A statisztikai adatokat történeti visszatekintésben vizsgálók számára ismert, hogy gyakran egy rövid adatsor összeállításához is igen nagy irodalom feldolgozása, és több korszak körülményeinek figyelembevétele, összevetése, értékelése szükséges. Ennek fényében értékelhető igazán ez a hivatalos statisztika majd minden szakterületét felölelő vállalkozás, amely olykor a millenniumi éveknél korábbra visszanyúló információkat is közre ad.

Kigyósi Attila

MAGYAR SZAKIRODALOM

JOGI INFORMATIKA

ELTE Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
Budapest. 1996. 397 old.

A jogi informatika egész területét átfogó mű készült az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Statisztikai és Informatikai Tanszékén, a *Kovacsicsné Nagy Katalin* által vezetett szerzői csoport közös munkájaként, a FEFA III. 1065. sz. projekt keretében. A Jogi informatika c., közel 400 oldalas könyv, amelyet *Klinger András* lektorált, az informatika alapjaitól a legfrissebb eredmények bemutatásáig vezeti el az olvasót, elsősorban a felhasználó szempontjait szem előtt tartva. A könyv négy részre tagolódik.

„A jogi informatika alapfogalmai” c. 1. fejezet az informatika fogalmának, kialakulásának és a rendszerelmélettel való kapcsolatának rövid ismertetésével kezdődik. A rendszerfejlesztési projektekkel kapcsolatban szó esik olyan általánosan használt elvekről, mint a projektirányítás PRINCE és a szabványosított információsrendszer-tervezés SSADM módszertana. Megismerhetjük a táv-adatfeldolgozás alapjait, többek között megtudjuk, mi is az ISDN, amihez Magyarországon 1991-ben csatlakozott, és milyen szolgáltatói

vannak az INTERNET-nek. Szó esik az e-mail, a Gopher, az FTP és a WWW rendszerekről, és arról is, hogyan kell ezeket használni. Az informatikai alapfogalmakat ismertető fejezet az adatvédelemmel, az adatbiztonsággal és a személyiségi jogokkal kapcsolatos európai egyezmények és a magyar jogrendbe már beillesztett jogszabályok jogi és informatikai oldalának rövid ismertetésével zárul. Itt olyan témákra térnek ki a szerzők, mint a másolás, a lehallgatás, a vírus elleni védelem, a felhasználó jogosultságának ellenőrzésére szolgáló eszközök és a szoftverek jogi védelme. Az első fejezet *Kovacsics József, Budai Attila, Sójáné Dux Ágnes, Majtényi László, Gödöny József és Péntek László* munkája.

„A jogi informatikai tevékenység modellezése” c. 2. fejezetet a mintavétellel történő adatgyűjtés matematikai alapjainak ismertetése vezeti be. A rövid összefoglaló jól tükrözi, hogy a közvéleménykutatásban napjainkban oly elterjedt módszerek hatékony alkalmazásának milyen komplex feltételei (kérdőív, kérdezőbiztos, a matematikai módszer helyes választása stb.) vannak, és mennyire hihetünk az így kapott adatoknak (megbízhatósági szint). Ezután a mesterséges intelligencia és a szakértői rendszerek alapfogalmaival ismerkedhetünk meg,

majd ezek ismertebb jogi alkalmazására tér ki a könyv. E fejezet az információs rendszerek speciális fajtájának, a vezetői információs rendszereknek a sajátosságait is vázolja, hangsúlyozva a standardizálás fontosságát ezen a területen is. Végül az ügyvitel-technika és a korszerű irodatechnika alapfogalmaival és a jövő irodájára vonatkozó elképzelésekkel ismerkedhetünk meg. A második fejezet szerzői: *Michaletzky György, Burgulya István, Pongrácz Tibor és Torma András*.

„A jogi informatika szakterületei” c. 3. fejezet az önkormányzati, közigazgatási, bűnüldözési, ügyészségi és bírósági információs rendszerekkel foglalkozik. Először az önkormányzatok információ-rendszerének létrehozásával, működtetésével és az információk közlésével, a felhasználásukat jelentő döntésekkel kapcsolatos feladatok ismertetésére kerül sor. Az alapnyilvántartási rendszerek közül a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, az országos gépjármű-nyilvántartás igazgatási és informatikai rendszerét részletezik. Ezt a bűnüldözés információs rendszerének ismertetésére követi. (Az első bűnügyi nyilvántartó rendszert a volt bűnüldözőből lett rendőrfőnök, *Vidocq* alakította ki a napóleoni időkben, és e nyilvántartásnak köszönhető többek között az is, hogy a visszaesők megkülönböztetésére a XIX. századig gyakran használt fizikai stigmatizáció – csonkítás, jelek beégetése stb. – megszűnt.) A számítógépesítésnek a nemzetközi és a hazai bűnüldözésben elfoglalt szerepét áttekintve kerül sor a bűnüldözés, az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás információs rendszerének ismertetésére.

A kriminálinformatika elméletének és módszertanának rövid összefoglalója a könyv egyik legérdekesebb része. Mivel koronként és nemenként a kriminalitás struktúrája igen eltérő, a kriminalitási valószínűségnek, az elkövetők hipotetikus számának, a várható büntetlenségi élettartamnak és az e területen használatos más mutatóknak a kiszámításánál jól használható a demográfiai adatokat figyelembe vevő kriminalitási tábla. Segítségével bűnözési előrejelzések is készíthetők. Megtudjuk azt is, hogyan méri a kriminalitás társadalmi veszélyességét és hogyan küszöbölhető ki a bűnözési idősorok torzítása. A fejezet a ügyészségi és a bírósági információs rendszerek ismertetésével zárul. A szerzők: *Horváth Imre, Horváth Katalin, Déri Pál, Kovacsicsné Nagy Katalin, Gödöny József, Kovács Péter, Péntek László*.

A „Jogszabály és a jogi irodalom informatikája” c. 4. fejezet a hazai és külföldi jogszabálynyilvántartási és jogszabály-elemzési rendszereket – mind a nyomtatott formájú, mind pedig a számítógépes rendszereket – foglalja össze. A fejezet *Glatt Gábor, Péntek László, Pintér Katalin, Puskás Imre és Szabó Sándor* munkája.

A szakszerűen megírt könyv nemcsak jogászoknak, hanem minden érdeklődőnek ajánlható, gazdag tartalmú, érdekes és hasznos olvasmány, amely az egy-egy résztéma kutatói számára a további ismeretekhez való hozzáférést bőséges szakirodalmi utalással is segíti.

Dr. Pergel Józsefné

SZEMÉLYI HÍREK

Kinevezés. A miniszterelnök A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 4. §-ának (2) bekezdése alapján, 38/1996. (XI.12.) ME határozatával *dr. Balogh Miklóst* 1996. november 1-jei hatállyal kinevezte a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesévé.

Megbízás – Felmentés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1996. október 31-ki hatállyal visszavonta *dr. Balogh Miklóstól* a KSH Nógrád Megyei Igazgatósága vezetésére adott megbízását, és 1996. november 1-jei hatállyal megbízta *Kerényi Kázmért* a KSH Nógrád Megyei Igazgatóság vezetésével; *Forró Ilonát* 1996. november 1-jei hatállyal megbízta a

KSH Somogy Megyei Igazgatóság igazgatóhelyettesi feladatainak ellátásával.

Helt Ferenc, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese *Szabó Andrást* 1996. november 1-jei hatállyal – 1997. április 30-ig terjedő időszakra – megbízta az Informatikai főosztály főosztályvezető-helyettesi feladatainak ellátásával

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Réfi Oszkóné dr. Skrabán Juditnak*, a KSH Elnöki főosztály tanácsosának 1996. november 1-jei hatállyal *cimzetes tanácsosi* címet adományozott.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

EUROSTAT-konferencia. A Független Államok Közössége számára technikai segítséget nyújtó EUROSTAT TACIS-program (Technical Assistance of Commonwealth for Independent States) keretében 1996. szeptember 2. és 6. között konferenciát rendeztek Szentpéterváron a Közösség államai és Mongólia statisztikai szolgálatainak támogatása céljából.

A résztvevők áttekintették a statisztikai szervezetek működését, az EUROSTAT által koordinált fejlesztési feladatok teljesítését. Felmerült a még hiányzó jogi keretek és a statisztikai gyakorlathoz szükséges nélkülözhetetlen eszközök megteremtésének szükségessége.

A konferenciára a három balti ország statisztikai hivatalainak elnökein kívül meghívást kapott a magyar, a cseh és a lengyel statisztikai hivatal elnöke.

Magyar részről *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke felkért előadásában a statisztika jogi kereteinek kialakításával és a statisztikai törvény hatályosságával foglalkozott.

Pontosság és gyorsaság a statisztikában címmel konferenciát szervezett a Nemzetközi Statisztikai

Intézet (International Statistical Institute – ISI) a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) közreműködésével 1996. szeptember 9. és 11. között Washingtonban. A konferencia résztvevői széleskörűen megvitatták a statisztikával szemben támasztott két fő követelmény – a pontosság és a gyorsaság – megvalósításában tapasztalt nehézségeket. Vizsgálták a világgazdasági folyamatok hatását a statisztikára és az ún. globalizáció erősödésével jelentkező problémákat, melyek megoldása új feladatokat támaszt a nemzeti alapon szerveződött statisztikai tevékenységgel szemben.

A konferencián a jelentősebb országok statisztikai hivatalainak elnökein kívül a nemzetközi statisztikai szervezetek vezető tisztségviselői és neves statisztikakutatók vettek részt. A kelet- és közép-európai térségből *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *dr. Szilágyi György* a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese kapott meghívást az értekezletre. A Hivatal elnöke előadásában ismertette a magyar statisztikai szolgálat törekvéseit a makrogazdasági mutatók megbízható mérésére és a nemzetközi standardoknak megfelelő közzétételére.

Dr. Szilágyi György a külföldi vállalatok beruházásainak méréséről tartott előadást.

Elnöki konferencia Lisszabonban. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága 1996. szeptember 25. és 27. között Lisszabonban tartotta meg a statisztikai hivatalok elnökeinek ötévenként rendezett konferenciáját. (A legutóbbi konferencia házigazdája 1991-ben a magyar Központi Statisztikai Hivatal volt.) A Múlt és jelen a statisztikában címmel tartott tanácskozáson a résztvevők áttekintették az európai statisztika fejlődésének tendenciáit és az EUROSTAT egységesítési törekvéseinek főbb eredményeit. Különös hangsúlyt kaptak a kelet- és közép-európai országok társadalmi-gazdasági helyzetének statisztikai mérésével kapcsolatos kérdések, továbbá azoknak a feltételeknek a meghatározása, melyek teljesülése esetén a térség országainak statisztikai szolgálatai megfelelő megbízhatóságú információkat tudnának szolgáltatni a nemzetközi statisztikai szervezetek számára.

A magyar statisztikai hivatal képviselő *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke hozzászólásában ismertette a Hivatal nemzeti számlák számításával kapcsolatos tevékenységét, kiemelve azt, hogy a térség egyetlen országaként itt alkalmazzák 1972 óta a nemzetközi statisztikai szervezetek standardját a bruttó hazai termék számításában. A résztvevők elismeréssel szóltak a magyar statisztikai szolgálatról és kiemelték, hogy a magyar statisztikai szervezet már napjainkban is megfelel az EUROSTAT elvárásainak.

Látogatás az ír Statisztikai Hivatalban. 1996. október 2. és 4. között magyar statisztikusküldöttség látogatott az ír Statisztikai Hivatalba. A Cork városában folytatott megbeszéléseken az intézmény igazgatója és vezető munkatársai tájékoztatást adtak az ír hivatal tevékenységéről, szervezeti felépítéséről, költségvetési, pénzügyi helyzetéről és tájékoztatási rendszeréről.

A magyar küldöttség tagjai *dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, *Helt Ferenc*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese és *dr. Kollár Zoltánné*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese voltak.

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1996. szeptember 23-án ülést tartott, melyen *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. elnöke, a Bizottság elnöke áttekintette és értékelte a Bizottság az előző időszakban végzett munkáját. Ezt követően *dr. Kupcsik József* egyetemi tanár bejelentette, hogy a Bizottság mandátuma lejárt, s a statisztikai szakterület közgazdaság-tudományi doktori címet

viselő professzorai javaslatot tettek a Bizottság újjáalakulására. A szavazás eredményeként a Statisztikai Bizottság elnökévé *dr. Katona Tamás* kandidátust, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét választották meg. Alelnök *dr. Vita László* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, titkár, *dr. Kovács Károly* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője lett.

A Bizottság ezután albizottságok alakítását határozta el, majd körvonalazta a jövőbeni tevékenységét és döntött munkatervéről, mely a gazdaság- és társadalomstatisztika egész területét felöleli.

Szakértői értekezlet. A holland–magyar öregezési project nemzetközi szakértői 1996. október 24. és 26. között a hollandiai Wassenaarban értekezletet tartottak. A résztvevők megvitatták a project keretében készült anyagokat és előkészítették az e témában megjelenő kötet főbb fejezeteinek tervezetét. Az értekezleten magyar részről *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese, *dr. Miltényi Károly*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének ny. igazgatója, *dr. Csernák Józsefné*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója, *dr. Józsan Péter*, a KSH főosztályvezetője, *Hablicsek László*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének igazgatóhelyettese vett részt.

A Magyar Statisztikai Társaság Nemzetközi Statisztikai Szakosztálya 1996. szeptember 12-én előadótűlést tartott a Központi Statisztikai Hivatalban. A rendezvény előadója *Pentti Malaska*, a Helsinkii és Turku Egyetem tanára a Finn Jövőkutatási Központ igazgatója, a Jövőkutatási Világszövetség elnöke volt, aki A finn gazdaság az Európai Unióban címmel tartott előadást. Az előadást vita követte.

Magyar statisztikus cikkei külföldi folyóiratokban. A *Studia Demograficne*, a lengyel Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának folyóirata 1996. évi 4. számában megjelent *dr. Miltényi Károly*: Recent changes in economic activity and retirement patterns in Hungary: remarks on financial and social implications (A magyarországi gazdasági aktivitás és nyugdíjba vonulás legújabb változásai: megjegyzések a pénzügyi és társadalmi következményekről) című tanulmánya.

*

A Bevolking en Gezin, a Holland Demográfiai Intézet folyóiratának 1996. évi 1. száma közölte *dr. Miltényi Károly* Hungary's population after World War II. (Magyarország népesedése a második világháború után) című dolgozatát.

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

DALÉN, J.:

A HIBÁK MÉRÉSE A SVÉD FOGYASZTÓI ÁRINDEXBEN

(Quantifying Errors in the Swedish Consumer Price Index.) – *Journal of Official Statistics*. 1995. 3. sz. 261–275. p.

A fogyasztói árindex (Consumer Price Index - CPI) „pontosságának”, illetve azoknak a hibáknak a vizsgálata, amelyek a becslési folyamatnál a kiszámítás során adódnak, szinte olyan régi, mint maga az árindexszámítás.

Edgeworth 1995-ben megjelent cikkében – visszautalva egy már 1988-ban publikált tanulmányra – háromféle hibát sorol fel: 1) a súlyok pontatlanságát, 2) az egyedi árindexek hibáját, 3) a reprezentáció nem teljeskörűségét. Matematikai modelleken és empirikus számításokon alapuló vizsgálatai eredményeként fontos gyakorlati tanácsot ad az árindexet számítók részére: „Több figyelmet kell fordítani az árakra, mint a súlyokra.”

Sok tanulmány foglalkozott az elmúlt évtizedekben a CPI-vel kapcsolatos hibák forrásaival, becslési lehetőségeivel, a figyelem középpontjában azonban leginkább csak a mintavételi hiba volt.

Svédországban már az 1950-es évek óta folytatók kutatások, elemzések a CPI pontosságáról. (Regionális eltérések, a megfigyelési helyek kiválasztása, a minőségváltozás stb.) Technikailag a CPI különböző aggregátumokból tevődik össze, amelyek – jellegzetességeiktől függően – eltérő megfigyelési mintavételi módszereken alapulnak. Úgy is mondható, hogy több mintavételi tervről van szó.

A tanulmány célja, hogy a különböző forrásokból származó hibákat, torzításokat áttekintse és egységes

rendszerbe foglalja. Meg kell jegyezni, hogy a közgazdászok számára a koncepcionális kérdések fontosabbak, beleértve az indexformulákat is. A mintavételi és nem mintavételi hibákkal kevésbé törődnek. Ez utóbbi problémák viszont a statisztikusokat érdeklik jobban.

Elméletileg – a CPI esetében – a mintavételi hiba becslésére vannak „kemény” (hard) módszerek, de az egyéb hibák csak bizonyos „puha” (soft) módszerekkel vizsgálhatók. Ilyen például a „kvázi-randomizáció”, ami valamilyen adathalmazról feltételezi, hogy véletlen kiválasztás eredménye, jöllehet nem az, vagy a „szenzitivitás” analízis, amikor különböző számítási módszerek eredményeit hasonlítjuk össze. Így vizsgálható például az, hogy bizonyos változások, ingadozások mennyire befolyásolhatják az eredményeket.

A statisztikai becslések hibáját vizsgálva abból szokás kiindulni, hogy mi a tényleges, „igazi” érték. A CPI esetében azonban ez nem magától értetődő, mert eleve több koncepció, s ebből következően tényleges érték létezik. A tanulmány a lakossági fogyasztás becsült arányával súlyozott Laspeyres-féle árindexeket vizsgálja. Ebből adódóan a hibák legfontosabb típusait a következőkben sorolja fel.

A különböző szinten aggregált termékcsoportok súlyarányát a háztartási költségvetési felvételből lehet venni. Svédországban viszont erre a célra a nemzeti számlák adatait használják. Az első esetben mintavételi hibával kell számolni, míg az utóbbi esetben a becslések kevésbé formálisak és a hibát inkább torzításnak tekintik.

Számos termék és szolgáltatás nem szerepel a CPI kiszámításához kiválasztott mintában. Ilyenek

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismeretetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2-84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2-82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi Folyóiratszemlét* tartalmaz.

például bizonyos pénzügyi szolgáltatások, a gyermekek és az idősek gondozása, nemzetközi közlekedés stb. Ezeket a hibákat lehet torzításként kezelni, lehet szakértői becsléseket alkalmazni, de lehet bonyolultabb megoldásokat is használni, más hasonló csoportok árindexeiből kiindulva, azok szóródását is számításba véve. E gondolatmenet lényege az, hogy a különböző – reprezentált és nem reprezentált – tételek árindexeinek viselkedésében van bizonyos hasonlóság.

Számolni kell az elemi árak összesítéséből adódó torzítással is, amennyiben nincsenek például kielégítő súlyadatok. Torzításként lehet felfogni mind a termékek, mind a vásárlási helyek (boltok) közötti helyettesítésből adódó változásokat. A minőségi korrekciók is hibaforrást jelentenek.

A konkrét árfeljegyzések során is számos hiba, torzítás adódhat az értelmezés, a kedvezmények megfelelő számbavétele, az árjegyzéki árak kiválasztása során. Meg kell még említeni a kiválasztás bizonytalanságait, valamint a hiányzó adatok problémakörét.

Végül bizonyos koncepcionális kérdéseket kell megemlíteni, mint például a tulajdonos által lakott lakások költségeinek, a pénzügyi szolgáltatásoknak, a szerencsejátékokat, valamint az esetleg támogatott egészségügyi szolgáltatásoknak stb. a körét. E problémák kezelése különös hangsúlyt kap akkor, amikor az infláció mértékét országok között hasonlítjuk össze.

A tanulmány következő fejezete a hiba formális megfogalmazását adja egy olyan modell segítségével, amely négy komponensből áll. Ezek közül kettő mintavételből adódó véletlen hiba (súlyok, termékek), a másik kettő pedig az ugyanezekkel kapcsolatos torzítás.

A tanulmány a továbbiakban bemutatja azokat a számításokat és eredményeket, amelyek a felvázolt modellek alapján készültek. Ezek lényegében különböző változatok összehasonlítását jelentik. Nem volt számottevő eltérés abból adódóan, hogy ugyanazt az árindexet három egymás után következő év súlyaival számították ki. A vizsgálat arra is kiterjedt, hogy a nem teljeskörűen reprezentált csoportok árindexei a mintától függően milyen változásokat jeleztek.

A mintavételi hibát véletlen részminták segítségével becsülték. Az egyéb hibák közé sorolva végeztek el az egyedi árindexek számtani és geometriai átlagolásából adódó különbségek összehasonlítását. Ezek között szerepel annak a hatásvizsgálata is, hogy mit jelent a saját lakásban lakók árindexeinek különböző módon történő számítása. (Ez a kérdéskör minden országban problémát jelent, s még a fejlett piacgazdaságokban sincs egységes módszer.) A harmadik példa a ruházati cikkek minőségváltozásának kezelé-

se, az utolsó pedig a benzin diszkont áron történő árusításának hatása az árindexre.

A tanulmányban közölt felsorolás és a számszerű példák bemutatása jól rávilágít a probléma jellegére, bonyolultságára s érzékelteti az eltérések (nem számottevő) nagyságát is.

Összefoglalóként a szerző arra a megállapításra jut, hogy bár nagyon kívánatos lenne az elvégzett számításokból a különböző jellegű hibákat összesíteni, de azt mégsem ajánlja. Annyit azonban véleménye szerint meg lehet kockáztatni, hogy az éves árindexek hibája 95 százalékos valószínűségi szinten $\pm 0,4-0,5$. A torzítás azonban igen bizonytalan, évről évre nagyon változó lehet. Ez különösen néhány fogyasztási kategória esetében (például lakás) lehet nagyon jelentős.

Az előző megjegyzés az éves árindexekre vonatkozik. Rövidebb időszakok árindexeit nagyon befolyásolhatják a szezonális hatások; ezért a tanulmány havonkénti árindexek vizsgálatával nem foglalkozott. Hosszabb, több éves időszakokra vonatkozó árindexek megbízhatósági hatásait azonban jó lenne megbecsülni. Erről a szerző a tanulmány befejező részében a következőképpen vélekedik.

Feltehetően nincs pozitív korreláció az egyes évek mintavételi tervei között, így a mintavételi hiba több év távlatában feltehetően nem mutat emelkedő tendenciát. A különböző szisztematikus hibák azonban kumulálódhatnak. Így fontos lehet a torzítás, ami az elemi aggregátumoknak, a cserélődésnek, a minőségi korrekciók hiányosságainak, valamint még néhány koncepcionális problémának a következménye.

(Ism.: *Marton Ádám*)

PINZENYIK, V.:

MAKROÖKONÓMIAI STABILIZÁCIÓ UKRAJNÁBAN

(Makroekonomiczeszkaja sztabilizacija v Ukrainye; itogi i problemü pervogo goda.) – *Voproszű Ekonomiki*. 1996. 2. sz. 88–97. p.

Ukrajnában a kormányzat 1994 októberében drasztikus pénzügyi és egyéb gazdasági intézkedéseket vezetett be. Az ország makroökonomiai gazdálkodásában bekövetkezett változások a következőképpen foglalhatók össze:

– Ukrajna az 1991–1994. években bizonyította, hogy az ellentmondásos és helytelen reformlépések ellenére képes gazdasági átalakításra;

– a legutóbbi időszak tapasztalatai bizonyítják, hogy a klasszikus gazdasági reformeljárások továbbra is célravezetőek, az egyéni megoldásokkal kísérletező közgazdászok nem érték el a kívánt eredményeket;

– megdőlt az infláció szezonális ütemének elkerülhetlenségét hirdető elmélet (a tavaszi és őszi emelkedés 1995-

például bizonyos pénzügyi szolgáltatások, a gyermekek és az idősek gondozása, nemzetközi közlekedés stb. Ezeket a hibákat lehet torzításként kezelni, lehet szakértői becsléseket alkalmazni, de lehet bonyolultabb megoldásokat is használni, más hasonló csoportok árindexeiből kiindulva, azok szóródását is számításba véve. E gondolatmenet lényege az, hogy a különböző – reprezentált és nem reprezentált – tételek árindexeinek viselkedésében van bizonyos hasonlóság.

Számolni kell az elemi árak összesítéséből adódó torzítással is, amennyiben nincsenek például kielégítő súlyadatok. Torzításként lehet felfogni mind a termékek, mind a vásárlási helyek (boltok) közötti helyettesítésből adódó változásokat. A minőségi korrekciók is hibaforrást jelentenek.

A konkrét árfeljegyzések során is számos hiba, torzítás adódhat az értelmezés, a kedvezmények megfelelő számbavétele, az árjegyzéki árak kiválasztása során. Meg kell még említeni a kiválasztás bizonytalanságait, valamint a hiányzó adatok problémakörét.

Végül bizonyos koncepcionális kérdéseket kell megemlíteni, mint például a tulajdonos által lakott lakások költségeinek, a pénzügyi szolgáltatásoknak, a szerencsejátékokat, valamint az esetleg támogatott egészségügyi szolgáltatásoknak stb. a körét. E problémák kezelése különös hangsúlyt kap akkor, amikor az infláció mértékét országok között hasonlítjuk össze.

A tanulmány következő fejezete a hiba formális megfogalmazását adja egy olyan modell segítségével, amely négy komponensből áll. Ezek közül kettő mintavételből adódó véletlen hiba (súlyok, termékek), a másik kettő pedig az ugyanezekkel kapcsolatos torzítás.

A tanulmány a továbbiakban bemutatja azokat a számításokat és eredményeket, amelyek a felvázolt modellek alapján készültek. Ezek lényegében különböző változatok összehasonlítását jelentik. Nem volt számottevő eltérés abból adódóan, hogy ugyanazt az árindexet három egymás után következő év súlyaival számították ki. A vizsgálat arra is kiterjedt, hogy a nem teljeskörűen reprezentált csoportok árindexei a mintától függően milyen változásokat jeleztek.

A mintavételi hibát véletlen részminták segítségével becsülték. Az egyéb hibák közé sorolva végeztek el az egyedi árindexek számtani és geometriai átlagolásából adódó különbségek összehasonlítását. Ezek között szerepel annak a hatásvizsgálata is, hogy mit jelent a saját lakásban lakók árindexeinek különböző módon történő számítása. (Ez a kérdéskör minden országban problémát jelent, s még a fejlett piacgazdaságokban sincs egységes módszer.) A harmadik példa a ruházati cikkek minőségváltozásának kezelé-

se, az utolsó pedig a benzin diszkont áron történő árusításának hatása az árindexre.

A tanulmányban közölt felsorolás és a számszerű példák bemutatása jól rávilágít a probléma jellegére, bonyolultságára s érzékelteti az eltérések (nem számottevő) nagyságát is.

Összefoglalóként a szerző arra a megállapításra jut, hogy bár nagyon kívánatos lenne az elvégzett számításokból a különböző jellegű hibákat összesíteni, de azt mégsem ajánlja. Annyit azonban véleménye szerint meg lehet kockáztatni, hogy az éves árindexek hibája 95 százalékos valószínűségi szinten $\pm 0,4-0,5$. A torzítás azonban igen bizonytalan, évről évre nagyon változó lehet. Ez különösen néhány fogyasztási kategória esetében (például lakás) lehet nagyon jelentős.

Az előző megjegyzés az éves árindexekre vonatkozik. Rövidebb időszakok árindexeit nagyon befolyásolhatják a szezonális hatások; ezért a tanulmány havonkénti árindexek vizsgálatával nem foglalkozott. Hosszabb, több éves időszakokra vonatkozó árindexek megbízhatósági hatásait azonban jó lenne megbecsülni. Erről a szerző a tanulmány befejező részében a következőképpen vélekedik.

Feltehetően nincs pozitív korreláció az egyes évek mintavételi tervei között, így a mintavételi hiba több év távlatában feltehetően nem mutat emelkedő tendenciát. A különböző szisztematikus hibák azonban kumulálódhatnak. Így fontos lehet a torzítás, ami az elemi aggregátumoknak, a cserélődésnek, a minőségi korrekciók hiányosságainak, valamint még néhány koncepcionális problémának a következménye.

(Ism.: *Marton Ádám*)

PINZENYIK, V.:

MAKROÖKONÓMIAI STABILIZÁCIÓ UKRAJNÁBAN

(Makroekonomiczeszkaja sztabilizacija v Ukrainye; itogi i problemü pervogo goda.) – *Voproszű Ekonomiki*. 1996. 2. sz. 88–97. p.

Ukrajnában a kormányzat 1994 októberében drasztikus pénzügyi és egyéb gazdasági intézkedéseket vezetett be. Az ország makroökonómiai gazdálkodásában bekövetkezett változások a következőképpen foglalhatók össze:

– Ukrajna az 1991–1994. években bizonyította, hogy az ellentmondásos és helytelen reformlépések ellenére képes gazdasági átalakításra;

– a legutóbbi időszak tapasztalatai bizonyítják, hogy a klasszikus gazdasági reformeljárások továbbra is célravezetőek, az egyéni megoldásokkal kísérletező közgazdászok nem érték el a kívánt eredményeket;

– megdőlt az infláció szezonális ütemének elkerülhetlenségét hirdető elmélet (a tavaszi és őszi emelkedés 1995-

ben nem következett be, a monetáris korlátozásoknak köszönhetően).

– a reformok meg nem valósulásának legfőbb oka a politikai akarat hiánya és az irányítás következtelensége, melyek az infláció mértékének további emelkedéséhez vezetnek (1995 májusától augusztusig havi 4-6 százalékos értéke szeptemberre 14 százalékra nőtt, amikor a legalacsonyabb költségvetési hiányértéket a legalacsonyabb pénztömegnövekedés követte.)

1995-ben egyértelművé vált, hogy a következetes pénzügyi politika kecsegtet a legkedvezőbb eredményekkel. Az első hónapokban az árfelszabadítás hatására bekövetkezett 18-20 százalékos növekedést leszámítva a fogyasztói árak változásának havi átlagatavaly 7,0 százalék volt. Hasonlóképpen először ebben az évben figyelhettük meg az élelmiszer- és az ipari termékek árai közötti különbség jelentős csökkenését. 1995-ben vált viszonylag stabilá a nemzeti valuta, valamint a kemény valuta beáramlása is pozitív mérleget zárt. A valutaárfolyam egységesítése nagyban megnövelte a valutapiac kapacitását. A bankok keményvaluta-eladásával közelíteni tudták az árfolyamokat, így 1995 decemberére a készpénzes és nem készpénzes árfolyamok különbsége az 1994. novemberi 28 százalékról 4 százalékra esett vissza.

Nem sikerült megállítani, mindössze lassítani az ipari termelés csökkenését. Bizonyítást nyert, hogy a pénzügyi stabilizáció és a gazdasági növekedés nem áll fordított arányban egymással. Az 1994 első negyedéve után bekövetkezett szezonális gyarapodás alatt az infláció értéke viszonylag alacsony volt. 1995-ben, az árfelszabadítást követően 13 százalékkal esett, majd a II. negyedév 4,6-5,8 százalékos inflációja mellett 7,6 százalékkal nőtt az igazi termelés.

Az infláció fékezése nem érhető el újabb bankok és értékpapírok kibocsátásával. 1993-ban a pénzforgalmi eszközök nominálértéke 38-szorosára nőtt, míg valós értékük 63 százalékkal csökkent, ugyanakkor 1995 első felében a stabilizáció hatására 21 százalékos reálérték-növekedés ment végbe a pénzforgalmi eszközök értékében.

A pénzügyi stabilizációval új probléma jelentkezett: a fizetési kötelezettségek válsága. A vállalatok sok esetben a nominál értékekkel számoltak (1994 októberétől 1995 decemberéig az egymással szembeni követelések összege 6,5-szeresére nőtt Ukrajnában), holott ez idő alatt a fogyasztói árak 7,3-szeresükre emelkedtek, ami végeredményben az adósságok 11,4 százalékos reálérték-csökkenését eredményezi.

Az ország gazdasági és pénzügyi szerkezetének átalakításához nélkülözhetetlen az új beruházások megvalósítása. Az utóbbi években a befektető tevékenység csökkent, ami a meglévő (főleg gépipari) erőforrások elhasználódásához vezetett. 1995-ben a beruházási feltételek javultak, mivel az árnövekedés

lassulása a banki illetmények csökkenésével járt. Vannak olyan törekvések, hogy kiszélesítsék a hosszú távú befektetések körét, azonban a kereskedelmi bankok hiteltartaléki felépítése ezt nem teszi lehetővé (egy évnél hosszabb időtartamra a határidős letétek felét sem kötik le), ami a nemzeti valutával szembeni bizalom hiányával magyarázható. A fenti tendenciával kapcsolatos félelmek beigazolódtak 1995 őszén, amikor az infláció mértéke ismét 9-14 százalékra emelkedett. 1996 elején a feltételek ismét javultak: a bankok nemzeti valutával kezdtek működni és a hosszú lejáratú befektetések volumene is növekedett.

A függetlenné válás után, 1995-ben haladta meg először a bérek emelkedése a fogyasztói árak növekedését (1993-ban 52 százalékos csökkenést és 10 055 százalékos inflációt, 1994-ben 17, illetve 401 százalékos romlást, majd 1995-ben 370 százalékos bérnövekedést és 285 százalékos inflációt regisztráltak). A bérek dollárban kifejezett megfelelője 1994 októbertől folyamatosan emelkedett, miután az össztermelés mérséklésével inflációcsökkentő intézkedések léptek életbe. A nyugdíjak terén nem tapasztalható hasonló javulás: 1995-ben csak 9 százalékos reálérték-növekedés történt. 1996 első hónapjaiban vezették be a címzett segélyt, a 4,8 millió karbonyavecnél (27 USD) kevesebb összjövedelmű családok megélhetésére, ami jelenleg csak az egyedül élő munkaképtelen nyugdíjasokat foglalja magában. Korábban a kommunális szolgáltatások kompenzálásaként az összjövedelmük több mint 15 százalékát lakásköltségekre fizető családok jutottak segélyhez.

A vizsgált időszakban az alacsony import tarifáknak köszönhetően kedvezően alakult a kereskedelmi mérleg, 1995 10 hónapja alatt az export mértéke elérte az 1994. évi éves értéket. Az elmúlt esztendőben jelentős változásokat élt meg a belkereskedelmi kötelezettségek törlesztésének rendszere is: 1995-ben nem volt késedelmes fizetési kötelezettség, az egyes vállalatok a korábbi évek hátralékait is felszámolták.

1995-ben, főleg az év második felében felgyorsultak a privatizációs eljárások, azonban így sem sikerült az összes előirányzott vállalatot magánkézbe juttatni, hogy új munkahelyeket teremtsenek az elkerülhetetlen szerkezeti átalakítások miatt munkanélkülivé vált dolgozók számára. A hivatalos munkanélküliségi mutatók nem magasak, azonban a becsült valós értékek jóval meghaladják ezeket, mert például a fogyasztás és a bérek középértékeinek aránya 2,5:1.

Ukrajna jelenlegi gazdasági problémáinak megoldása a következetes pénzügyi stabilizációban, a nemzeti valuta megszilárdításában, a megtakarítások és a befektetések mértékének helyreállításában rejlik.

(Ism.: Németh Attila)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

SCHULTZ, G. V.:

A DEMOGRÁFIAI FEJLŐDÉS
ÉS A MUNKANÉLKÜLISÉG

(Die Auswirkungen der demographischen Entwicklung auf die Arbeitslosigkeit.) – *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*. 1995. 4. sz. 485–496 p.

A német népesség alakulásában két évtizeddel ezelőtt drámai fordulat következett be, amelynek nyomán korábban ismeretlen demográfiai folyamatok alakultak ki. E folyamatok a mostani magas munkanélküliségnek döntő jelentőségű, bár nem kizárólagos okai. Az 1970-es évek közepén ugyanis más tényezők is jelentkeztek, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a munkaerő-kereslet és -kínálat közötti olló szélesebbre nyíljon.

A tanulmány e jelenség demográfiai vonatkozásait taglalja, amelyek az Európai Unió más tagállamai számára is tanulságosak lehetnek, minthogy a munkanélküliség több országban is a következő évtizedek súlyos problémái között szerepelhet.

A régi Német Szövetségi Köztársaság területén a népesség 1950-től az 1970-es évek elejéig folyamatosan növekedett. E folyamat a későbbiekben megtorpant, és a legutóbbi időkig lényegében stagnálás mutatkozott. Változott azonban a népesség korösszetétele. A döntően munkaerő-kínálatként jelentkező 18–65 éves lakosság állománya az 1970-es éveket követően tovább gyarapodott, míg a munkaerőpiacon nem jelentkezők csoportja – elsősorban a 18 éven aluliak számának csökkenése miatt – visszaesett. Érthető tehát, hogy a munkaerőpiacon – főleg az 1980-as években – egyre nagyobb volt a kínálat. A kereslet viszont ezt a többletet nem tudta követni. A körülmények tehát alapvetően megváltoztak az 1960-as években és az 1970-es évek első felében észlelt egyensúlyi helyzethez képest, amikor a keresletet és a kínálatot egyaránt konstansnak lehetett tekinteni.

Az 1960-as években és az 1970-es évek első felében a munkaerőpiac stabil helyzetéhez – egyéb okok mellett – hozzájárult az is, hogy az egy főre jutó éves munkaidőalap fokozatosan csökkent. 1975-ben az egy főre jutó teljesített munkaórák száma mintegy 25 százalékkal volt alacsonyabb, mint tizenöt évvel korábban. A kieső munkaidőalapot (a műszaki fejlesztés mellett), legalább részben, új munkaerő felvételével kellett pótolni. E tényező tehát lényeges szerepet játszott a foglalkoztatottság növelésében vagy legalább szinten tartásában.

Az 1975 utáni időszakban az egy főre jutó munkaidőalap csökkenése nem szűnt meg teljesen, de az előző periódushoz képest annyira lelassult, hogy a

foglalkoztatást pozitívan befolyásoló szerepét gyakorlatilag már nem tölthette be. A növekvő munkaerő-kínálatot tehát többé ilyen módon sem követhette a kereslet növekedése. A gazdasági helyzet ismert alakulása folytán más olyan tényezők sem merülhettek fel, amelyek a kereslet érdemleges megélénkülését elősegíthették volna. A munkaerő-kínálat és -kereslet közötti – addig jelentéktelen – eltérés így módon lényeges szakadékká mélyült. Az 1990-ben már 3 millió fős munkanélküliség egyértelműen jelezte ezt a tendenciát, vagyis a kereslet és a kínálat között mutatkozó olló szétnyílását.

Valószínűtlennek látszik, hogy az „olajár-robbanás” az 1970-es évek közepén bekövetkezett kedvezőtlen fordulatban lényeges tényezőként lenne értékelhető. A GDP alakulásában egyes években mutatkozó megtorpanások időpontjai ugyanis arra utalnak, hogy azok nem okozhatták az olajár-robbanást követő válságokat.

Az alacsonyan képzett külföldi munkavállalók legális és részben illegális alkalmazása arra utal, hogy a munkanélküliség egyik okaként mindenképpen a belföldi munkavállalók magasabb képzettsége és ennek megfelelő igényei jelölhetők meg.

A munkanélküliséggel és a népesség fejlődésével kapcsolatos empirikus adatok arról győznek meg, hogy az 1970-es évek második fele óta fellépő munkanélküliség elsősorban és döntően demográfiai okokkal magyarázható. A konjunkturális hatások a munkanélküliség magas arányának növekedéséből csak viszonylag kis hányadot, körülbelül 1 százalékot indokolhatnak.

Az említettek alapján felvetődik a kérdés, hogy miként lehetne a munkaerő-kereslet és -kínálat között megbomlott egyensúlyt helyreállítani. E cél érdekében elvben különböző megoldásokat lehetne javasolni. A legkedvezőtlenebb lenne ezek között a termelékenység visszafogása, mely nem látszik járható útnak. Marad a munkaidő drasztikus csökkentése, továbbá a részmunkaidejű foglalkoztatás kiterjesztése. Ez utóbbi önmagában nem járhat érdemleges eredménnyel.

Célravezetőbbek lennének a munkaerő-kínálatot mérséklő intézkedések, amelyek között kiemelkedő jelentőségű a családi pótlék növelése és általában a családok támogatásának fokozása. Ide kapcsolódik a gyermekek családi ellátását megkönnyítő intézmények nagyobb arányú létesítése. Fontos szempont a képzési és továbbképzési lehetőségek javítása. A bevándorlást befolyásoló intézkedések között főként a családdal együtt érkezőknek kellene előnyt biztosítani. Az Európai Unió eszközeinek igénybevételével programot kellene szervezni, amelynek keretében mód

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

SCHULTZ, G. V.:

A DEMOGRÁFIAI FEJLŐDÉS
ÉS A MUNKANÉLKÜLISÉG

(Die Auswirkungen der demographischen Entwicklung auf die Arbeitslosigkeit.) – *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*. 1995. 4. sz. 485–496 p.

A német népesség alakulásában két évtizeddel ezelőtt drámai fordulat következett be, amelynek nyomán korábban ismeretlen demográfiai folyamatok alakultak ki. E folyamatok a mostani magas munkanélküliségnek döntő jelentőségű, bár nem kizárólagos okai. Az 1970-es évek közepén ugyanis más tényezők is jelentkeztek, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a munkaerő-kereslet és -kínálat közötti olló szélesebbre nyíljon.

A tanulmány e jelenség demográfiai vonatkozásait taglalja, amelyek az Európai Unió más tagállamai számára is tanulságosak lehetnek, minthogy a munkanélküliség több országban is a következő évtizedek súlyos problémái között szerepelhet.

A régi Német Szövetségi Köztársaság területén a népesség 1950-től az 1970-es évek elejéig folyamatosan növekedett. E folyamat a későbbiekben megtorpant, és a legutóbbi időkhöz lényegében stagnálás mutatkozott. Változott azonban a népesség korösszetétele. A döntően munkaerő-kínálatként jelentkező 18–65 éves lakosság állománya az 1970-es éveket követően tovább gyarapodott, míg a munkaerőpiacon nem jelentkezők csoportja – elsősorban a 18 éven aluliak számának csökkenése miatt – visszaesett. Érthető tehát, hogy a munkaerőpiacon – főleg az 1980-as években – egyre nagyobb volt a kínálat. A kereslet viszont ezt a többletet nem tudta követni. A körülmények tehát alapvetően megváltoztak az 1960-as években és az 1970-es évek első felében észlelt egyensúlyi helyzethez képest, amikor a keresletet és a kínálatot egyaránt konstansnak lehetett tekinteni.

Az 1960-as években és az 1970-es évek első felében a munkaerőpiac stabil helyzetéhez – egyéb okok mellett – hozzájárult az is, hogy az egy főre jutó éves munkaidőalap fokozatosan csökkent. 1975-ben az egy főre jutó teljesített munkaórák száma mintegy 25 százalékkal volt alacsonyabb, mint tizenöt évvel korábban. A kieső munkaidőalapot (a műszaki fejlesztés mellett), legalább részben, új munkaerő felvételével kellett pótolni. E tényező tehát lényeges szerepet játszott a foglalkoztatottság növelésében vagy legalább szinten tartásában.

Az 1975 utáni időszakban az egy főre jutó munkaidőalap csökkenése nem szűnt meg teljesen, de az előző periódushoz képest annyira lelassult, hogy a

foglalkoztatást pozitívan befolyásoló szerepét gyakorlatilag már nem tölthette be. A növekvő munkaerő-kínálatot tehát többé ilyen módon sem követhette a kereslet növekedése. A gazdasági helyzet ismert alakulása folytán más olyan tényezők sem merülhettek fel, amelyek a kereslet érdemleges megélénkülését elősegíthették volna. A munkaerő-kínálat és -kereslet közötti – addig jelentéktelen – eltérés így módon lényeges szakadékká mélyült. Az 1990-ben már 3 millió fős munkanélküliség egyértelműen jelezte ezt a tendenciát, vagyis a kereslet és a kínálat között mutatkozó olló szétnyílását.

Valószínűtlennek látszik, hogy az „olajár-robbanás” az 1970-es évek közepén bekövetkezett kedvezőtlen fordulatban lényeges tényezőként lenne értékelhető. A GDP alakulásában egyes években mutatkozó megtorpanások időpontjai ugyanis arra utalnak, hogy azok nem okozhatták az olajár-robbanást követő válságokat.

Az alacsonyan képzett külföldi munkavállalók legális és részben illegális alkalmazása arra utal, hogy a munkanélküliség egyik okaként mindenképpen a belföldi munkavállalók magasabb képzettsége és ennek megfelelő igényei jelölhetők meg.

A munkanélküliséggel és a népesség fejlődésével kapcsolatos empirikus adatok arról győznek meg, hogy az 1970-es évek második fele óta fellépő munkanélküliség elsősorban és döntően demográfiai okokkal magyarázható. A konjunkturális hatások a munkanélküliség magas arányának növekedéséből csak viszonylag kis hányadot, körülbelül 1 százalékot indokolhatnak.

Az említettek alapján felvetődik a kérdés, hogy miként lehetne a munkaerő-kereslet és -kínálat között megbomlott egyensúlyt helyreállítani. E cél érdekében elvben különböző megoldásokat lehetne javasolni. A legkedvezőtlenebb lenne ezek között a termelékenységség visszafogása, mely nem látszik járható útnak. Marad a munkaidő drasztikus csökkentése, továbbá a részmunkaidejű foglalkoztatás kiterjesztése. Ez utóbbi önmagában nem járhat érdemleges eredménnyel.

Célravezetőbbek lennének a munkaerő-kínálatot mérséklő intézkedések, amelyek között kiemelkedő jelentőségű a családi pótlék növelése és általában a családok támogatásának fokozása. Ide kapcsolódik a gyermekek családi ellátását megkönnyítő intézmények nagyobb arányú létesítése. Fontos szempont a képzési és továbbképzési lehetőségek javítása. A bevándorlást befolyásoló intézkedések között főként a családdal együtt érkezőknek kellene előnyt biztosítani. Az Európai Unió eszközeinek igénybevételével programot kellene szervezni, amelynek keretében mód

nyílna annak támogatására, hogy a fejlett országok magasan képzett szakemberei a harmadik világban több évet tölthessenek a fejlődést elősegítő alkotó tevékenységgel.

(Ism.: Fóti János)

SZTOKMAN, N.:

TAJVAN NÉPESSÉGE
DEMOGRÁFIAI SZEMPONTBÓL

(La population taiwanaise: aspects démographiques.) –
Espace, Populations, Societes. 1995. 2. sz. 181–190. p.

A tanulmány összefoglalja a mai Tajvan területének történetét 1624-től kezdve, amikor a holland megszállók partra léptek Formóza szigetén.

Alig több mint 3000 – eredetét tekintve Közép-Kínából ideszármazott – lakos élt itt ekkor, nagyrészt halászatból, vadászatból, rizstermelésből, de jövedelmük egy része már ekkor is exportból, a szárazföldi Kína piacaira irányuló állat-, rizs- és cukoreladásból származott.

Kínában a Ming dinasztia idején törvény tiltotta a szigetre való áttelepülést, mégis folyamatosan nőtt az ide települők száma, és itt találtak búvóhelyet a törvény elől menekülők, a Kínai tenger kalózái.

1644-ben, a Mandzsuk uralomra kerülésekor, véget ért a rövid holland megszállás, 1661-ben pedig – immár saját fővárossal – a szigetet gyarmatként Kínához csatolták.

A nagyarányú idevándorlás hatására a népességszám rohamosan és folyamatosan nőtt, 1886-ban már megközelítette a 2 milliót.

1895-ben, a kínai–japán háborút követően a szigetet elfoglalták a japánok, de ez semmit sem csökkentett vonzerején.

A huszas, harmincas években a népesség növekedése évi 2,4 százalék körül mozgott, mely érték ezidőtájt a világon a legmagasabbak közé tartozott. (A bevándorlás csak a második világháború idején szünetelt.)

Jelentős gazdasági fejlődést eredményezett a japán piac élelmiszerral való ellátása, 1902 és 1925 között a cukortermelés például a tizenkétszeresére, a rizs é ötszörösére nőtt.

A japánok által megvalósított szegregációs politika nem mérsékelte a bevándorlási kedvet, a népesség hosszú ideig elfogadta a megkülönböztetést. A szerző az oktatás területéről hoz szemléletes példát, mely szerint amíg 1935-ben valamennyi japán származású gyermeket beiskoláztak és közülük sokan szereztek felsőfokú végzettséget, addig a kínai gyerekek közül a fiúknak csupán fele, a lányoknak pedig csak mintegy negyedrésze járhatott iskolába.

A szigeten élők a megszállás idején is fenntartották, sőt erősítették kulturális kapcsolataikat Kínával, de sosem fordultak a megszállók ellen. A gazdaság erősödésével párhuzamosan lassan felnőtt a saját elit. A növekvő életszínvonal és a gyorsan javuló egészségügyi helyzet (a járványok leküzdése, a kábítószer elleni eredményes küzdelem) hatására rövid idő alatt lezajlott a demográfiai átmenet első szakasza.

A második világháború kitörésekor már több mint ötmillió lakos élt a szigeten. 1945. október 25-én (a második kínai–japán háború befejezésének dátuma) Tajvant visszaadták Kínának, és 1949-ben, amikor a kommunisták kerültek kormányra, a korábban gazdasági okokra visszavezethető idevándorlás kiegészült a politikai természetűvel, az áttelepülők pedig immár az egész Kína területéről érkeztek.

1,5–2 millió katona, funkcionárius, tisztviselő érkezett Tajvanra, sokan közülük Tajpejben települtek le. Akik ekkortájt – többnyire városokból – ideérkeztek, általában jól képzettek voltak és jelentős szerepet játszottak a későbbi fejlődés során.

A migráció a továbbiakban sem szűnt meg, a szerző becslése szerint 1950 és 1980 között évente mintegy 55 ezer bevándorló érkezett a szigetre, a vonzerőt az ázsiai környezetben példa nélkül álló rohamosan fejlődő gyáripár, az életszínvonal, illetve a tajvani bérek jelentették.

A Délkelet-Ázsiára régóta jellemző migráció – mely korábban e régióra, illetve Ázsiára vagy az Indiai óceán vidékére korlátozódott – újabban a fejlett ipari országok (főként az Egyesült Államok) irányába módosult. Tajvan teljes népességnövekedésének nagyobb részét ma az itteni születésűek természetes szaporodása eredményezi.

A tanulmány e „legkisebb kínai tartomány” természeti adottságait áttekintve a következő megállapításokat tartalmazza.

Tajvan területének hossza körülbelül 400 km és szélessége a 140 km-t sehol sem haladja meg. Több mint felét 3–4 ezer méter magas hegylánc borítja, területének (36 000 km²) mindössze egyharmada megművelhető. Lakosságának 90 százaléka a nyugati parton él, a népsűrűség ennek megfelelően változatos, a hegyes körzetekben 70 körül van, a nyugati part nagyvárosainak körzetében eléri az 1000–1500 lakos/km²-t.

A legjelentősebb városok irányába tartó belső vándorlás az utóbbi évtizedekben felgyorsult, az urbanizációs ráta, mely 1950-ben 20 százalék körül volt, napjainkban 80 százalékhoz közelít. (1992-ben 11,5 millióan laktak a százezernél nagyobb lélekszámú városokban.)

A demográfiai átmenet alakulását a legfontosabb mutatók változásával jellemzi a szerző.

nyílna annak támogatására, hogy a fejlett országok magasan képzett szakemberei a harmadik világban több évet tölthessenek a fejlődést elősegítő alkotó tevékenységgel.

(Ism.: *Fóti János*)

SZTOKMAN, N.:

TAJVAN NÉPESSÉGE
DEMOGRÁFIAI SZEMPONTBÓL

(La population taiwanaise: aspects démographiques.) –
Espace, Populations, Societes. 1995. 2. sz. 181–190. p.

A tanulmány összefoglalja a mai Tajvan területének történetét 1624-től kezdve, amikor a holland megszállók partra léptek Formóza szigetén.

Alig több mint 3000 – eredetét tekintve Közép-Kínából ideszármazott – lakos élt itt ekkor, nagyrészt halászatból, vadászatból, rizstermelésből, de jövedelmük egy része már ekkor is exportból, a szárazföldi Kína piacaira irányuló állat-, rizs- és cukoreladásból származott.

Kínában a Ming dinasztia idején törvény tiltotta a szigetre való áttelepülést, mégis folyamatosan nőtt az ide települők száma, és itt találtak búvóhelyet a törvény elől menekülők, a Kínai tenger kalózái.

1644-ben, a Mandzsuk uralomra kerülésekor, véget ért a rövid holland megszállás, 1661-ben pedig – immár saját fővárossal – a szigetet gyarmatként Kínához csatolták.

A nagyarányú idevándorlás hatására a népességszám rohamosan és folyamatosan nőtt, 1886-ban már megközelítette a 2 milliót.

1895-ben, a kínai–japán háborút követően a szigetet elfoglalták a japánok, de ez semmit sem csökkentett vonzerején.

A huszas, harmincas években a népesség növekedése évi 2,4 százalék körül mozgott, mely érték ezidőtájt a világon a legmagasabbak közé tartozott. (A bevándorlás csak a második világháború idején szünetelt.)

Jelentős gazdasági fejlődést eredményezett a japán piac élelmiszerral való ellátása, 1902 és 1925 között a cukortermelés például a tizenkétszeresére, a rizs é ötszörösére nőtt.

A japánok által megvalósított szegregációs politika nem mérsékelte a bevándorlási kedvet, a népesség hosszú ideig elfogadta a megkülönböztetést. A szerző az oktatás területéről hoz szemléletes példát, mely szerint amíg 1935-ben valamennyi japán származású gyermeket beiskoláztak és közülük sokan szereztek felsőfokú végzettséget, addig a kínai gyerekek közül a fiúknak csupán fele, a lányoknak pedig csak mintegy negyedrésze járhatott iskolába.

A szigeten élők a megszállás idején is fenntartották, sőt erősítették kulturális kapcsolataikat Kínával, de sosem fordultak a megszállók ellen. A gazdaság erősödésével párhuzamosan lassan felnőtt a saját elit. A növekvő életszínvonal és a gyorsan javuló egészségügyi helyzet (a járványok leküzdése, a kábítószer elleni eredményes küzdelem) hatására rövid idő alatt lezajlott a demográfiai átmenet első szakasza.

A második világháború kitörésekor már több mint ötmillió lakos élt a szigeten. 1945. október 25-én (a második kínai–japán háború befejezésének dátuma) Tajvant visszaadták Kínának, és 1949-ben, amikor a kommunisták kerültek kormányra, a korábban gazdasági okokra visszavezethető idevándorlás kiegészült a politikai természetűvel, az áttelepülők pedig immár az egész Kína területéről érkeztek.

1,5–2 millió katona, funkcionárius, tisztviselő érkezett Tajvanra, sokan közülük Tajpejben települtek le. Akik ekkortájt – többnyire városokból – ideérkeztek, általában jól képzettek voltak és jelentős szerepet játszottak a későbbi fejlődés során.

A migráció a továbbiakban sem szűnt meg, a szerző becslése szerint 1950 és 1980 között évente mintegy 55 ezer bevándorló érkezett a szigetre, a vonzerőt az ázsiai környezetben példa nélkül álló rohamosan fejlődő gyáripár, az életszínvonal, illetve a tajvani bérek jelentették.

A Délkelet-Ázsiára régóta jellemző migráció – mely korábban e régióra, illetve Ázsiára vagy az Indiai óceán vidékére korlátozódott – újabban a fejlett ipari országok (főként az Egyesült Államok) irányába módosult. Tajvan teljes népességnövekedésének nagyobb részét ma az itteni születésűek természetes szaporodása eredményezi.

A tanulmány e „legkisebb kínai tartomány” természeti adottságait áttekintve a következő megállapításokat tartalmazza.

Tajvan területének hossza körülbelül 400 km és szélessége a 140 km-t sehol sem haladja meg. Több mint felét 3–4 ezer méter magas hegylanc borítja, területének (36 000 km²) mindössze egyharmada megművelhető. Lakosságának 90 százaléka a nyugati parton él, a népsűrűség ennek megfelelően változatos, a hegyes körzetekben 70 körül van, a nyugati part nagyvárosainak körzetében eléri az 1000–1500 lakos/km²-t.

A legjelentősebb városok irányába tartó belső vándorlás az utóbbi évtizedekben felgyorsult, az urbanizációs ráta, mely 1950-ben 20 százalék körül volt, napjainkban 80 százalékhoz közelít. (1992-ben 11,5 millióan laktak a százezernél nagyobb lélekszámú városokban.)

A demográfiai átmenet alakulását a legfontosabb mutatók változásával jellemzi a szerző.

1938-ban, az első fázis kezdetén, a születési arány magas (43,9 ezrelék) és sokáig nem változott; a mortalitás – a japánok egészségügyi erőfeszítéseinek hatására – folyamatosan csökkent (az 1938-as 20 ezrelékről). A magas csecsemőhalandóság ellenére (145 ezrelék) a természetes növekedés 2,4 százalék volt ekkortájt, s ezzel az értékkel Tajvan a világranglista első helyét foglalta el.

A háború befejezését, illetve a japán kapitulációt követő három évtized során befejeződött a demográfiai átmenet. A halandóság látványos csökkenése volt ennek a változásnak az első megnyilvánulása. 1955-ben a halálozási arány már csak 8,6 ezrelék, a csecsemőhalandóságé pedig 33 ezrelék volt. Nagyrészt az egészségügy fejlődéséről tanúskodnak ugyan a fenti mutatók, nem szabad azonban alábecsülni a gazdasági fellendüléshez kötődő népességstruktúra-átalakulás jelentőségét. A bevándorlók nagy része jól képzett fiatal felnőtt, a halandóság csökkenéséhez ez is hozzájárult. A hatvanas évektől a termékenység gyorsuló csökkenéséről tanúskodnak az adatok, ez már a demográfiai átmenet második szakasza. (A termékenység alakulásával kapcsolatban a szerző úgy véli, hogy a háborút követő első években tapasztalt, jelentősen megnőtt születésszám csupán a pontosabb adminisztráció következménye volt.) A nyers születési arány eleinte gyors csökkenése (1955-ben még 45,3 ezrelék, 1970-ben már csak 28,1 ezrelék) lelassul (1980-ban 25 ezrelék), az évtized végére 16 ezrelék körül stabilizálódik, jelenleg pedig a fejlett európai vagy észak-amerikai országokéhoz hasonló. A csecsemőhalandóság a legalacsonyabbak közé tartozik a világon (1991-ben 6,2 ezrelék), és ez egyértelműen

bizonyítja a népesség jó egészségi állapotát. Az idősök halálozásában a legfejlettebb országokéhoz hasonló változások következtek be, amennyiben a halálozások nagy részéért itt is az ún. degeneratív halálokok felelősek (rák, szív- és érrendszeri betegségek).

Az orvostudomány felfedezései a gyorsan fejlődő és mára általánossá vált biztosítási rendszer következtében azonnal hasznosulnak, az adatok szerint 900 személyre jut 1 orvos, és 1000 főre további 3 egészségügyi szakalkalmazott.

A népesség korstruktúrája – a csökkenő születésszám, javuló halandóság következtében – gyorsan változik, megindult a népesség „öregedésének” folyamata. Ezt mutatja, hogy a gyermekorúak aránya, mely 1961-ben még 54,1 százalék volt, jelenleg 30 százalék körüli; kis idő múlva a népesség kétharmada potenciális munkaerőnek számít, ami a fejlődés tartalékait jelzi.

Az utóbbi három évtized során megduplázódott az időskorúak aránya és ma a várható élettartam több mint 75 év. Az öregedés itt egyetlen korcsoportban sem járt együtt a nők arányának növekedésével. Hiányosak az adatok, így nem állapítható meg, vajon a női népesség 48 százalékos aránya többlethalandóság következménye-e vagy a hosszú időn át jellemző férfi bevándorlás hatása. A demográfiai átmenet után tehát fennmaradtak bizonyos sajátosságok.

A népesség átlagéletkora (1992-ben 28 év) arról tanúskodik, hogy Tajvan népessége még mindig fiatal, ez és a mérsékelt természetes növekedés (évi 1 százalék körüli) a további fejlődés biztosítékai.

(Ism.: Gábor Mária)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

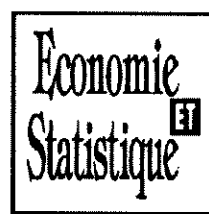
1996. ÉVI 3. SZÁM

Brachinger, H. W. – Steinhäuser, U.: A Steiner-azonosság: Eredet, statisztikai következmények és numerikus szempontok.

Brachmann, K. – Stich, A. – Trede, M.: Paraméteres jövedelemeloszlási modellek értékelése.

Stier, W.: Idősorok kanonikus felbontása: megjegyzések a Seats-hez.

Hartmann, N.: A nemzeti elszámolások új európai rendszere.

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS
PÉNZÜGYMINISZTERIUM
ÉS A STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 6–7. SZÁM

Lollovier, S. – Verger, D.: Háztartási vagyon: meghatározások és diszparitások.

Arrondel, L.: Háztartási vagyon: még háztartási, de észszerű megtakarítások is.

Arrondel, L. – Masson, A.: Kockázatkezelés és a vagyonfelhalmozással összefüggő magatartás.

1938-ban, az első fázis kezdetén, a születési arány magas (43,9 ezrelék) és sokáig nem változott; a mortalitás – a japánok egészségügyi erőfeszítéseinek hatására – folyamatosan csökkent (az 1938-as 20 ezrelékről). A magas csecsemőhalandóság ellenére (145 ezrelék) a természetes növekedés 2,4 százalék volt ekkortájt, s ezzel az értékkel Tajvan a világranglista első helyét foglalta el.

A háború befejezését, illetve a japán kapitulációt követő három évtized során befejeződött a demográfiai átmenet. A halandóság látványos csökkenése volt ennek a változásnak az első megnyilvánulása. 1955-ben a halálozási arány már csak 8,6 ezrelék, a csecsemőhalandóságé pedig 33 ezrelék volt. Nagyrészt az egészségügy fejlődéséről tanúskodnak ugyan a fenti mutatók, nem szabad azonban alábecsülni a gazdasági fellendüléshez kötődő népességstruktúra-átalakulás jelentőségét. A bevándorlók nagy része jól képzett fiatal felnőtt, a halandóság csökkenéséhez ez is hozzájárult. A hatvanas évektől a termékenység gyorsuló csökkenéséről tanúskodnak az adatok, ez már a demográfiai átmenet második szakasza. (A termékenység alakulásával kapcsolatban a szerző úgy véli, hogy a háborút követő első években tapasztalt, jelentősen megnőtt születésszám csupán a pontosabb adminisztráció következménye volt.) A nyers születési arány eleinte gyors csökkenése (1955-ben még 45,3 ezrelék, 1970-ben már csak 28,1 ezrelék) lelassul (1980-ban 25 ezrelék), az évtized végére 16 ezrelék körül stabilizálódik, jelenleg pedig a fejlett európai vagy észak-amerikai országokéhoz hasonló. A csecsemőhalandóság a legalacsonyabbak közé tartozik a világon (1991-ben 6,2 ezrelék), és ez egyértelműen

bizonyítja a népesség jó egészségi állapotát. Az idősök halálozásában a legfejlettebb országokéhoz hasonló változások következtek be, amennyiben a halálozások nagy részéért itt is az ún. degeneratív halálokok felelősek (rák, szív- és érrendszeri betegségek).

Az orvostudomány felfedezései a gyorsan fejlődő és mára általánossá vált biztosítási rendszer következtében azonnal hasznosulnak, az adatok szerint 900 személyre jut 1 orvos, és 1000 főre további 3 egészségügyi szakalkalmazott.

A népesség korstruktúrája – a csökkenő születésszám, javuló halandóság következtében – gyorsan változik, megindult a népesség „öregedésének” folyamata. Ezt mutatja, hogy a gyermekorúak aránya, mely 1961-ben még 54,1 százalék volt, jelenleg 30 százalék körüli; kis idő múlva a népesség kétharmada potenciális munkaerőnek számít, ami a fejlődés tartalékait jelzi.

Az utóbbi három évtized során megduplázódott az időskorúak aránya és ma a várható élettartam több mint 75 év. Az öregedés itt egyetlen korcsoportban sem járt együtt a nők arányának növekedésével. Hiányosak az adatok, így nem állapítható meg, vajon a női népesség 48 százalékos aránya többlethalandóság következménye-e vagy a hosszú időn át jellemző férfi bevándorlás hatása. A demográfiai átmenet után tehát fennmaradtak bizonyos sajátosságok.

A népesség átlagéletkora (1992-ben 28 év) arról tanúskodik, hogy Tajvan népessége még mindig fiatal, ez és a mérsékelt természetes növekedés (évi 1 százalék körüli) a további fejlődés biztosítékai.

(Ism.: Gábor Mária)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

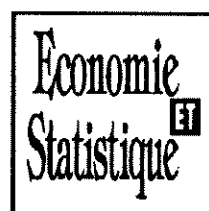
1996. ÉVI 3. SZÁM

Brachinger, H. W. – Steinhäuser, U.: A Steiner-azonosság: Eredet, statisztikai következmények és numerikus szempontok.

Brachmann, K. – Stich, A. – Trede, M.: Paraméteres jövedelemeloszlási modellek értékelése.

Stier, W.: Idősorok kanonikus felbontása: megjegyzések a Seats-hez.

Hartmann, N.: A nemzeti elszámolások új európai rendszere.

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS
PÉNZÜGYMINISZTERIUM
ÉS A STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 6–7. SZÁM

Lollovier, S. – Verger, D.: Háztartási vagyon: meghatározások és diszparitások.

Arrondel, L.: Háztartási vagyon: még háztartási, de észszerű megtakarítások is.

Arrondel, L. – Masson, A.: Kockázatkezelés és a vagyonfelhalmozással összefüggő magatartás.

Malpot, J.-J. – Misséque, N.: Az önalkalmazottak vagyona: egy eltérő felhalmozási logika.

Dumontier, F.: Egy háztartási pénzügyi portfolio rövid távú kezelése.

Barthez, A. – Laferrère, A.: Házassági szerződések és házassági vagyonnal kapcsolatos rendelkezések.

Arrondel, L. – Guillaumat-Tailliet, F. – Verger, D.: Vagyonösszegek: a háztartási bevallások minősége és reprezentativitása.

Cette, G. – Mafhouz, S.: A jövedelem elsődleges elosztása: leíró megfigyelés egy hosszú időszakra.

International Statistical

Review

Revue Internationale de Statistique

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 2. SZÁM

Kisch, L.: Mintavételi szakemberek képzése a fejlődő országok számára.

Fellegi, I. P.: Egy hatékony statisztikai rendszer jellemzői.

De Vries, W. – Keller, W. – Willeboordse, A.: Az adat-szolgáltatói kötelezettség csökkentése: néhány fejlemény Hollandiában.

Zhang, B.: Sokasági szórás becslése ismeretlen átlaggal.

Österreichische Zeitschrift für

Statistik und Informatik

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1995. ÉVI 1. SZÁM

Müller, V. G.: Kísérlettervezési példa korrelált megfigyelés esetén.

Gurker, W.: Likelihood-elemzés lineáris mérési modellben többdimenziós megfigyelésekre.

Harris, A.: Az SMA 1968-tól 1993-ig és azon túl.

Karigl, G. – Timischl, W.: Foglalkozási és végzettségi lehetőségek a HTL-képzési fokokra.

1995. ÉVI 2. SZÁM

Oeser, E.: Valószínűség, statisztika és nyelv.

Richter, J.: A gazdaságpolitika nyelve: zavarforrás.

Kosmelj, B. – Dobersek-Ubanc, F. A. A. – Ferligoj, A. Omladic, M.: Egy szlovén értelmező szótár a statisztikához: koncepciók és tapasztalatok.

Hatzinger, R. – Katzenbeisser, W.: Nemparaméteres tesztek kombinációja hely trendre.

Pfeiffer, C. – Pfeiffer, K.-P.: A standardizált halálozási arány szóródása és megbízhatósági intervallumai.

Ulmer, H. – Bischof, H.-P. – Bachmann, J. – Huber, K. – Concin, H.: Egy népesség egészségi állapotának rögzítése.

Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT
STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1966. ÉVI 3. SZÁM

Brannas, K. – Johansson, P.: Paneladat regressziószámokra.

Crato, N. – Taylor, H. M.: Stacionárius tartós idősorok, amelyek helytelenül nemstacionárius arimaként vannak specifikálva.

Hu, W.: Idő szerinti aggregálás és ugró mintavétel kointegrációs tesztekben.

Lasch, R.: Piramis klaszterezési sémák.

Srivastava, V. K. – Dube, M. – Singh, V.: Közönséges legkisebb négyzetek és Stein-szabály szerinti előrejelzések regressziós modellekben.

Song, S. H.: Konzisztencia és aszimptotikus torzítatlan szórásnégyzet a sorosan korrelált hiba-komponensű regressziós modellben.

Kramer, W. – Bartels, R. – Fiebig, D. G.: Egy másik csavarás az OLS és GLS egyenlőtlenségén.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 6. SZÁM

Bauer, A.: Népszámlálás, 1991: külföldiek foglalkoztatottsága.

Hanika, A.: Népszámlálás, 1991: paritásos termékenységi táblák.

Nitsch, F.: Továbbképzés egyetemeken, 1994/95.

Grillitsch, K. – Haydn, R.: Az osztrák társadalombiztosítási intézmények, 1995.

Pomezny, W.: Napi rutinmunka, 1981 és 1992: foglalkozási tevékenységek (mikrocenzus-eredmények).

Lakásépítés, előzetes adatok, 1995.

Vötsch, W.: Lakáscserék (mikrocenzus, 1993. szeptember).

Haupt, L.: Tehéntej-termelés és -felhasználás, 1995.

Göttl, F.: Teljes fenyőkitermelés, 1995.

Haupt, L.: Vágóhídi statisztika, 1995.

A szövetségi államigazgatás energiaszükséglete, 1994.

Milz, J.: Jövedelemadó statisztika, 1993.

Keuchel, H. J.: A tartományok lezárt elszámolásai, 1994.

Granner, F.: A külkereskedelem ideiglenes eredményei 1995. januártól szeptemberig.

1996. ÉVI 7. SZÁM

Pinc, K.: Népszámlálás, 1991: Reklamáció, meghallgatás és kiegészítési eljárás.

Egyeztetett minimális kereseti index, 1996. május.

Pratscher, K.: Válogatott adatok munkavállalók, munkanélküliek és nyugdíjasok jövedelem-adataiból, 1995/96.

Bartunek, E.: Szociális segélyek, 1994.

Haupt, L.: Az 1996. április 3-i sertésállomány-felvétel.

- Riess, R.*: Az önkormányzatok energiafogyasztása, 1994.
Skolarz, G.: Idegenforgalom az 1995/96-os téli szezonban.
Dietl, E.: Közúti balesetek, 1995.
Koller, M.: A tartományok költségvetési becslései, 1996.
Ondrasch, F.: Az 1994-es kormányhatóságok lezárt elszámolásai.

1996. ÉVI 8. SZÁM

- Bauer, A.*: Népszámlálás: egyetértésen alapuló egyesülések.
Bartunek, E. – Hawlik, E.: A népesség társadalmi-gazdasági csoportjai: 1993.
Fasching, M.: Munkakörülmények (1994. júniusi mikrocenzenus).
Vötsch, W.: Lakáskeresés és pénzügyi lehetőségek (1993. szeptemberi mikrocenzenus).
Simhandl, G.: Környezeti feltételek, környezeti viselkedés (1994. decemberi mikrocenzenus).
Mahidi, M. – Licenik, R.: A foglalkoztatottság telepei: terület- és bérletértékelés.

1996. ÉVI 9. SZÁM

- Findl, P.*: Demográfiai trendek, 1993-1995.
Hanika, A.: Népességelőrejelzés Ausztriára és a szövetségi tartományokra, 1996-2050.
Nitsch, F.: Felsőfokú szakképzési tanulmányok, 1995/96.
Zeller, M.: Fogyasztási árindex az 1995-ös ÖNACE szerint osztályozva, 1986-1995: az árstatistikák integrálása az ipari eredet ismerve szerint.
Pomezny, W.: Napi rutinmunka, 1981 és 1992: elmozdulás a szabadidő tevékenységekben.
Mahidi, M. – Vollmann, K.: Lakásépítési költségek és finanszírozásuk, 1994.
Dungler, H.: Lakásépítés, 1995.
Haupt, L.: 1996. június 3-i szarvasmarhaállomány-felvétel.
Mazanek, R.: Ipari struktúra-felvétel, 1994.
Laimer, P.: Az osztrákok napi látogatásai 1993/94 (1994. szeptemberi mikrocenzenus).
Kniesz, J.: Jövedelemadó statisztikák, 1994.

statistika

EKONOMICKO - STATISTICKÝ ČASOPIS

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 8-9. SZÁM

- Hurtiková, I.*: Az 1995-ös mezőgazdasági összeírás és első eredményei.
Novák, I. – Hindls, R.: Skálák mikroszkóp alatt (a sorrendváltozók változatossága).
Hörmannová, M. – Poláková, A.: A KSH által végrehajtott vállalkozási és fogyasztási felvételek.
Voknérová, O.: Az osztályozási rendszer átalakítása.
Kroc, S.: Közös Európai Gazdasági Bizottság/Nemzetközi Munkaügyi Hivatal rendezvény a fogyasztói árindexről.
Ríhová, A.: A piaci szolgáltatások árai: egy új statisztikai felvétel.

1996. ÉVI 10. SZÁM

- Jilek, J.*: Módszertani harmonizáció a rövidtávú trendek cseh mutatói és az Európai Unió ajánlott szabványai között. Alapinformációk az árstatistikáról a Német Szövetségi Köztársaságban.
Arltová, M.: Az X11 Arima módszer az SPSS for Windows-ban.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 7. SZÁM

- Dr. Ehling, M.*: Történeti statisztikák – a nemzetközi együttműködés problémái és kilátásai.
Pooch, H.: Állatállomány és állattermék-termelés, 1995.
Lambertz, J.: Gazdasági trendek a nagykereskedelemben új alapon.
Spörel, U.: Belföldi turizmus, 1995.
Fiébiger, H.: Árstatistikák, 1994.
Briedenstein, W.: A szövetségi alkalmazotti létszám 1995. június 20-án.
Dietz, O.: Államadósság, 1995.

1996. ÉVI 8. SZÁM

- Rahm, H.*: Statisztikák az Interneten.
Hmielorz, A.: Szemestermény- és zöldségtermesztés és eredmények, 1995.
Veldhues, B.: A kisipari összeírás válogatott eredményei, 1995. március 31.
Kuhn, A.: Az Európai Unión kívüli országokkal folytatott külkereskedelemben 1995-ben.
Lüüs, H-P.: Belföldi vízi szállítás, 1995.
Beck, M.: A felsőoktatási intézmények létszáma, 1993.
Kaiser, J.: Kiválasztott háztartások bevételei és kiadásai, 1995.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1995. ÉVI 10. SZÁM

- Welfe, A. – Kelm, R.*: GNP-becslés negyedéves intervallumokra.
Sztaudynger, J. J.: Az árnyék infláció ökonometriai becslése.
Nahotko, S.: Az állótoke amortizáció modellezése.
Rejn, B.: Kiadások kutatási és fejlesztési tevékenységekre nemzetközi szabványok szerint.
Jastrzebska-Kukiela, M.: Az ipari termelés koncentrációja.
Maleszyk, E.: Változások a fogyasztási javak kereskedelmének infrastruktúrájában.

Balicki, L.: A foglalkoztatottak szektorális struktúrája tevékenységi szektor szerint.

Szubstarska, J.: Új posztok létrehozása az iparban.

Fudala, T.: Munkakörülmények és a rokkant nyugdíjazásra vonatkozó döntések.

Rola-Kunach, S.: Demográfiai folyamatok a vidéki területeken.

Prazmo, B.: Társadalmi és technikai infrastruktúra a vidéki területeken.

1995. ÉVI 11. SZÁM

Pupkiewicz, M.: A törvény új jogi rendelkezései.

Walczak, T.: A statisztikai adatgyűjtések programja és a Statisztikai Tanács funkciója.

Lagodzinski, W.: Engedély az információkhoz és a statisztikai adatvédelem lényege.

Wisniewski, R.: A statisztikai hivatalok funkciói.

1995. ÉVI 12. SZÁM

Balicki, A.: A környezetstatisztikai felvételek térbeli koncentrációja.

Bochenek, Z. – Ciolkosz, A. – Faber, A.: Távelőrejelzés a mezőgazdasági statisztikában.

Blazczak, P. – Lira, J. – Wagner, W.: Átlagvektor alkalmazása térbeli egységek infrastruktúrájának értékeléséhez.

Kwiatkowski, E. – Kucharski, L. – Tokarski, T.: Személyi jellemzők és munkanélküliség.

Rola-Kunach, S.: Falusi közösségek költségvetési bevételei és kiadásai.

Skretowicz, B.: Dohányzás a falusi területeken.

Kania, T.: Az IMF részvényesei és adóai.

Gorczyca, M.: Lakáskiadások Lengyelországban és más országokban.

1996. ÉVI 1. SZÁM

Walczak, T.: Az 1996-os statisztikai adatgyűjtési program.

Zienkowski, L.: Ismét a nemzeti elszámolásokról.

Timofiejuk, I.: Az inflációs ráta korrekt numerikus értékének becslése.

Paradysz, S.: Az iparvállalatok privatizációja után létrehozott társaságok hatákonysága.

Rejn, B.: A kutatás-fejlesztési tevékenységek kiadásainak dinamikája.

Kostrubiec, S. – Kuciarska-Ciesielska, M.: Fogyatéksok.

Jarosinski, W.: A lengyel gazdasági struktúra a nyugati országokéval összehasonlítva.

Woloszyn, J.: A feketegazdaság.

1996. ÉVI 2. SZÁM

Walczak, T.: A statisztikák és az adatfeldolgozási alkalmazások problémái az ISI 50. ülésén.

Mozolowski, R.: Az ISI az 1885–1988-as években.

Pruska, K.: A kapcsolós regresszió modellje 0–1 független változóval.

Buslowski, A.: Terméseredmények becslése a mezőgazdasági termelés tervezéséhez.

Paradysz, S.: Tendenciák a külkereskedelemben.

Panek, T.: Változások az életkörülményekben a háztartások önértékelése szerint.

Latuch, M.: Reflexiók a cenzusra.

Jarosinski, W.: A katonai kiadások rangsorolása.

Goryl, A. – Walkosz, A.: A foglalkoztatottság ágazati struktúrájának elemzése Európában.

1996. ÉVI 3. SZÁM

Szwalek, S.: Összeírás-szervezés és a szálláshelyek számbavétele mintavételi módszerrel.

Bracha, C.: Mintavétel az 1995-ös mikrocenzushoz.

Zaremba, H.: Összeírási módszertan – demográfiai változók.

Ratajczak, B.: A szálláshelyek számbavétele az 1995-ös mikrocenzusban.

Mazur, L. – Smolecki, H.: Összeírás-szervezés és a szálláshelyek számbavétele a lublini vajdaságban 1995-ben.

Golata, E.: Kisterületi statisztikák a munkaerőpiac elemzésében.

1996. ÉVI 4. SZÁM

Romaniuk, K.: Világbanki demográfiai előrejelzés.

Wanke, H. – Matneko, K.: Mezőgazdasági összeírás, 1996.

Zaremba, H.: Összeírási módszertan, 1995 – szakmai jellemzők.

Sudnicka, E.: A mikrocenzus-hibák meghatározása.

Szablowski, P. J. – Wesolowski, J. – Wieczorkowski, R.: Illeszkedési index mint az adatminőség mértéke.

Welfe, A. – Kelm, R.: Makrokategoriai becslések összehasonlítása negyedéves intervallumokra.

Stefanowicz, B.: Információs változatosság.

1996. ÉVI 5. SZÁM

Kordos, J.: A statisztikai felvételek mintavételi módszereinek kifejezései tágabb alkalmazásban.

Dománski, Sz. – Pruska, K.: A minta reprezentativitása kisterületi statisztikában.

Sztaudynger, J. J.: Ökonometriai modellek időre nem vonatkozó változtatható paraméterekkel.

Wieznowski, A.: Érdemes visszamenni a Phillips-görbéhez?

Sobczyk, M.: A pénz és az idő értéke.

Jarosinski, W.: Egy kicsit a számokról, vagy mi a „boldogság” a statisztikában?

Balicki, A.: A környezetszennyezés koncentrációja kibocsátó egységek szerint.

Jerczynska, M.: A felvételi eredmények hasznossága a kereskedelem fellendülésében a válaszadók szerint.

1996. ÉVI 6. SZÁM

Timofiejuk, I.: Az 1995-ös év: havi inflációs ráta.

Smolik, S.: A logisztikai és a Gompertz-függvény paramétereinek egyszerűsített becslése.

Sobczyk, M.: A pénz értéke időben.

Dytman, M. – Jerczynska, M.: A kereskedelmi egységek válasza és a prosperitási felvétel minősége.

Baran, A.: Az oktatásra költött köz- és magánkiadások.

1996. ÉVI 7. SZÁM

Szablowski, P. J. – Wesolowski, J. – Wieczorkowski, R.: Becslések pénzsokaságokra.

Szalanski, M.: Az idősoelemzés válogatott témakörei.

Kordos, J.: Új módszer a szegénység mérésére – konklúziók az amerikai tapasztalatokból.

Szwalek, S. – Zdun, B.: Az országos regiszter.

Timofiejuk, I.: Bérek és szociális juttatások – a havi dinamika 1995-ben.

Rószkiewicz, M.: Agyvérzésből eredő halálozások – a varsói lakosok esete.